

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**СУЧАСНИЙ СТАН,
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ НАФТОВОГО
ТА ЕНЕРГЕТИЧНОГО РЕЗЕРВІВ**

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

За загальною редакцією
Г. Л. РЯБЦЕВА та О. М. СУХОДОЛІ

Київ 2018

*За повного або часткового відтворення цієї публікації
посилання на видання є обов'язковим
Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>*

Автори:

О. М. Дудкін (розділи 1, 2);
А. Н. Мінев (розділ 5);
А. О. Міцай (розділ 5);
В. А. Мосійчук (розділ 5);
Г. Л. Рябцев (вступ; розділи 1, 3, 4, 6);
С. В. Сапегін (розділи 3, 4);
О. М. Суходоля (розділи 1, 6; висновки).

Сучасний стан, проблеми і перспективи створення в Україні нафто-
С 89 вого та енергетичного резервів : аналіт. доповідь / [Дудкін О. М.,
Мінев А. Н., Міцай А. О. та ін.] ; за заг. ред. Г. Л. Рябцева та О. М. Су-
ходолі. – К. : НІСД, 2018. – 160 с.

ISBN 978-966-554-303-9

У виданні проаналізовано загальну методологію запобігання кризам, які зумовлені збоями в постачанні нафти й нафтопродуктів, розглянуто чинники, що спричиняють виникнення цих криз у державах – членах Європейського Союзу. Виокремлено проблеми, пов'язані з утворенням мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів в Україні. Проаналізовано хід формування цих запасів, досліджено їх інфраструктурні елементи. Розроблено модель створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів і здійснено її фінансово-економічний аналіз. Визначено перспективи розвитку цієї моделі й цільові стани створення в Україні нафтового та енергетичного резервів. Установлено пріоритети політики в цій сфері, розроблено рекомендації центральним органам виконавчої влади.

Розраховано на фахівців у сфері національної, економічної та енергетичної безпеки, представників органів влади, які формують і реалізують державну політику енергетичної безпеки та державну політику в нафтовій сфері.

УДК 351.863+32.019.5

ЗМІСТ

Перелік скорочень	4
Вступ	5
Розділ 1. Загальна методологія запобігання кризам, зумовленим збоями в постачанні нафти й нафтопродуктів	
1.1. Передумови формування політики запобігання кризам	7
1.2. Основні інструменти політики запобігання кризам	10
1.3. Механізми управління ризиками	18
Розділ 2. Практика формування мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів	
2.1. Нормативно-правове підґрунтя	23
2.2. Варіанти формування та функціонування мінімальних запасів	26
Розділ 3. Інфраструктурні елементи створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів в Україні	
3.1. Видобувна промисловість	37
3.2. Нафтопереробні підприємства	44
3.3. Транспортування й зберігання нафти та нафтопродуктів	52
3.4. Особливості ринку нафтопродуктів	56
Розділ 4. Проблеми формування мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів в Україні	
4.1. Міжнародні зобов'язання	66
4.2. Хід імплементації зобов'язань і проблеми, що виникли	71
4.3. Ризики подальшої імплементації Директиви 2009/119/ЄС	83
Розділ 5. Модель створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів	
5.1. Визначення моделі та її варіанти	86
5.2. Фінансово-економічний аналіз варіантів моделі	89
5.3. Рекомендації стосовно вибору моделі	93
Розділ 6. Перспективи розвитку моделі мінімальних запасів	
6.1. Створення енергетичного резерву	94
6.2. Цільові стани формування в Україні нафтового та енергетичного резервів	96
Висновки та рекомендації	102
Додатки	
Додаток А. Директива Ради 2009/119/ЄС	106
Додаток Б. Проект Закону України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів»	137
Авторський колектив	159

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

DAP (Delivered at Place) – термін Інкотермс 2010, який означає, що продавець виконав зобов'язання з постачання, коли надав покупцеві товар, випущений у митному режимі експорту та готовий до розвантаження з транспортного засобу, що перебув у вказане місце призначення

ICE (Intercontinental Exchange) – Міжконтинентальна біржа, на якій зосереджено 50 % світових обсягів торгів ф'ючерсними контрактами на нафту та нафтопродукти

NESO (National Emergency Strategy Organisation) – Національна організація реагування на надзвичайні ситуації

AЗС – автомобільна заправна станція

ВАТ – відкрите акціонерне товариство

ВВП – валовий внутрішній продукт

ГПЗ – газопереробний завод

Держрезерв – Державне агентство резерву України

Держстат – Державне агентство статистики України

ДП – державне підприємство

ЛВДС – лінійна виробничо-диспетчерська станція

МЕА – Міжнародне енергетичне агентство

Міненерговугілля – Міністерство енергетики та вугільної промисловості України

МН – магістральний нафтопровід

МНТ – морський нафтовий термінал

НАН України – Національна академія наук України

НК – нафтова компанія

НПЗ – нафтопереробний завод

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ОПЕК – Організація країн – експортерів нафти

ПАТ – публічне акціонерне товариство

ПДМН – Придніпровські магістральні нафтопроводи

ПрАТ – приватне акціонерне товариство

РНБОУ – Рада національної безпеки і оборони України

РФ – Російська Федерація

ТЕС – теплова електрична станція

ТЕЦ – теплова електроцентрально

ТНЗЕД – товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності

т н. е. – тонна нафтового еквіваленту

т у. п. – тонна умовного палива

ВСТУП

Забезпечення стійкості функціонування паливно-енергетичного комплексу потребує розроблення адекватних сьогоднішньому інструментів запобігання виникненню криз постачання енергетичних ресурсів. Україна, спираючись на світовий і маючи власний досвід стабілізації роботи енергетики в умовах гібридної агресії, має якнайшвидше закласти правові основи та реалізувати практичні заходи у цій сфері.

Їх нагальність зумовлена, зокрема, тим, що з точки зору забезпечення нафтопродуктами Україна є надзвичайно залежною від зовнішніх постачань. У 2017 р. співвідношення власного виробництва та імпорту становило приблизно 39 : 61 для автомобільного бензину, 12 : 88 – для дизельного палива та 25 : 75 – для скрапленого нафтового газу. При цьому частка нафтопродуктів, вироблених у Російській Федерації або з російської сировини (передусім у Республіці Білорусь), у структурі імпорту перевищила 80 %. З огляду на це Москва здатна заблокувати дві третини постачань нафтопродуктів, необхідних українській економіці, застосовуючи інструменти політичного тиску на Мінськ (безпосередньо або через російських акціонерів Мозирського НПЗ). Вітчизняні учасники ринку не здатні оперативної збільшити постачання пального через нестачу обігових коштів і завищені ставки кредитування, що вже спричинило зменшення поточних запасів нафтопродуктів у роздрібних операторів із 17...30 до 7...10 діб споживання.

Блокування постачань нафтопродуктів РФ здатне призвести до утворення в Україні їхнього дефіциту, який можна компенсувати за рахунок резервів держави, операторів і споживачів лише на чверть. Оскільки нафтопродукти є інфраструктурними товарами, їх нестача може зумовити кумулятивне зростання цін на товари та послуги, зменшення платоспроможності населення та посилення соціального невдоволення. Відтак необхідність формування в Україні запасів нафти й нафтопродуктів, достатніх для мінімізації економічних і

соціальних наслідків раптового переривання постачань, є одним із важливих завдань у сфері гарантування національної безпеки та забезпечення сталого функціонування критичної інфраструктури.

Відповідна проблематика детально обговорювалася під час Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування в Україні мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів», що відбулася 2 березня 2018 р. у Національному інституті стратегічних досліджень (НІСД).

У заході, крім фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, брали участь представники Комітету Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки, Адміністрації Президента України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, наукових та неурядових організацій, підприємств нафтогазової галузі, а також європейські експерти, котрі працюють над забезпеченням формування мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів у рамках проекту технічної допомоги ЄС «Допомога Україні у процесі впровадження реформ у секторі енергетики відповідно до міжнародних зобов'язань країни».

Це видання є науково-аналітичним узагальненням розробок фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, членів робочої групи при Держрезерві та експертів проекту технічної допомоги Європейського Союзу (ЄС) «Допомога Україні у процесі впровадження реформ у секторі енергетики відповідно до міжнародних зобов'язань країни». У праці окреслено пріоритети вирішення комплексного завдання – формування підходу до створення стратегічного енергетичного резерву як системи узгоджених між собою мінімальних запасів нафти, нафтопродуктів та інших енергетичних ресурсів.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИЗАМ, ЗУМОВЛЕНИМ ЗБОЯМИ В ПОСТАЧАННІ НАФТИ Й НАФТОПРОДУКТІВ

1.1. Передумови формування політики запобігання кризам

Нафта є ключовим товаром світової економіки. Хоча її частка у структурі світового споживання паливно-енергетичних ресурсів зменшується, проте навіть після 2020 р. залишиться на рівні 35 %.

Про значущість нафтового чинника для світової економіки можуть свідчити такі приклади: зростання середньорічної ціни одного бареля нафти на 10 дол. США призводить до зниження ВВП США на 0,5 %, а ВВП європейських держав – членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – на 1 %.

Із зростанням попиту на нафту зростає і ризик зриву її постачань, підвищується ймовірність настання криз світового масштабу. Із 1950-х відбулося принаймні 18 великих нафтових криз (*табл. 1.1, с. 8*). Вони завдали економіці збитків на трильйони доларів як унаслідок зростання затрат на придбання нафти, так і через згортання промислового виробництва.

Питання надійності нафтових постачань набули особливої ваги після нафтових криз 1970-х, зумовлених агресивною політикою Організації країн – експортерів нафти (ОПЕК).

За своїм організаційно-правовим статусом ОПЕК є картелем, тобто його члени узгоджують між собою обсяги видобутку та експорту нафти,

Таблиця 1.1. Основні кризи, зумовлені збоями в постачанні нафти

Період, рік, місяць	Причина кризи	Недоставлені обсяги нафти, млн бар./добу
2011 (лютий– жовтень)	Громадянська війна у Лівії	1,5
2008 (вересень)	Урагани «Густав» та «Іке»	1,3
2005 (вересень)	Урагани «Катріна» і «Ріта»	1,5
2005 (січень)	Страйк у Нігерії	0,5
2003 (березень– грудень)	Війна в Іраку	2,3
2002 (грудень) – 2003 (березень)	Страйк у Венесуелі	2,6
2001 (червень– липень)	Припинення експорту нафти з Іраку	2,1
1990 (серпень) – 1991 (січень)	Захоплення Іраком Кувейту	4,3
1980 (жовтень) – 1981 (січень)	Початок Ірано-іракської війни	4,1
1978 (листопад) – 1979 (квітень)	Революція в Ірані	5,6
1973 (жовтень) – 1974 (березень)	Арабське нафтове ембарго	4,3
1967 (червень– серпень)	Шестиденна війна	2,0
1956 (листопад) – 1957 (березень)	Суецька криза	2,0

Джерело: МЕА.

ціни її реалізації та розподіляють ринки збуту. Протягом тривалого часу це дозволяло суттєво впливати на ринок і використовувати «нафтовий чинник» як засіб політичного тиску.

Незважаючи на зменшення своїх можливостей у 2010-х роках, ОПЕК залишається провідним гравцем ринку. Члени картелю видобувають 35 % та експортують до 45 % світового нафтовидобутку. При цьому більшість із них (Венесуела, Ірак, Лівія, Нігерія та ін.) є державами з низьким рівнем політичної стабільності. Наприклад, страйк венесуельських нафтовиків у 2002–2003 рр. зменшив постачання нафти на світовий ринок в обсязі 2,6 млн бар./добу.

Не менш негативну роль відіграють стихійні лиха. Зокрема, у вересні 2005 р. унаслідок урагану «Катріна» було припинено видобуток нафти у Мексиканській затоці, зупинено роботу нафтопереробних підприємств, магістральних трубопроводів і морських терміналів. Катастрофічним збиткам вдалося запобігти лише завдячуючи стратегічному нафтовому резерву США та інших держав регіону, а ринок недорахувався 1,5 млн бар./добу.

Протягом останніх років посилилася загроза терористичних акцій на нафтових об'єктах. Надвисокий попит на сировину надає радикальним угрупованням величезні можливості. Відтак навіть повідомлення про загрозу атаки здатні суттєво вплинути на поведінку учасників ринку.

Згадані чинники кардинально змінили підходи до вироблення енергетичної політики в державах – членах ОЕСР. Розпочався інтенсивний розвиток існуючих і пошук альтернативних нафті джерел палива та енергії. Проте вони й досі не здатні замінити нафту в повному обсязі.

Навіть повторювані кризи не в змозі симетрично вплинути на загальний енергетичний баланс, оскільки базові споживачі нафти (передусім транспорт) обмежені в можливостях швидкого переходу на інші види палива. Тому держави – члени ОЕСР вдалися до формування запасів (резервів) нафти й нафтопродуктів, призначених для використання в разі настання криз і тим самим – зменшення їхніх негативних наслідків для національних економік. Такі резерви як необхідний елемент системи колективної енергетичної безпеки сьогодні підтримують не лише окремі країни, а й міждержавні об'єднання, зокрема ЄС.

Щоб гарантувати безпеку постачань нафтопродуктів, необхідно нейтралізувати ризики:

- фізичні – виснаження родовищ; припинення видобутку; переривання постачань унаслідок природної катастрофи чи геополітичної кризи;
- економічні – волатильність цін на нафту; диспропорції між попитом і пропонуванням енергоресурсів;
- політичні – намагання держав-експортерів використати енергоносії як інструменти політичного тиску; енергетичний диктат;
- регуляторні – слабке регуляторне середовище держав-експортерів; слабкі регуляторні позиції в експортних контрактах;
- соціальні – вплив соціальних конфліктів на ціни енергоносіїв;
- екологічні – негативний вплив на довкілля процесів видобутку, транспортування, перероблення, споживання енергоносіїв;
- постачання з одного джерела – залежність від одного постачальника; штучне обмеження споживача постачальником у можливостях диверсифікації.

Аналізуючи ситуацію в Україні у контексті тенденцій світового нафтового ринку, можна зробити висновок про те, що нашій державі притаманні всі наведені вище групи ризиків. Тому формування в Україні резервів нафти й нафтопродуктів є вкрай необхідним заходом гарантування її енергетичної безпеки.

1.2. Основні інструменти політики запобігання кризам

Запобігання кризовим ситуаціям, що зумовлені збоями в постачанні енергоносіїв (передусім нафти й нафтопродуктів), є одним із головних завдань Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), учасниками якого є 19 із 27 країн Європейського Союзу. МЕА розроблені гнучкі правила для комбінованого застосування антикризових інструментів, спрямованих на збільшення пропонування та/чи зменшення попиту з метою компенсування можливого скорочення обсягів постачання паливно-енергетичних ресурсів (*рис. 1.1*).

Створення цих правил вимагало в першу чергу послідовного обґрунтування та формулювання:

- ціннісного цілепокладання (базові смисли, основні цінності й цілі держави та суспільства; «що для нас життєво важливо»);

– бачення майбутнього, що дозволяє конкретизувати функцію мети, сформуванати образ бажаного стану («чим ми хочемо стати») на основі аналізу й довгострокового прогнозу зміни зовнішнього середовища, аналізу наявних можливостей, обмежень та оцінки

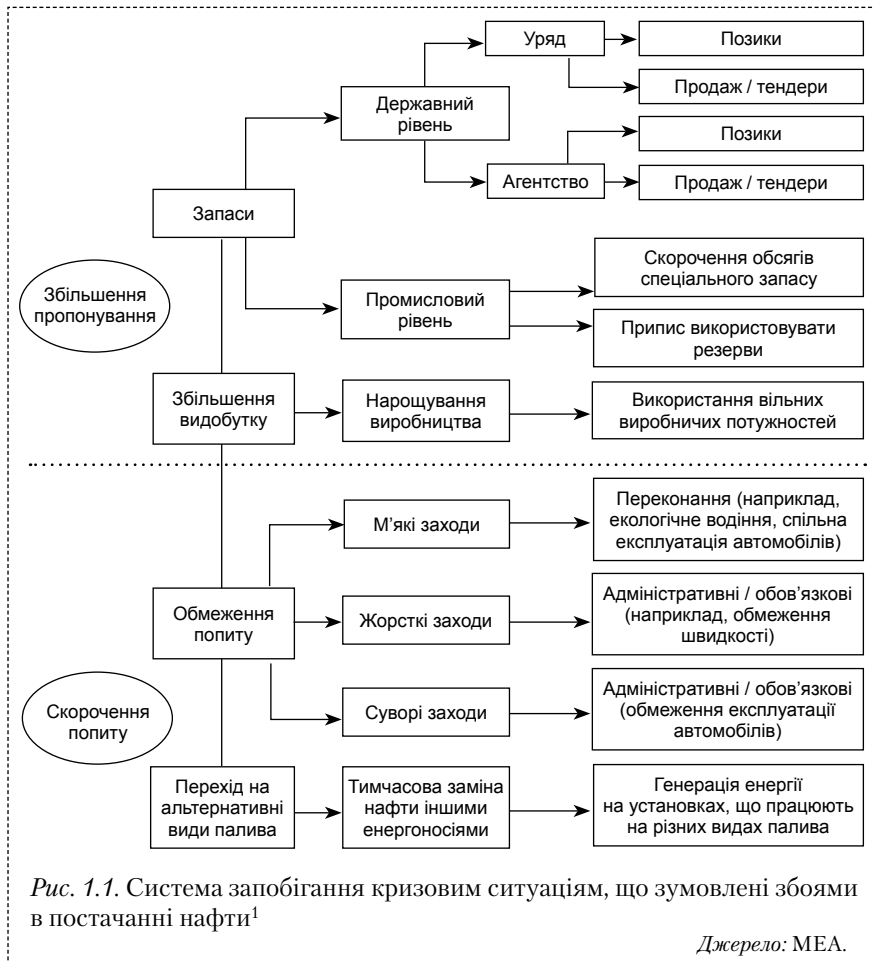

Рис. 1.1. Система запобігання кризовим ситуаціям, що зумовлені збоями в постачанні нафти¹

¹ Система реагування МЕА на чрезвычайные ситуации в поставках нефти / Международное энергетическое агентство ; [пер. с англ.] – Париж : ОЭСР/МЭА, 2011. – 18 с.

з урахуванням перспектив їх розвитку; визначення комплексних показників, що відображають цілі розвитку, та формалізації функції мети з їх використанням; формування вектора параметрів бажаного стану;

- стратегії, тобто моделі дій, що визначає найкращий порядок переведення соціальної системи та її підсистем у бажаний стан. Для цього необхідно: спрогнозувати зміни зовнішнього середовища, сформувати набір можливих траєкторій (сценаріїв) їх розвитку; встановити пріоритети й ключові показники ефективності для сформованих сценаріїв; визначити необхідність організаційних заходів, перелік найважливіших дій і послідовність їх виконання щодо досягнення поставлених цілей;
- програм і планів, що конкретизують положення стратегії у вигляді системи заходів, узгоджених за цілями, завданнями, термінами, ресурсним забезпеченням у прив'язці до конкретних сфер діяльності. При цьому вирішують питання: необхідності структурно-функціональних змін (організації нових органів і структур, зміни нормативно-правової бази тощо); найкращого розподілу ресурсів у системі; визначення складу необхідних заходів і послідовності їх виконання.

На відміну від МЕА, де було докладно розроблено кожен із названих вище рівнів ієрархічної системи (на жаль, досить затратної, бюрократизованої та малоефективної), в Україні майже не велися роботи, що конкретизували й деталізували «образ бажаного стану» паливно-енергетичного комплексу. Це завдання вперше було вирішено в Енергетичній стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»².

Тому запропонована вітчизняними аналітиками схема реагування на кризові ситуації майже не відрізняється від розробленої МЕА, але, на відміну від неї, не конкретизує правила добору й застосування наявних у держави інструментів політики (*рис. 1.2*).

Прямим наслідком відсутності в Україні системи державної політики розвитку паливно-енергетичних ринків є численні кризи, які

² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18 серпня 2017 р. № 605-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>

дестабілізують економіку в цілому й не дозволяють повернути її на сталий шлях розвитку. При цьому через недосконалість системи моніторингу та, як наслідок, невірної оцінки ситуації на ринках, для виходу з кризи добираються інструменти, не адекватні необхідним заходам впливу. Проте уникнути небажаних наслідків недосконалої політики цілком можливо, деталізуючи й адаптувавши до сучасних реалій запропоновану МЕА загальну схему.

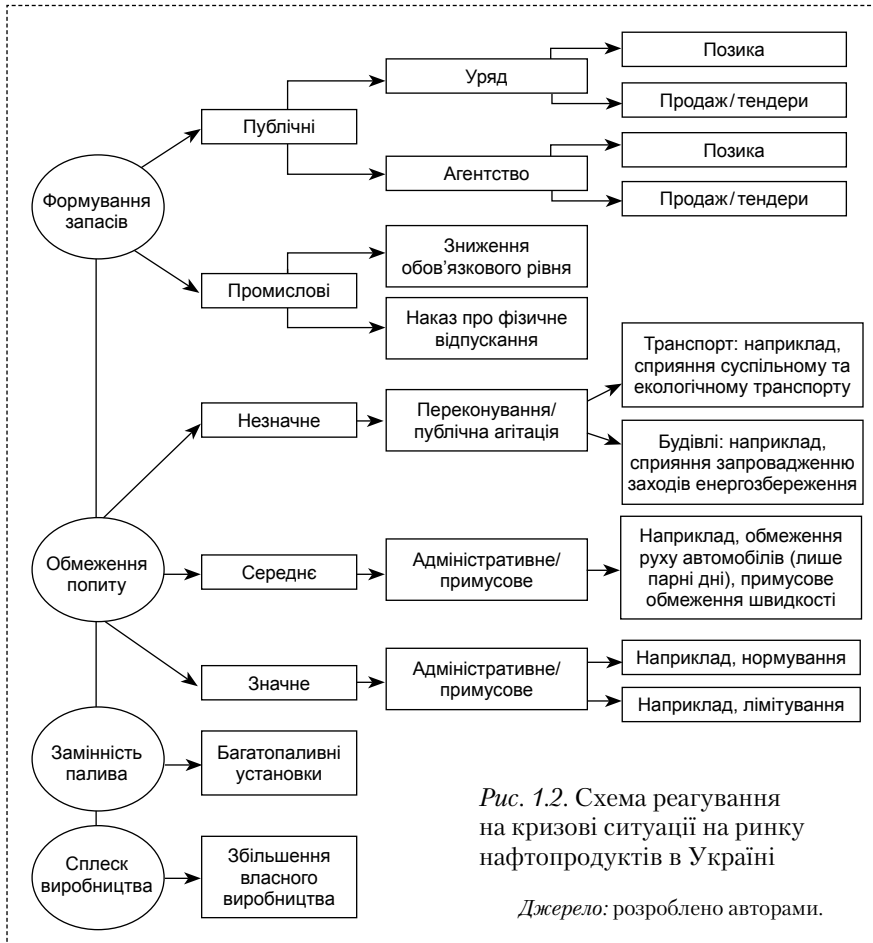

Рис. 1.2. Схема реагування на кризові ситуації на ринку нафтопродуктів в Україні

Джерело: розроблено авторами.

Зокрема, для ринку нафтопродуктів систему формування й реалізації державної політики його розвитку можна подати у вигляді двох взаємозалежних і взаємопов'язаних *підсистем*: а) превентивної політики, коли, аналізуючи та прогнозуючи розвиток ситуації, держава заздалегідь планує і здійснює заходи, що не дозволяють проблемі стати загальною; б) реактивної політики, коли держава починає активні дії лише після набуття проблемою загального характеру; а також п'яти *рівнів планування дії (бездіяльності)*: 1) ситуаційного моделювання розвитку ринку нафтопродуктів; 2) довгострокового прогнозування попиту та структури споживання; 3) середньострокового прогнозування попиту (цін); 4) оперативного прогнозування попиту (цін); 5) спостереження за показниками стабільності (рис. 1.3).

Для кожного з рівнів планування варто розробити свій інструмент. На початковому етапі ними можуть стати:

- функціональна ситуаційна модель ринку нафтопродуктів, що дозволяє з достатньою точністю оцінювати вплив різних чинників та визначати напрями розвитку ринку в коротко- й середньостроковій перспективах³;
- модель *TIMES-Україна*, що дозволяє формувати прогнози й досліджувати звітні енергетичні баланси, розраховувати альтернативні сценарії розвитку ринку⁴;
- ресурсна модель Науково-технічного центру (НТЦ) «Псіхея», що описує поведінку економіки в загальному вигляді та може бути використана для прогнозування розвитку ринку нафтопродуктів на період, протягом якого об'єкт якісно змінюється або коли кількісні зміни в ньому переважають над якісними⁵;
- багатофакторна регресійна модель НТЦ «Псіхея», яку рекомендовано, коли зміни на ринку нафтопродуктів є лише кількісними

³ Прейгер Д.К. Топливный рынок Украины в зеркале «оранжевой» революции. Одна из попыток заглянуть в первый квартал 2005 года / Д.К. Прейгер, И.Е. Корнилов, С.В. Сапегин, Г.Л. Рябцев // Терминал. – 2004. – № 50. – С. 10–11.

⁴ Подолець Р.З. Стратегічне планування у паливно-енергетичному комплексі на базі моделі «TIMES-Україна»: наук. доп. / Р.З. Подолець, О.А. Дячук; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 150 с.

⁵ Бандура А. Прогноз как залог финансового успеха / А. Бандура, Г. Рябцев, С. Сапегин // Терминал. – 2011. – № 3. – С. 6–11.

ми, спричиненими насамперед суб'єктивними чинниками, і яку можна коригувати залежно від сформованого переліку ризиків, що визначаються зовнішніми та внутрішніми чинниками⁶.

Організуючи спостереження за показниками стабільності ринку нафтопродуктів, слід вирішити низку завдань, головні з яких: створення системи індикаторів ринку для раннього попередження про зміну ситуації на ньому; розроблення ключових показників дієвості системи моніторингу та впливу держави на ринок; визначення переліку та складу заходів, що забезпечують зміну стану ринку, а також послідовності їх виконання.

Індикатори ринку й періодичність спостереження за ними є основою розрахунку ключових показників дієвості системи. Окрім цього, їх використовують для формування системи обмежень. Вихід характеристик ринку за встановлені межі свідчить про недосконалість політики та необхідність застосування інших інструментів.

При цьому слід забезпечити спостереження за змінами: на ринку нафтопродуктів, суміжних і зовнішніх ринках (у реальному часі); фундаментальних чинників, здатних суттєво змінити ситуацію; зумовленими використанням тих чи інших інструментів політики (у реальному часі); опису самого ринку (у реальному часі).

Спостереження слід вести за суб'єктами господарювання всіх форм власності, що характеризують ринок у цілому, а також суб'єктами господарювання, реалізація нафтопродуктів якими є основою для формування індикаторів ринку в окремому регіоні. Прийнятним вбачається підхід на основі теорії планування експерименту, що дозволяє вибрати для спостереження суб'єкти господарювання, політика яких найточніше відображає загальні ринкові процеси.

Перелік нафтопродуктів, що підлягають моніторингу і надають можливість зробити висновки про стан ринку в цілому, має бути незмінним протягом спостереження, урахувувати наявність товарів-замінників і базуватися на показовості обраних марок для кожної товарної групи, гурту й роздробу в регіонах та Україні в цілому. До переліку мають також увійти товари, критичні для економіки держави та її економічної (енергетичної) безпеки.

⁶ Рябцев Г.Л. Державна політика розвитку ринку нафтопродуктів в Україні: формування та реалізація : монографія / Г.Л. Рябцев. – К. : НАДУ, 2011. – С. 294.

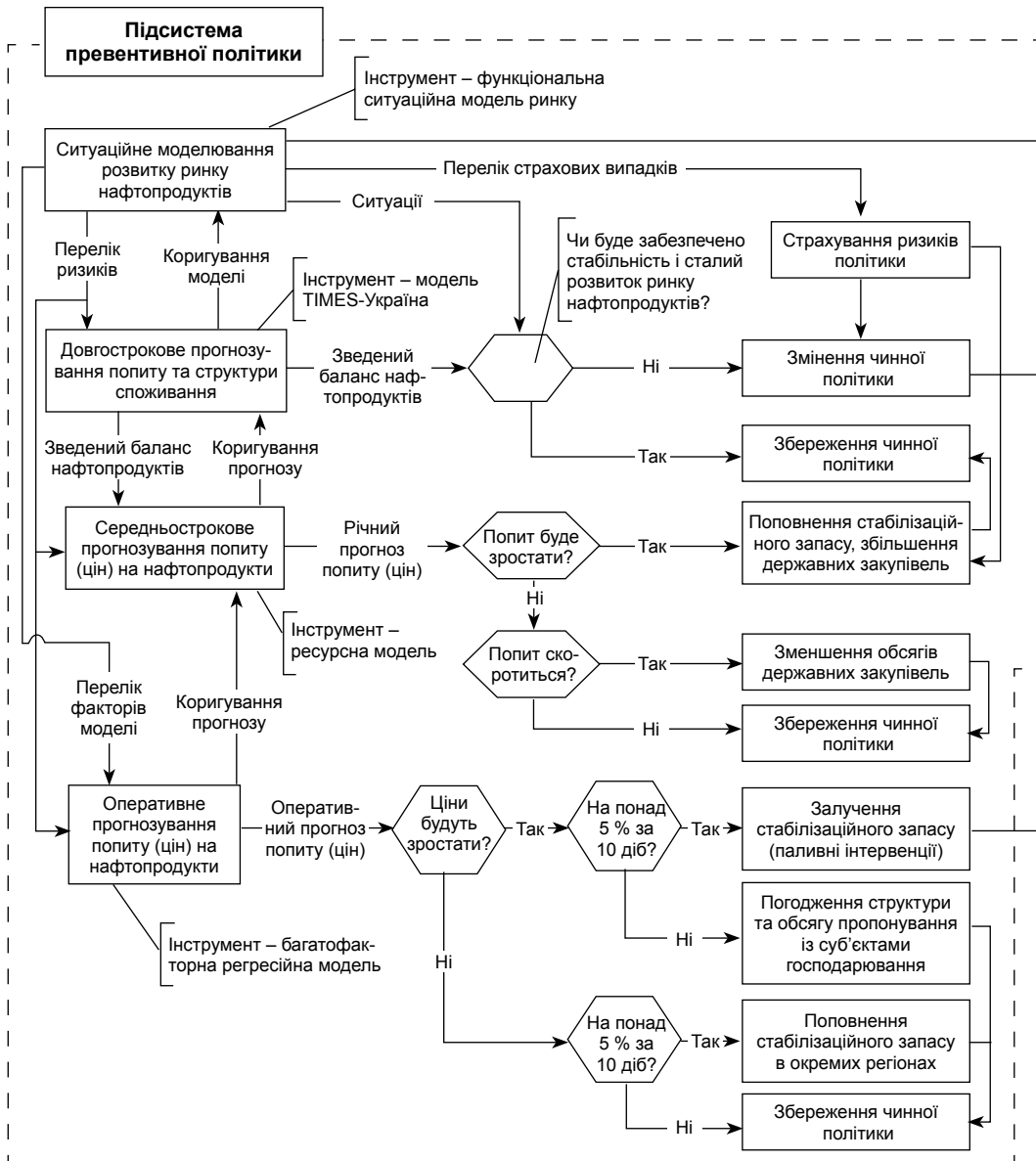
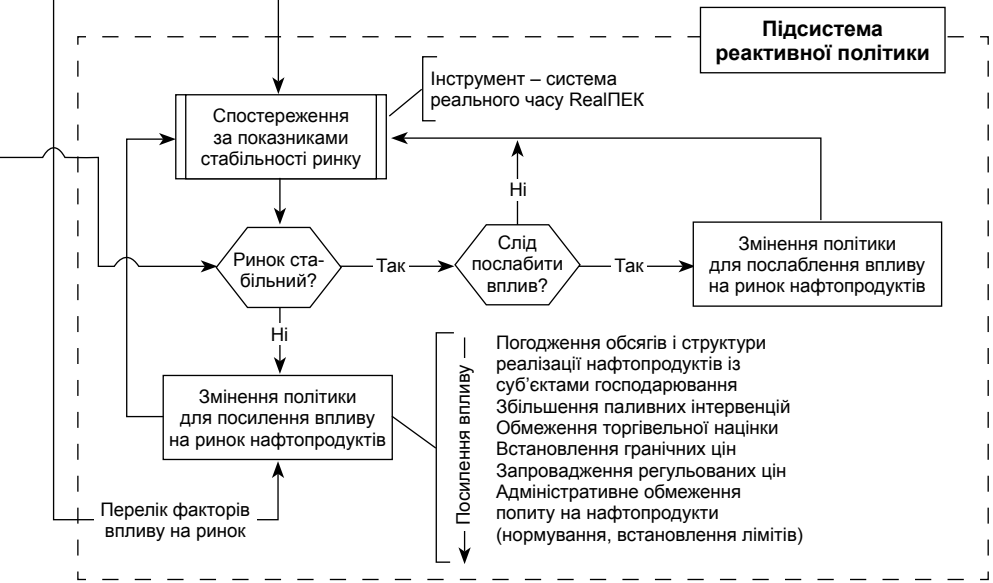
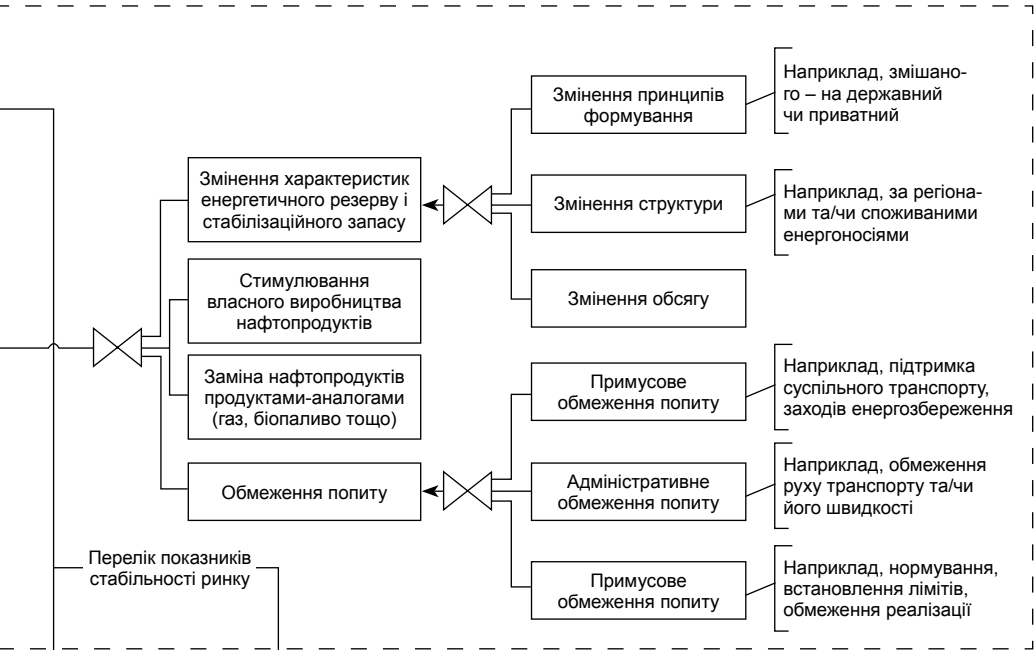

Рис. 1.3. Система вироблення державної політики розвитку ринку нафтопродуктів в Україні

Джерело: розроблено авторами.

Вимоги до якості інформації, що збиратиметься, залежатимуть від рівня стабільності ситуації та обсягів фінансування системи. Період реєстрації передбачає можливість одержувати індикатори ринку в реальному часі.

Індивідуальні, групові, галузеві, регіональні індикатори розраховують із застосуванням загальної формули, яка повинна мати зрозумілий фізичний зміст. Під час розрахунку системи індикаторів слід використовувати єдині підходи. Це дозволить максимально точно зіставляти динаміку індикаторів під час порівняльного аналізу з одночасним виявленням індивідуальних, групових, галузевих і регіональних особливостей.

Формування звітів необхідно здійснювати з місячною, кварталною та річною періодичністю. У реальному часі розраховують оперативні індикатори щодо попереднього дня і попереднього тижня. Щомісяця розраховують систему індикаторів до попереднього місяця, до грудня попереднього року, до відповідного місяця попереднього року, наростаючим підсумком з початку року до відповідного періоду попереднього року. Аналогічні індикатори одержують у розрізі регіонів, товарних ринків та інших економічних утворень.

Індикатори ринку мають розраховуватися в реальному часі для одержання якомога меншого лагу між подіями на ринку й реакцією на них. Ця реакція припускає формування впливів на ринок і формування зворотного зв'язку. Спираючись на дані спостережень, можна одержувати щотижневі, щодакандні, щомісячні, щорічні та інші узагальнення. Такий підхід дає можливість отримати вихідні дані для розробки ключових показників ефективності, які:

- дозволять кількісно виміряти ступінь стабільності ринку для прийняття ефективних рішень про застосування тих чи інших інструментів;
- можуть бути модифіковані, якщо істотно зміняться умови на внутрішньому та/чи зовнішньому ринках або зміниться опис ринку на основі спостереження його реакції на зовнішні впливи.

Висновок про стабільність (нестабільність) має робитися за заздалегідь затвердженими й чітко визначеними формальними правилами (наприклад, після досягнення граничних значень вимірюваними індикаторами), змінювати які можна лише після аналізу впливу зовнішніх чинників і реакції на дії держави.

Оскільки досягнення стабільності й сталості розвитку – це не подія, а процес, украй важливо враховувати часовий фактор. Період часу, протягом якого варто очікувати заданої реакції, можна визначати за історією спостережень, яка дозволить також прогнозувати подальший розвиток ринку. Несвоєчасне та/чи неефективне застосування тих чи інших інструментів може призвести до наслідків, протилежних очікуваним. Наприклад, встановлення граничних цін на нафтопродукти дійсно може стабілізувати ситуацію, але в разі тривалого застосування збільшить частку «сірого» ринку на тлі скорочення пропозиції та ажіотажного зростання попиту. До таких же наслідків можуть призвести й «підтримка вітчизняного виробника» шляхом запровадження загороджувальної ставки імпортного мита на нафтопродукти і відмова держави від лабораторного контролю якості палива через недостатність бюджетного фінансування органів ринкового нагляду.

1.3. Механізми управління ризиками

Кореляційні дослідження, проведені НТЦ «Псіхея» (м. Київ) у 2004, 2010 та 2014 рр., дозволили встановити, що з подорожчанням нафти й нафтопродуктів у світі ризикова складова для внутрішніх цін на паливо істотно зростає. Ураховуючи те, що в 2004 р. середні коефіцієнти кореляції становили: 0,77 – між світовими цінами на нафту й основні марки нафтопродуктів на українському ринку (при теоретичному максимумі 1,0), 0,85 – між цінами на нафтопродукти, що пропонувалися на умовах постачання *DAP*, і цінами на нафту сорту *Urals*, підтверджено наявність значної залежності українського паливного ринку від світового та її посилення порівняно з 2002 р.

Розрахунки 2010 і 2014 рр., що охоплювали період із січня 2005 р., свідчать про те, що ця залежність збереглася. Більше того, внутрішні ціни на бензин і дизельне паливо не тільки реагують на зміни, що відбуваються на фізичному (готівковому, реальному) нафтовому ринку, але й слідує за біржовими тенденціями. Зокрема, коефіцієнти кореляції між цінами закриття товарної біржі *ICE Futures* за нафтою й цінами на нафтопродукти в Україні становлять (залежно від марки):

- 0,74...0,82 – для середнього гурту (цистернові партії);
- 0,66...0,77 – для дрібного гурту (бензовозні партії);
- 0,64...0,72 – для роздробу (готівкова реалізація на АЗС).

Істотною є й залежність між цінами «нафтопродуктів на папері» і бензином вітчизняного виробництва (коефіцієнт кореляції – 0,71 у середньому гурті).

Отже, з точки зору формування цін на нафтопродукти в Україні домінує біржовий ринок, хоча обсяг його реального товарообігу (у розрахунку на фактичні поставки нафти) становить менше 1 % від загального обсягу міжнародної торгівлі нафтою. Багаторазово переходячи з рук у руки під час біржових торгів, нафтові контракти враховують (у режимі реального часу) всі істотні для нафтового ринку зміни глобальної економічної та політичної кон'юнктури.

Різкі коливання цін на нафту й нафтопродукти можуть суттєво вплинути на фінансово-економічний стан суб'єктів господарювання, що провадять діяльність на цьому ринку. Наприклад, сумарні збитки російських видобувних компаній від зниження нафтових котирвань до локального цінового мінімуму 10 грудня 1998 р. (9,17 дол. США за барель нафти сорту *Brent*) було оцінено в 1–1,3 млрд дол. США⁷.

Інші збитки можуть бути спричинені:

- відволіканням значних коштів для формування запасів нафти й нафтопродуктів на випадок зростання цін на них;
- наявністю завеликих запасів нафти чи нафтопродуктів, що може знизити прибутковість їхнього перероблення або реалізації в разі зниження цін;
- виникненням дефіциту, коли після різкого зростання цін в учасника ринку нафтопродуктів може не вистачити коштів для придбання ресурсу в необхідному обсязі.

Будь-який суб'єкт господарювання ризикує, оскільки ціни на сировину й продукцію не є сталими, а він не може встановлювати їх на свій розсуд, зберігаючи при цьому обсяг реалізації (у натуральному вираженні). Змінювання цін негативно впливає й на державу. Наприклад, із зниженням ціни нафтопродуктів скорочуються надходження до бюджету від мит і акцизів, з їхнім підвищенням – зростає інфляція та соціальна напруженість.

Одним із способів зменшення ризиків, пов'язаних зі змінюванням цін, є *хеджування* – страхування цінових втрат на фізичному (готівковому, реальному) ринку. Активом, що хеджується, може бути товар

⁷ Рябцев Г.Л. Изгордоть от убытков / Г.Л. Рябцев // Терминал. – 2007. – № 13. – С. 6–12.

чи фінансовий актив, наявний або планований до придбання чи виробництва.

Основними інструментами хеджування на ринку нафтопродуктів є:

- позабіржові, перевага яких полягає в максимальному врахуванні вимог клієнта на вид товару, розмір партії та умови постачання (форвардні контракти). Однак для цих інструментів властиві й недоліки – низька ліквідність (розірвання раніше укладеної угоди пов'язане зі значними затратами); високі накладні затрати; обмеження на мінімальний розмір партії;
- біржові (товарні ф'ючерси та опціони на них). При цьому однією зі сторін у кожній операції купівлі-продажу є розрахункова палата товарної біржі, що гарантує виконання зобов'язань продавцем і покупцем. Переваги – висока ліквідність (позиція може бути відкрита й закрита в будь-який момент); висока надійність (контрагентом виступає розрахункова палата біржі); низькі накладні затрати; доступність (за допомогою засобів телекомунікації торгівля на більшості бірж може вестися з будь-якої точки планети). Основний недолік – досить жорсткі обмеження на тип товару, розміри партії, умови і строк постачання.

Інструмент хеджування вибирають у такий спосіб, щоб несприятливі зміни ціни активу чи пов'язаних з ним грошових потоків компенсувалися зміною відповідних параметрів активу. Наведемо приклади.

1. Нафтопереробне підприємство купує сировину й планує продати вироблений з неї бензин за три місяці. Проте воно побоюється, що протягом цього часу ціни на сировину (а разом з ними й ціни на бензин) знизяться, що призведе до недоотримання прибутку, а можливо, й до збитків. Щоб зменшити ризик, підприємство укладає форвардний контракт на постачання бензину зі строком виконання за три місяці.

2. У попередньому прикладі нафтопереробник застрахував себе від зниження цін на нафту, але й позбувся шансу одержати додатковий прибуток від їх можливого зростання. Замість продажу форвардного контракту він міг би придбати опціон на ф'ючерсний контракт на бензин із терміном виконання за три місяці. Такий опціон дає його власникові право продати товар за заздалегідь обумовленою ціною чи відмовитися від угоди. Витративши деякі кошти сьогодні, виробник бензину зафіксував би мінімальну ціну постачання, зберігши можли-

вість продати бензин дорожче, якщо ринкова кон'юнктура складеться для нього сприятливо.

Як видно з наведених прикладів, хеджування є фінансовим знаряддям скорочення ризику втрачання прибутку шляхом завчасного встановлення твердих цін і прибутку, а також зменшення ризику непередбачених збитків чи програшу в конкурентній боротьбі. Проте хедж, що фіксує на майбутнє ціну товару, одночасно передбачає відмову від непередбаченого прибутку, якщо ринкові ціни підвищуються. У такий же спосіб хедж, що прив'язує покупця до фіксованої ціни, означає відмову від непередбаченого прибутку, якщо ринкові ціни знизяться.

Основною відмінністю хеджування від інших операцій є те, що його метою є не одержання додаткового прибутку, а скорочення ризику потенційних втрат. Оскільки за це доводиться платити, хеджування пов'язане з додатковими затратами (у вигляді прямих витрат і недоотримання прибутку), до яких належать:

- компенсація за ризик. Укладаючи угоду, хеджер передає частину ризику контрагенту. У ролі останнього може виступати інший хеджер або спекулянт, метою якого є закрити в майбутньому позицію за вигіднішою для себе ціною. Таким чином, спекулянт приймає на себе додатковий ризик, за що отримує компенсацію у вигляді реальних грошових коштів або можливості їх отримання в майбутньому;
- комісійні платежі. Будь-яка угода, що укладається, пов'язана із затратами у формі комісійних платежів і різниці цін купівлі та продажу;
- гарантійний депозит, який стягує біржа, щоб забезпечити виконання учасниками угоди своїх зобов'язань. Його величина зазвичай становить 2...20 % від обсягу активу, що хеджується, і визначається головним чином мінливістю ціни на базовий товар;
- варіаційна маржа, яка знімається з рахунку хеджера, якщо ф'ючерсна ціна рухається проти його термінованих позицій (тобто в бік його позиції на реальному ринку), і вноситься на рахунок, якщо ф'ючерсна ціна рухається в інший бік. Саме у вигляді варіаційної маржі хеджер компенсує свої можливі збитки на ринку реального товару.

Розділ 2

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ МІНІМАЛЬНИХ ЗАПАСІВ НАФТИ Й НАФТОПРОДУКТІВ

2.1. Нормативно-правове підґрунтя

Директиву Ради 2009/119/ЄС про зобов'язання держав-членів підтримувати мінімальний рівень резервів сирової нафти та/чи нафтопродуктів (далі – *Директива 2009/119/ЄС*) ухвалено 14 вересня 2009 р.⁸. Вона стала розвитком таких документів:

- Директиви 68/414/ЕЕС від 20 грудня 1968 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Директивою 98/93/ЕЕС від 14 грудня 1998 р.), що започаткувала вироблення політики підтримання нафтових резервів у ЄС;
- Директиви Ради 2006/67/ЕС від 24 липня 2006 р., що встановила зобов'язання держав – членів ЄС підтримувати мінімальні запаси сирової нафти та/чи нафтопродуктів.

Причинами перегляду в 2009 р. політики ЄС стала необхідність:

- забезпечення не лише наявності нафтових резервів, але й надійності їхнього підтримання;

⁸ Council Directive 2009/119/EC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0119&from=en>

- забезпечення кращої взаємодії між механізмами функціонування резервів у ЄС і МЕА;
- спрощення адміністративних процедур для держав, що одночасно є членами ЄС і МЕА;
- підвищення прозорості функціонування системи.

Директивою 2009/119/ЄС запроваджено механізми й процедури, що дозволяють зменшити ризики, насамперед для транспортного сектору й хімічної промисловості, у разі переривання чи обмеження постачань нафти й нафтопродуктів.

Документ передбачає ухвалення належних законів, підзаконних актів та адміністративних положень для забезпечення збереження на постійних засадах фізично доступних⁹ резервів сирової нафти та/чи нафтопродуктів в обсягах, які щонайменше еквівалентні найбільшій кількості, представлений або 90 днями середньодобового імпорту нетто, або шістдесят одним днем середнього внутрішнього добового споживання¹⁰.

Зазначені резерви дозволено зберігати у вигляді:

- екстрених резервів – це резерви нафти, що зберігаються кожною державою-членом;
- спеціальних резервів – це нафтові резерви, мінімальний рівень яких визначається в розмірі кількості днів середнього внутрішнього добового споживання, і складається з однієї або кількох категорій таких продуктів¹¹: етан, скраплений нафтовий газ, автомобільний бензин, авіаційний бензин, пальне для реактивних двигунів, інші види гасу, газойль/дизельне пальне, нафтове паливо, уайт-спірит та спеціальні бензини, мастильні матеріали, бітум, парафіни, нафтовий кокс¹².

⁹ Фізична доступність – таке розташування резервів, якими забезпечується їхнє введення в обіг або фактична доставка кінцевим споживачам та на ринки протягом строків і за умов, здатних зменшити проблеми з постачанням, що можуть виникнути.

¹⁰ Директива Ради 2009/119/ЄС від 14 вересня 2009 року про зобов'язання держав-членів підтримувати мінімальний рівень резервів сирової нафти та/або нафтопродуктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enref.org/wp-content/uploads/2015/01/dir-2009-119-ua.pdf>

¹¹ Їх еквівалент у сировій нафті визначають, застосовуючи коефіцієнт 1,2.

¹² Біопаливо та добавки враховують під час підрахунку зобов'язань зі зберігання лише тоді, коли вони змішані з нафтопродуктами.

Резерви підраховують за еквівалентом у сирій нафті. Так, під час розрахунку рівня *екстрених резервів* (якщо їх обчислюють окремо) ураховують обсяги нафти, що утримуються в резервуарах нафтопереробних заводів; на кінцевих станціях і резервуарах заповнення трубопроводів. Розраховуючи рівень *спеціальних резервів*, окрім зазначеного вище, враховують обсяги, що утримуються на баржах, нафтових наливних каботажних суднах, у танкерах, що перебувають у портах, трюмах суден внутрішнього плавання; у формі експлуатаційних резервів; великими споживачами на підставі письмових зобов'язань або інших приписів державних органів. Для всіх перелічених обсягів застосовують коефіцієнт 0,9.

Не враховують: ще не видобуті вуглеводні; обсяги, що утримуються в нафтопроводах, вагонах-цистернах, у трюмах суден далекого плавання і танкерах у морі, на автозаправних станціях, іншими споживачами, у формі військових резервів.

Екстрені та спеціальні резерви виокремлюють з-поміж інших. Їх комерційне використання заборонено. Резерви можна частково використати, щоб швидше подолати надзвичайну ситуацію чи місцеву кризу, зокрема в разі порушення постачань природного газу, що потребуватиме енергозаміщення для виробництва енергії. Проте згадані випадки не охоплюють ситуації, що можуть виникнути внаслідок змін ціни на сиру нафту чи нафтопродукти.

Для забезпечення належного контролю над резервами імплементація Директиви 2009/119/ЄС передбачає необхідність складання постійно поновлюваних переліків, що містять інформацію:

- для екстрених резервів (що не є спеціальними) – щодо місцезнаходження сховища, нафтопереробного заводу, установки зі зберігання, де розміщені зазначені резерви, а також їхніх обсягів, власника й природи;
- для спеціальних резервів – щодо місця розташування резервів, їхніх обсягів і природи.

Із метою формування, обслуговування, оновлення створених резервів передбачена можливість створення організації чи установи, якій надані відповідні повноваження. Вона повинна мати форму некомерційної організації чи установи, що діє в загальних інтересах, не є суб'єктом господарювання і може за необхідності на об'єктивних,

прозорих та недискримінаційних умовах делегувати повноваження, пов'язані з управлінням резервами (за винятком продажу й придбання останніх) організаціям або установам держав – членів ЄС та/чи суб'єктам господарювання.

2.2. Варіанти формування та функціонування мінімальних запасів

Вимоги Директиви 2009/119/ЄС можуть виконуватись із використанням різних організаційно-правових та економічних механізмів.

Щоб їх проаналізувати, розглянемо практику функціонування запасів нафти й нафтопродуктів у державах Східної Європи – Чеській Республіці, Угорщині, Словаччині й Польщі, що є членами МЕА і ЄС (тобто відповідають вимогам обох організацій) і порівняно недавно не мали механізмів реагування на кризи. Оскільки цим країнам вдалося достатньо швидко імплементувати Директиву 2009/119/ЄС, їхній досвід є надзвичайно корисним для України.

Чеська Республіка не має промислово важливих запасів нафти, частка якої в енергетичному балансі держави становить близько 20 %, і залежить від імпорту цієї сировини на 97–98 %¹³. Основними постачальниками нафти є РФ (56 %), Азербайджан (33 %) і Казахстан (10 %). Потужність основних НПЗ держави (Літвінов, Кралупи, Паранов) становить 9,7 млн т за середнього рівня їхньої завантаженості 8 млн т.

Чехія використовує модель урядових запасів, за якої їх підтримання фінансується з бюджету. У структурі запасів 55 % припадає на нафтопродукти, 45 % – на нафту. Держава не має власних сховищ, тому зберігає нафту й нафтопродукти в резервуарах операторів, зокрема *MERO CR* (98 % нафти) і *CEPRO* (88 % нафтопродуктів)¹⁴.

Політику підтримання належного рівня запасів і подолання наслідків криз постачань реалізує Управління державних матеріальних

¹³ Energy Supply Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/ENERGYSUPPLYSECURITY2014.pdf>

¹⁴ Stockholding Regime of the Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://energy-community.org/dam/jcr:071fc2a1-9099-42c3-bb1f-af04f199e389/OF2017_ASMR.pdf

резервів (*ASMR*). У 2002 р. рада національної безпеки країни затвердила 23 «стандартні» ситуації, що потенційно можуть призвести до кризової ситуації. *ASMR* відповідає за розроблення планів вирішення будь-якої із них. Керівник *ASMR* очолює і Національну організацію реагування на надзвичайні ситуації (*NESO*).

Рівень запасів у Чехії не є сталою величиною: у квітні 2016 р. вони становили 92, у квітні 2017 р. – 85, у вересні 2017 р. – 86 днів середньодобового чистого імпорту. Керівництво *ASMR* має право в разі, якщо запаси перевищують мінімальні, використовувати їх надлишок без додаткових погоджень на свій розсуд. Тобто запаси, що перевищують обсяг, потрібний для споживання впродовж 90 діб, є, швидше, стабілізаційними.

У чеському законодавстві повністю враховано зобов'язання, що виникають відповідно до членства у ЄС і МЕА. Головним нормативно-правовим актом у цій сфері є закон № 189/1999 «Про надзвичайні нафтові запаси»¹⁵, яким передбачено, що надзвичайна ситуація може бути оголошена лише урядом. За урядовим рішенням запаси використовують шляхом продажу або передачі уповноваженим компаніям. У документі також описано заходи зі скорочення споживання нафти й нафтопродуктів (*demand restraint measures*), що можуть бути застосовані в разі настання кризи. Вони передбачають:

- обмеження швидкості руху транспортних засобів на дорогах загального користування;
- заборону чи обмеження використання певних видів, категорій і класів транспортних засобів для певних цілей, а також автомобілів із непарними або парними реєстраційними номерами у певні дні;
- обмеження використання дизельного палива на залізниці;
- обмеження руху комерційного авіаційного транспорту;
- скорочення тривалості роботи АЗС і заборону реалізації нафтопродуктів у каністри-контейнери;
- запровадження системи нормування й регулювання постачання нафти й нафтопродуктів основними постачальниками;
- тимчасову заборону чи обмеження експорту нафтопродуктів.

¹⁵ Ropná bezpečnost [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sshr.cz/pro-verejnost/Stranky/ropna_bezpecnost.aspx

Перехід на резервні види палива серед антикризових заходів у Чехії не передбачений, оскільки промисловість споживає лише 6 % нафти.

Чехія має також договори про зберігання частини мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів на території Словаччини і ФРН (*tickets*). Проте цю практику визнано ризиковою. Так, у 2010 р. *ASMR* підписала контракт з німецькою *VIKTORIA GRUPPE AG* на зберігання 80 тис. м³ дизельного палива (два дні чистого імпорту). Однак у 2014 р. компанію було визнано неплатоспроможною, і перемовини про повернення нафтопродуктів тривали майже два роки. З огляду на це в *ASMR* вважають, що угоди типу *tickets* не гарантують належного зберігання й повернення запасів за першої потреби¹⁶.

Угорщина, видобуваючи не більше 17 % споживаної нафти, на яку припадає близько 27 % в енергетичному балансі, також покладається передусім на імпорт¹⁷. Головними постачальниками сировини є РФ (78 %) та Ірак (15 %). У країні працює три НПЗ (Дунай, Тиса, Зала), потужності яких використовуються на 80...90 %.

У структурі запасів 52 % припадає на нафтопродукти, 48 % – на нафту. У вересні 2016 р. їхній обсяг становив 105, а спільно із запасами промислових підприємств та операторів ринку – 176 днів імпорту.

Угорщина вибрала змішану модель, відповідно до якої політику у сфері підтримання запасів реалізує Угорська асоціація вуглеводневих запасів (*HUSA*), що заснована, фінансується та управляється нафтогазовими компаніями. Уряд має спеціальні права з управління *HUSA*, яка відповідає ще й за підтримання страхового запасу природного газу.

Головними завданням *HUSA* є створення системи запасів в обсязі 90 днів середньодобового чистого імпорту, забезпечення технічних умов і безпечного зберігання, мінімізація операційних затрат і справедливий розподіл внесків на фінансування серед учасників асоціації¹⁸.

¹⁶ Energy Policies of IEA Countries. Czech Republic 2016 Review [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/Energy_Policies_of_IEA_Countries_Czech_Republic_2016_Review.pdf

¹⁷ Energy Supply Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/ENERGYSUPPLYSECURITY2014.pdf>

¹⁸ Emergency Oil Stocks in the Energy Community Level [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.energy-community.org/documents/studies.html>

Асоціація є незалежною неприбутковою організацією, має онлайн-інформаційну систему, що об'єднує пункти (об'єкти) зберігання, та фінансується учасниками ринків нафти, нафтопродуктів і природного газу, внески яких є пропорційними відсотку участі компаній у забезпеченні ринку.

Головним нормативно-правовим актом у сфері управління запасами є закон № 23/2013. Він визначає повноваження *HUSA*, умови й порядок використання нафтових резервів. Відповідно до цього документа всі запаси мають зберігатися на території Угорщини, бути доступними для споживання не пізніше ніж через 48 год.

Угорське законодавство передбачає можливість транскордонної торгівлі запасами, тому ця держава зберігає на своїй території 2,3 млн барелів нафти й нафтопродуктів кількох держав – членів ЄС і тих, що не входять до Євросоюзу.

Заходи зі скорочення споживання нафти й нафтопродуктів визначені в Угорщині з 1979 р. Їх може запровадити міністр національного розвитку, який очолює *NESO*. Заходи слабкого впливу (уникнення використання автотранспорту на невеликих відстанях, зниження температури у державних установах, заклики до зменшення споживання нафтопродуктів і зниження температури в помешканнях) спрямовані на зменшення споживання зазначених вуглеводнів на 2–4 % і можуть бути реалізовані упродовж кількох днів. Заходи середнього впливу (обмеження швидкості, заборона водіння транспорту один день на тиждень чи у вихідні дні, обмеження використання транспорту з непарними або парними реєстраційними номерами, квотування продажу палива на АЗС) спрямовані на зменшення споживання на 4–8 % і можуть бути реалізовані упродовж декількох тижнів. Ефект від заходів значного впливу (квотування чи обмеження відпуску нафти й нафтопродуктів для всіх категорій споживачів, обмеження використання нафтопродуктів як сировини) може бути відчутним через два-три місяці. При цьому уряд очікує від населення відповідальної реакції, як, наприклад, під час кризи газопостачання в 2009 р.

Можливість використання інших інструментів із подолання кризи в Угорщині не розглядається. Хоча всі електростанції потужністю понад 50 МВт зобов'язані мати резервні запаси нафти чи газу щонайменше на 16 діб, а видобуток газу в Угорщині впродовж 2–3 міс. можна щоденно збільшувати на 0,5 млн м³.

Словаччина також не має значних власних запасів нафти, частка якої в енергетичному балансі держави становить близько 20 %, відтак країна залежить від імпорту цієї сировини на 92–94 %¹⁹. Основним постачальником нафти є РФ (8 млн т щорічно). Сировина надходить на єдиний НПЗ у Братиславі, завантажений майже на 100 %.

Питання формування запасів нафти й нафтопродуктів у Словаччині законодавчо врегульовано в 2001 р. До 2008 р. було накопичено 90-денний резерв, відповідальним за який було визначено Державне агентство матеріальних резервів (*ASMR*).

До 2013 р. в державі функціонувала модель урядових запасів, за якої їх підтримання фінансувалося з бюджету, проте законом «Про стратегічні запаси нафти та нафтопродуктів і дії держави під час кризи» запроваджено іншу – змішану модель. Було утворено Агентство із стратегічних нафтових запасів (*EOSA*), яке викупило всі запаси в *ASMR*, хоча залишило за останнім координуючу роль у разі настання кризи постачання. *EOSA* є асоціацією, що об'єднує учасників ринку (30 %) і *ASMR* (70 %), фінансується за рахунок внесків її членів.

Структура мінімальних запасів у Словаччині законодавчо не визначена, проте щонайменше третина з них має припадати на нафтопродукти і не менше як половина – на нафту. У 2016 р. частка нафтопродуктів у запасах становила 38 %, нафти – 62 %²⁰.

Словацьке законодавство дозволяє зберігати частину запасів за кордоном. Відповідну угоду укладено, зокрема, з Чехією.

У законі 2013 р. наведено також заходи стримування попиту та насичення ринку, які охоплюють:

- обмеження швидкості руху транспортних засобів на дорогах загального користування;
- обмеження чи заборону використання певних категорій автомобілів та двигунів;
- обмеження тривалості роботи АЗС;
- квотування продажу нафти й нафтопродуктів;

¹⁹ Energy Supply Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/ENERGYSUPPLYSECURITY2014.pdf>

²⁰ Workshop on Emergency Oil Stocks [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.energy-community.org/events/2016/04/WS_Oil.html

- запровадження регулювання постачання нафти й нафтопродуктів основними постачальниками;
- тимчасову заборону чи обмеження експорту нафти й нафтопродуктів.

Інші заходи стабілізації ситуації у Словаччині не розглядаються.

Польща залежить від імпорту нафти, частка якої в балансі становить 25 %, на 94–97 %. Основними постачальниками сировини є РФ (88 %) та Ірак (7 %). Проектна потужність шести польських НПЗ становить 28 млн т, 95 % якої забезпечують заводи Гданська й Плоцька, завантажені на 90 %.

Засади створення, функціонування та фінансування системи мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів у Польщі встановлено законом «Про нафтові запаси» в лютому 2007 р.

Функції управління та координації дій у разі криз постачань закріплені за міністерством енергетики, департамент нафти й газу якого виконує функції *NESO*, працює як секретаріат міжвідомчої групи із забезпечення безпеки постачання природного газу, нафти й нафтопродуктів, відповідає за дії, що вживаються на національному та міжнародному рівнях, консультації зі стейкхолдерами, Агентством матеріального резерву, національним регулятором і місцевими органами влади.

У разі виникнення кризи постачання, спровокованої внутрішніми причинами, місцеві органи влади (воєводства), трейдери й виробники готують перелік заходів, що затверджується міністерством. Якщо кризу спровоковано зовнішніми чинниками, що вимагають координації дій із міжнародними партнерами, перелік заходів готує міністерство.

У Польщі функціонує модель, яку можна назвати змішаною. На початковому етапі її створення запаси в розрахунку 14 днів імпорту забезпечувало Агентство матеріального резерву, 76 днів – суб'єкти господарювання. Але в 2017 р. фактичні запаси становили 24 і 101 день імпорту відповідно. Частка нафтопродуктів у запасах – 36 %, нафти – 64 %²¹.

²¹ Workshop on Emergency Oil Stocks [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.energy-community.org/events/2016/04/WS_Oil.html

Усі запаси зберігаються на території Польщі, але законодавство дозволяє також зберігати їх за кордоном.

Заходи зі стримування попиту розглядаються в Польщі як додатковий механізм нормалізації ситуації на ринку під час кризи та запроваджуються рішенням польського уряду. Заходи «легкого» рівня охоплюють заклики до економного водіння, використання громадського транспорту тощо (їх конкретний перелік відсутній). Обов'язкові заходи передбачають кількісні обмеження в торгівлі нафтопродуктами (поширюються як на продавців, так і покупців) і змінення графіка роботи АЗС. Ці заходи не допускається запроваджувати у передкризовий період чи на ранній стадії кризи. Обмеження попиту здійснюють і місцеві органи влади (воєводства).

Інші заходи стабілізації ситуації у Польщі не розглядаються.

Порівняльна характеристика моделей функціонування мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів у Чеській Республіці, Словаччині, Угорщині та Польщі (*табл. 2.1*) свідчить про те, що існує щонайменше чотири можливих варіанти формування нафтових резервів²².

Таблиця 2.1. Порівняльна характеристика моделей функціонування мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів у державах Центральної Європи

Держава	Модель запасів	Фінансування	Структура запасів, %	
			нафта	нафтопродукти
Чехія	Публічна (державна)	Державний бюджет	45	55
Словаччина	Публічна (агентство, до 2013 р. – державна)	Внески членів агентства (до 2013 р. – бюджет)	62	38
Угорщина	Публічна (агентство)	Внески підприємств – членів агентства	48	52
Польща	Змішана (державна та учасники ринку)	Внески промислових підприємств	64	36

Джерело: www.iea.org

²² Нафтогазбудінформатика [Електронний ресурс] / офіс. сайт. – Режим доступу : <http://www.ngbi.com.ua/>

Згідно з **першим варіантом** нафтові резерви формують, використовують, зберігають та оновлюють державні інституції. Це досягається шляхом делегування необхідних функцій і повноважень, а також покладання відповідальності уповноваженому центральному органу виконавчої влади. Державними запасами, що є власністю уряду, управляють за кошти бюджету й використовують за рішенням уповноваженого органу.

Перевагами такого варіанта є:

- перебування нафтових резервів під безпосереднім контролем держави;
- зберігання резервів окремо від операційних запасів;
- можливість інспектування розташування, обсягів та якості резервів у будь-який момент часу;
- перебування ціноутворення під час використання нафтових резервів у кризових ситуаціях під контролем держави;
- відсутність залежності від третіх осіб та учасників ринку.

Недоліки першого варіанта:

- виключення нафтових резервів, що є замороженими матеріальними засобами, з ринкового обігу;
- фінансування капітальних та експлуатаційних витрат на утримання нафтових резервів із державного бюджету;
- відсутність гнучкості в оновленні структури резервів за обсягами й природою та внаслідок старіння чи зміни технічних характеристик.

Відповідно до **другого варіанта** управління нафтовими резервами здійснює спеціальне агентство (асоціація), утворене як державний або спеціальний орган, що складається з представників органів влади й суб'єктів господарювання, які зобов'язані утримувати резерви. Членство в агентстві, що фінансується за рахунок внесків учасників, а також залучених коштів, може бути добровільним чи примусовим. У кризових ситуаціях представники влади в агентстві мають право вирішального голосу.

Перевагами цього варіанта є:

- перебування самих нафтових резервів, а також їх відкриття та відпуску під централізованим контролем;
- фінансування утримання резервів кожним зобов'язаним суб'єктом нафтового ринку окремо;
- можливість об'єднання резервів з операційними запасами нафтового ринку;
- менші, порівняно з децентралізованим нафтовим резервом, питомі затрати на його утримання;
- можливість вільного ціноутворення під час використання резервів у кризових ситуаціях.

Недоліки другого варіанта:

- необхідність створення спеціальної інституції;
- потреба в застосуванні комплексного підходу до фінансування та адміністрування резервів;
- необхідність збереження контролю за діяльністю агентства, що об'єднує суб'єктів господарювання.

Згідно з **третім варіантом** зобов'язання щодо управління нафтовими резервами покладено на суб'єктів господарювання («зобов'язані компанії»), а держава лише контролює розташування, фізичну доступність, обсяг та якість резервів. За кризових умов право власності суб'єктів господарювання на сформовані ними запаси обмежується на користь уповноваженого органу виконавчої влади, який ухвалює обов'язкові для виконання рішення про використання цих запасів. Джерелом фінансування витрат зі створення нафтових резервів є кошти суб'єктів господарювання.

Переваги цього варіанта:

- можливість урахування операційних запасів як нафтових резервів;
- фінансування утримання резервів зобов'язаними компаніями, а не державою;
- висока гнучкість завдяки колективному дотриманню зобов'язань;

- можливість коригування нафтових резервів із споживанням, автоматичне оновлення їхньої якості;
- спільна відповідальність у кризовій ситуації.

Недоліки третього варіанта:

- складність забезпечення належного нагляду й контролю, оскільки нафтові резерви реєструються за суб'єктами господарювання, а не за об'єктами зберігання;
- непряме (із точки зору держави) використання резервів і складність контролювання цін у разі виникнення кризових ситуацій;
- складність визначення вартості зобов'язань з утримання нафтових резервів, оскільки вона є складовою частиною загальних операційних видатків суб'єкта господарювання;
- можливість зменшення нафтових резервів у разі банкрутства суб'єктів господарювання.

Відповідно до **четвертого варіанта** державні резерви й запаси, що зберігаються суб'єктами господарювання, об'єднані в єдиній системі. При цьому існує як спеціальне агентство, так і зобов'язані компанії. Таке комбінування має дві *переваги*. Перша полягає в тому, що операційні запаси суб'єктів господарювання зараховують при забезпеченні мінімального обсягу резервів, що підвищує економічність такої системи. Друга перевага полягає в тому, що агентство може гнучко розподіляти інші зобов'язання та контролювати всі нафтові резерви. При цьому перед компетентним органом звітує лише одна організація.

Однак функціонування такої системи потребує чіткої й надійної системи звітності про зберігання та переміщення запасів у межах галузі.

Якщо порівнювати наведені варіанти з точки зору забезпечення контрольованості зберігання та використання нафтових резервів, то перевага, безумовно, на боці цілком державної моделі. Проте такий варіант – найбільш затратний для суспільства, не забезпечує активної участі суб'єктів ринкових відносин у функціонуванні системи запасів, і тому є небажаним для України.

Зберегти централізований контроль за формуванням та управлінням нафтовими резервами, запобігши значних затрат на їхнє утримання, можна шляхом створення спеціального відповідального органу –

агентства, що об'єднує суб'єктів господарювання, на які покладено зобов'язання з формування та утримання запасів. Прийнятність такої моделі не викликає заперечень, із тим застереженням, що специфіка українського законодавства не дає змоги передбачити обов'язковість членства зобов'язаних компаній в агентстві. З огляду на це умови створення та управління таким органом на засадах добровільного членства в ньому варто прописати в спеціальному нормативному акті.

При цьому формування резервів не звільняє від нафтової залежності, а лише надає часовий ресурс для вирішення цієї проблеми по суті.

Розділ 3

ІНФРАСТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ СТВОРЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ ЗАПАСІВ НАФТИ Й НАФТОПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ

3.1. Видобувна промисловість

За доведеними запасами вуглеводнів Україна займає третє місце в Європі, поступаючись лише Великій Британії та Норвегії. Промислова розробка нафти під Бориславом почалася ще в середині XVIII ст., а перші сверловини пробурено 1861 р. У 1908–1910 рр. надра нинішньої Івано-Франківської та Львівської областей давали 1,5–2 млн т нафти щорічно (третій показник після США та Росії). Відтоді в Україні видобуто понад 385 млн т сировини, у т. ч. 95 млн т – за роки незалежності. Але це в рази менше, аніж у названих вище країнах.

За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, початкові потенційні ресурси вуглеводнів в Україні оцінюються в 9,3 млрд т умовного палива, у т. ч. нафти з газовим конденсатом – 1,6 млрд т (17,6 %). На державному балансі перебувають 296 родовищ, серед них: 67 – нафтових, 10 – газонафтових і нафтогазових, 51 – нафтогазоконденсатне, 70 – газових і 98 – газоконденсатних, початкові розвідані запаси яких (категорій А + В + С1) становлять 3,5 млрд т у. п. При цьому початкові ресурси нафти розвідані на 37, вільного газу – на 39 %, а частка накопиченого видобутку становить відповідно 27 і 26 %. Інакше кажучи, близько трьох чвертей (6,8 млрд т у. п.) потенційних ресурсів ще перебуває в надрах, причому 5,8 млрд т у. п. із них вважаються нерозвіданими.

Маючи в розпорядженні такі ресурси вуглеводнів, національна економіка не повинна відчувати їхньої нестачі. І це було б так, якби технічні й технологічні можливості нафтогазового комплексу країни, закладені в радянський період, не були б вичерпані. «Косметичними» інвестиціями сьогодні не обійтися – для нарощування видобутку необхідні вкладення кратного порядку. Але надрокористувачі не поспішають інвестувати в розвідку й пошук, передусім прагнучи експлуатувати запаси, підготовлені ще за часів СРСР. Обсяги геолого-розвідувальних робіт у 2006–2014 рр. були в 4–5 разів меншими, аніж це необхідно для відтворення сировинної бази.

Відповідно до законів економіки, щоб забезпечити запланований видобуток, суб'єкти господарювання змушені нераціонально й вибірково вилучати запаси, кращі за якістю та умовами освоєння. Наслідками цього є зменшення коефіцієнтів нафто- й газовіддачі, які з радянських часів скоротилися майже вдвічі (у ПАТ «Укрнафта» – до 30 %, тоді як у РУП ВО «Белоруснефть» вони становлять 50...55 %), а також величезний фонд покинутих свердловин, облаштування кожної з яких коштувало близько 1 млн дол. США (до 23 % від тих, що перебувають на обліку). Єдиний вихід – змінення підходу до експлуатування надр з позиції використання всіх резервів. Щоправда, вирішити таке завдання під силу лише невеликим підприємствам і за підтримки держави.

У державах – членах МЕА вже зрозуміли вигоду від малого й середнього нафтогазового бізнесу, розробивши систему його стимулювання. У США близько 10 тис. малих (незалежних) компаній на виснажених, малодебітних свердловинах видобувають до третини всієї нафти. Для цих підприємств прийнятним є видобуток 0,5 т/добу, тоді як для НАК «Нафтогаз України» свердловина, що дає менше 4 т/добу, вже є нерентабельною.

Треба зазначити, що більшість із 236 українських родовищ, що перебувають у промисловій експлуатації, є дуже малими, маючи початкові запаси до 1 млн т нафти (88 % розвіданих). Понад 57 % запасів (зокрема всі прикарпатські) є важковидобувними, а 5 млрд т у. п. припадає на нерозвідані ресурси категорій C2 + C3 + D1 + D2. Із поточних видобутих запасів нафти 71 % (близько 105 млн т) належать до категорії C1 і лише 29 % – до A + B, притому що максимальний рівень видобутку, досягнутий в Україні в 1970-х (для нафти з газовим

конденсатом – 14,5 млн т у 1972 р.), було забезпечено завдяки десяти родовищам, виснаженим сьогодні на 90–98 % (табл. 3.1, 3.2). Незмінною залишилася їх роль і тепер, коли 20 % покладів дають 80 % вуглеводнів, тоді як інші 80 – лише 20.

Із другої половини 1970-х років і до 1992 р. видобуток в Україні нафти й газу скорочувався на 9–10 % щорічно. У середині 1990-х його вдалося стабілізувати на рівні 18 млрд м³ газу і 4–4,2 млн т нафти

Таблиця 3.1. Характеристика нафти найбільших українських родовищ

Родовище	Розташування (область)	Глибина залягання нафти, км	Рік початку промислової експлуатації	Початкові видобувні запаси А + В + С ₁ , млн т	Густина нафти, кг/м ³	Масова частка сірки, %
<i>Східний нафтогазоносний регіон</i>						
Леяківське	Чернігівська	1,76	1964	52,4	815	0,23...0,27
Гнідинцівське	Чернігівська	1,78	1959	38,0	803...827	0,32...0,54
Глинсько-Розбишевське	Сумська, Полтавська	3,70	1959	25,3	838...872	0,21...0,66
Бугроватівське	Сумська	3,58	1976	20,9	840...868	0,8...1,0
Качанівське	Сумська	1,47	1960	16,8	811...868	0,2...0,5
<i>Західний нафтогазоносний регіон</i>						
Бориславське	Львівська	...	1861	39,3	837...872	до 0,78
Долинське	Івано-Франківська	1,40	1950	38,3	769...844	0,17...0,32

Джерело: узагальнення авторів за даними ПАТ «Укрнафта».

з газовим конденсатом, що становило тоді приблизно 18 % від потреби в цих енергоносіях. І хоча на початку 2000-х видобуток зростає (+1–3 % у рік), його обсяги жодного разу не відповідали плановим показникам Національної програми «Нафта і газ України до 2010 року». Спроби хоч якось загальмувати скорочення видобутку шляхом збільшення обсягів експлуатаційного буріння та виявлення пропущених шарів мали епізодичний характер, що не впливало на загальний негативний тренд.

У 2017 р. в Україні було видобуто лише 2,2 млн т сировини (–4,2 %) (табл. 3.3), у т. ч. нафти 1,5 млн т (–9,4 %), газового конденсату 0,7 млн т (+1,5 %), зокрема нафти підприємствами НАК «Нафтогаз України» – 1,4 млн т (–9,4 %), газового конденсату – 0,5 млн т (+1,5 %).

При цьому ПАТ «Укрнафта» і ПАТ «Укргазвидобування» скоротили видобуток нафти на 8,5 і 20 % (до 1,32 і 0,08 млн т), збільшивши видобуток газового конденсату на 1,5 % (до 0,06 і 0,39 млн т). Інші нафтогазовидобувні компанії також зменшили видобуток нафти

Таблиця 3.2. Порівняльна характеристика української нафти й газового конденсату

Вид сировини	Густина, кг/м ³	Масова частка, %		Потенціальна масова частка світлих нафтопродуктів, %		
		парафіну	сірки	бензин	диз-паливо	сума
<i>Нафта:</i>						
східноукраїнська	825..892	0,01..5,4	0,03..0,79	9..34	26..39	34..69
західноукраїнська	818..856	6..11	0,23..0,79	21..30	26..32	51..63
<i>Газовий конденсат:</i>						
полтавський	732..760	0,04..0,17	0,03..0,10	51..54	40..44	94..95
харківський	726	1,0	0,078	85	10	95
чорноморський	756	1,0	0,036	49..50	25..30	75..80

Джерело: узагальнення авторів за даними Міненерговугілля.

(до 0,04 млн т, або на 14,6 %), але вилучили більше газового конденсату (0,21 млн т; +10,5 %). При цьому понад 20 тис. т сировини щорічно в Україні видобувають ПрАТ «Нафтогазвидобування» (ДТЕК; 54 тис. т газового конденсату у 2017 р.), ЗАТ «Природні ресурси» (*Geo-Alliance Group*), СП «Полтавська газонафтова компанія», ЗАТ «ВК «Укрнафтобуріння» і ТОВ «Еско-Північ».

Таблиця 3.3. **Нафтовий баланс у 2017 р.**

Місяць	Видобуток, тис. т		Імпорт ¹ (ТНЗЕД 2709)		Споживання нафти з газовим конденсатом	
	нафти	конденсату	тис. т	млн дол. ²	тис. т	млн грн
Січень	131	57,9	54,0	24,5	242,9	2992,1
Лютий	119	51,8	60,1	27,5	230,9	2854,7
Березень	133	58,3	64,9	30,0	256,2	3199,9
Квітень	137	55,2	23,4	10,6	215,6	2631,6
Травень	141	55,5	75,6	30,6	272,1	2908,3
Червень	134	53,4	152,7	59,6	340,1	3454,3
Липень	115	52,8	77,5	30,2	245,3	2484,1
Серпень	112	51,6	103,7	42,7	267,3	2763,2
Вересень	111	50,6	146,9	63,2	224,6	2527,6
Жовтень	115	53,2	97,6	45,5	265,4	3298,6
Листопад	126	53,4	69,4	34,2	248,8	3278,1
Грудень	132	57,9	87,6	43,6	277,5	3673,1
Загалом за рік	1506	651,6	1013,4	442,2	3087,5	36136,1

Примітка.

¹ Експорт нафти в січні–серпні й жовтні–грудні не здійснювався. У вересні експортовано 83,5 тис. т нафтової сировини на 28,9 млн дол. США.

² За даними Державної фіскальної служби України.

Джерело: Державна служба статистики України.

Основними чинниками, що зумовили поступове скорочення нафто-видобутку, є:

- закономірний перехід основних за видобутком і запасами родовищ у пізню стадію розроблення, що характеризується їхнім виснаженням після вилучення 80...85 % початкових запасів вуглеводнів протягом 30...40, а то й 100 років неперервної експлуатації. Для нафти цей процес супроводжується зростанням обводнення до 80...85 % і більше;
- постійне погіршення структури запасів. Протягом багатьох років розроблялися передусім кращі за якістю та умовами освоєння (щодо нафти – переважно шість 20-мільйонників). При цьому за 30 років частка важковидобувних вуглеводнів у структурі запасів зросла майже втричі;
- різке скорочення обсягів пошуково-розвідувального буріння порівняно з радянським періодом (з 425 тис. м в 1991 р. до 162 тис. м в 2014 р., і на 88 тис. м за два останні роки);
- нездатність геологорозвідувальних підприємств забезпечити належне нарощування ресурсної бази (приріст запасів зменшився з 43,3 до 14,3 млн т у.п.). Протягом 20 років відкрито лише одне велике родовище (Суботінське, близько 100 млн т), але й воно втрачене після анексії РФ Кримського півострова. Решта ж (88 % розвіданих) мають незначні запаси, а через великі глибини (4,5...6,0 км), низькі дебіти і малу кількість пробурених свердловин не в змозі вплинути на суттєве змінення видобутку. При цьому, якщо інтенсивність розроблення вітчизняних родовищ зі значними початковими запасами відповідає світовому рівню, то малі родовища освоюються набагато менш ефективно;
- зменшення ефективності та скорочення обсягів експлуатаційного буріння (у 1991–2014 рр. – із 343 до 113 тис. м, причому в 2008–2014 рр. – на 137 тис. м);
- невисока надійність сировинної бази. Із 1991 р. в освоєння передають родовища із запасами категорії С1, надійність прогнозів щодо якої (похибка) становить 30...50 %;
- списання запасів, наявність яких не було підтверджено під час промислового розроблення.

Вуглеводні в Україні є, але їх варто активно шукати та ефективно видобувати. Нерозвідані ресурси нафти із газовим конденсатом оцінені в 157 і 186 млн т. Якщо, наприклад, збільшити обсяги пошуково-розвідувального буріння до рівня, передбаченого навіть не Енергетичною стратегією, а Національною програмою «Нафта і газ України до 2010 року», то до 2030 р. можна наростити розвідані запаси до більш ніж 150 млн т нафти з газовим конденсатом. Для цього слід щорічно вводити в пошукове буріння три десятки перспективних площ, проводячи сейсмічні роботи на 40–45 площах.

Проте переважна більшість із півтисячі підприємств, що спеціалізуються на бурінні, не мають ані економічного, ані кадрового потенціалу, необхідного для проведення робіт на сучасному рівні. Гостро відчувається брак фахівців, спричинений і тим, що через наявність численних проблем у вітчизняному машинобудуванні компанії експлуатують переважно західне устаткування, тоді як спеціалістів готують ще на радянському, оскільки кошти на закупівлю нового в українських вишів відсутні. Не дивно, що молоді фахівці виявляються не підготовленими для реальної роботи.

Сьогодні майже не використовуються створені українською нафтогазовою наукою технології й технічні засоби для розвідки й розробки родовищ, максимального вилучення сировини з малодобітних свердловин, підвищення нафто- і газовіддачі пластів. Україна суттєво відстає від інших європейських країн за показниками інноваційної діяльності. За умов безпрецедентної кризи, завищеного й непередбачуваного оподаткування суб'єкти господарювання майже не вкладають кошти в розвиток. Наслідком цього є те, що інвестиції в основний капітал на тонну видобутої нафти в Україні в 2–4 рази менші, аніж у країнах Європи.

Щоб стабілізувати, а в майбутньому – збільшити видобуток вуглеводнів, органам виконавчої влади для залучення інвестицій у розвідку, розробку й промисловий видобуток цих корисних копалин слід створити максимально сприятливі умови, які б виключали постійне змінення «правил гри», забезпечували прозорість встановлених правил і процедур, надійно гарантували повернення вкладених коштів та отримання прибутку.

3.2. Нафтопереробні підприємства

Із формальної точки зору, нафту з газовим конденсатом в Україні можуть переробляти шість основних нафтопереробних заводів сумарною проектною потужністю понад 50 млн т сировини на рік. Це такі НПЗ: Кременчуцький (ПрАТ «Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта»); Лисичанський (ПрАТ «Лисичанська нафтова інвестиційна компанія»); Херсонський (ПАТ «Херсоннафтопереробка»); Одеський (ПАТ «Одеський нафтопереробний завод»); Дрогобицький (ПАТ «Нафтопереробний комплекс «Галичина»); Надвірненський (ПАТ «Нафтохімік Прикарпаття»). Потужність двох останніх заводів є порівняною з потужністю Шебелинського газопереробного заводу (ГПЗ) (Шебелинський ВПГКН) ПАТ «Укргазвидобування». Окрім шести НПЗ і Шебелинського ГПЗ, в Україні налічується ще шість ГПЗ, більше двадцяти малотоннажних виробництв з переробки нафти й газового конденсату на прямогінний бензин (використовується як сировина для нафтохімії або як компонент товарного бензину), товарні дизельне паливо й мазут (міні-НПЗ). При цьому йдеться лише про підприємства, діяльність яких є належним чином легалізованою.

Але попри значну проектну потужність цих підприємств, з 2009 р. їхнє завантаження послідовно знижується. Натепер із семи великих переробних підприємств працюють лише Кременчуцький НПЗ і Шебелинський ГПЗ. При цьому запусити:

- Лисичанський НПЗ (зупинений у 2012 р.) проблематично унаслідок близькості до зони проведення Операції Об'єднаних сил (ООС) і вилучення під цим приводом ПАТ «Укртранснафта» технологічної нафти з підвідних трубопроводів;
- Херсонський НПЗ (зупинений у 2005 р.) неможливо через відсутність основних технологічних установок, виведених колишнім власником з експлуатації перед модернізацією, що так і не відбулася;
- Одеський НПЗ (зупинений у 2010 р.) не просто через низьку глибину перероблення нафти (близько 54 %) і неврегульовані права власності;

- Дрогобицький і Надвірненський НПЗ не можна, оскільки з 2008 р. ці підприємства не в змозі випускати нафтопродукти, що відповідають національним стандартам (із 2013 р. – технічному регламенту²³), тому обидва заводи з 2012 р. використовуються як бази для зберігання сировини, яку закупають підприємства, пов'язані з фінансово-промисловою групою «Приват», для переробки на Кременчуцькому НПЗ.

Таким чином, відновлення ефективної роботи щонайменше чотирьох із семи великих українських підприємств (у т. ч. Одеського НПЗ, який фактично націоналізовано) є неможливим, оскільки:

- їхні власники спізналися з модернізацією і не в змозі гарантувати безперебійне постачання нафтопродуктів у необхідних обсягах усім споживачам за прозорими цінами;
- через низьку глибину переробки сировини на них немає змоги забезпечити прийнятну маржу переробника без використання їхніми власниками тіншових схем (у т. ч. внаслідок наявної у світі тенденції до перенесення норми прибутку в нафтовидобувні держави).

Можна виокремити загальні проблеми української нафтопереробної галузі. Схарактеризуємо їх.

1. Відсутність дієвої державної політики. Єдину програму розвитку галузі, розроблену в 1995 р.²⁴, не виконано. Дотримання інвестиційних зобов'язань не перевіряється. Система контролю якості нафтопродуктів є зруйнованою. У новій Енергетичній стратегії переробленню нафти приділено другорядну увагу.
2. Неприятливе законодавче поле. Унаслідок цього галузь містить високу концентрацію ризиків, є тінзованою, отже, безперспективною для інвесторів.

²³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив» від 1 серпня 2013 р. № 927 [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-%D0%BF>

²⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про Національну програму «Нафта і газ України до 2010 року» від 17 лютого 1995 р. № 125 [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/125-95-%D0%BF>

3. Неприваблива фіскальна й тарифна політика. Ідеться насамперед про неприйняття принципу «вища якість – нижчі податки» і необґрунтовано завищені тарифи на транспортування нафтопродуктів.
4. Збереження залежності від нафтового імпорту на фоні неухильного скорочення вітчизняного видобутку.
5. Низька конкурентоспроможність підприємств. За співвідношенням «ціна – якість нафтопродуктів» українські заводи не в змозі конкурувати навіть із російськими та білоруськими виробниками.
6. Незадовільний фінансовий стан. У 2009–2015 рр. усі НПЗ України декларували збитки або мінімальні прибутки, не маючи достатніх для стабільної роботи обігових коштів і власних фінансових джерел для реалізації програм модернізації.
7. Відсутність стимулів до масштабної реконструкції. Виконані роботи полягають у заміні застарілого обладнання для підтримки потужностей у робочому стані. Держава не застосовує заохочувальні та примусові заходи, спрямовані на стимулювання модернізації. Недостатнім залишається рівень конкуренції, спричинений відсутністю на ринку стабільних, зрозумілих та однакових для всіх «правил гри».

Відсутність чітко сформульованих, контрольованих державою інвестиційних зобов'язань нових власників НПЗ, що дотримуються, недостатня кількість української нафти, прояви нецивілізованої конкуренції – усе це призвело до того, що реальні можливості українських підприємств із первинної переробки сировини скоротилися з 50,7 до 13,6 млн т у рік (*табл. 3.4*).

Фактично це означає, що «велику» переробку для України (із щорічними обсягами понад 10 млн т за нафтовою сировиною) уже втрачено. Попри це можна виокремити щонайменше три альтернативні шляхи часткового відновлення статус-кво:

1. Скасування технічного регламенту, повернення до стандартів якості 1998–2001 рр. і запровадження загороджувальних мит на імпортні нафтопродукти з метою «підтримки вітчизняного виробника», який на виручені від продажу продукції кошти буде здатний модернізувати застаріле виробництво.

Проте в 1991–2005 рр. внутрішній ринок уже був закритою структурою. До 2005 р. Уряд надійно захищав від конкурентів власників

Таблиця 3.4. Проектні та фактичні потужності нафтопереробних підприємств України

Завод	Обсяги первинної переробки нафти з газовим конденсатом				
	За часів СРСР		Теоретично можливі до 2014 р.		Факт
	усього	потужності за установками	усього	потужності за станокками	
Кременчуцький	18,62	АВТ-А-12/5 – 3,2; АТ ГК-3/1 – 3,8; АТ ГК-3/2 – 3,8; АВТ-3 ГК-3/2 – 1,2; АТ ЛК-6у – 6,62	7,0	АВТ-А-12/5 – 3,2; ГК-3/2 – (max 3,8 ¹)	3,2
Лисичанський	15,98	АВТ-8 № 2 – 7,99; АВТ-8 № 3 – 7,99	8,0	АВТ-8 № 3 – 7,0; Г-43-107М/1 (каткрекінг) – (1,0 ²)	7,0
Херсонський	7,09	АВТ-А-12/2 – 2,45; АВТ-А-12/6 – 4,64	–	–	–
Одеський	3,6	АВТ – 2,1; АТ – 1,5	2,4 ³	АВТ – 2,4	2,4
Надвірненський	2,6	АВТ – 1,5; АТ-3 – 1,0	1,0 ⁴	АТ-3 – 1,0	– ⁵
Дрогобицький	2,26	АВТ-1 – 1,13; АВТ-2 – 1,13	1,3 ⁴	АТ-2 – 1,30	– ⁵
Шебелинський	0,5	ГФУ-1 – 0,5	1,0	ГФУ-1 – 0,5; ГФУ-2 – 0,5	1,0
Разом	50,65		20,7		13,6

Примітка.

¹ Виходячи з максимального обсягу первинної переробки – 6,9 млн т у 2002 р.

² Вакуумний газойль як сировина.

³ У разі надання доступу до трубопровідної нафти.

⁴ Лише на азербайджанській малосірчаній нафті.

⁵ До побудови й запуску установок гідроочищення.

Джерело: НТЦ «Псіхея».

вітчизняних НПЗ, сподіваючись, що вони оновлять переробні потужності. Але зароблені в 2001–2004 рр. кошти не були спрямовані на реконструкцію підприємств (як це передбачалося програмою²⁵).

І такий розвиток подій був закономірним, оскільки уряди країн з перехідною економікою (й українські не є виключенням) часто вважають, що відносно молоді галузі національного виробництва («економічні немовлята») потребують постійного захисту від іноземної конкуренції. З цією метою уряди забороняють чи обмежують ввезення конкуруючої продукції за допомогою імпортних квот або ж, установивши зависокі імпортні тарифи, роблять увезені товари набагато дорожчими. Така політика може призвести до стагнації галузі й національної економіки в цілому, якщо відгороджені від конкуренції виробники і надалі випускатимуть низькоякісну й дорогую продукцію (як це відбувається в Україні). У такому разі «економічні немовлята» навряд чи зуміють подолати залежність від захисту з боку держави, а протекціоністська політика з тимчасової перетвориться на постійну. Щоб уникнути цієї небезпеки, урядам країн, що розвиваються, важливо вживати всіх можливих заходів для розвитку конкуренції й підвищення ефективності національного виробництва, а обмеження на імпорт застосовувати як справді тимчасову політику.

2. Організація постачань каспійської (азербайджанської, іранської та/чи казахстанської) нафти на українські НПЗ, державні частки яких будуть об'єднані в консорціум.

Але такий сценарій реалізувати майже неможливо, оскільки невідомо:

- у який спосіб відновити контроль над суб'єктами господарювання, в яких державі належать міноритарні пакети акцій;
- як розділити частки власності на Кременчуцькому, Дрогобицькому й Надвірненському НПЗ;
- де взяти кошти на модернізацію підприємств і закупівлю сировини.

²⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про Національну програму «Нафта і газ України до 2010 року» від 21 червня 2001 р. № 665 [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/665-2001-%D0%BF>

До того ж виробництво пального із ввезеної нафти завжди генерує значні й неконтрольовані валютні та сировинні ризики, оскільки маржу в такому разі встановлюють оператори попереднього переділу.

З аналогічних причин немає сенсу вкладати кошти в будівництво на території України нового «сучасного» НПЗ для переробки азербайджанської та/чи казахстанської сировини. Адже забезпечити його стабільне й повне завантаження нафтою за прийнятною ціною буде проблематичним (приклад – Республіка Білорусь вимушена періодично розплачуватися з РФ за постачання на НПЗ «безмитної» російської сировини не лише палим, але й нафтовими, газовими та трубопровідними активами).

3. Стимулювання розвідки, розроблення й промислового видобутку власних вуглеводнів, що виключає постійне змінення «правил гри», які гарантують прозорість встановлених правил і процедур, повернення вкладених коштів та отримання прибутку. Зміна підходу до експлуатації власних надр із звичних для великих компаній «нескінченно великих обсягів» до використання всіх резервів.

Збільшення обсягів сировини вітчизняного видобутку, що закуповується за гривню на прозорих аукціонах, є набагато кращим стимулом для нарощування переробки, аніж ризиковане очікування поставань азербайджанської, казахстанської чи будь-якої іншої нафти, що закуповуватиметься за непередбачуваним валютним курсом.

Зазначимо, що нинішні 20 % споживання пального власного виробництва забезпечують не тільки Кременчуцький НПЗ і Шебелинський ГПЗ, а й десятки заводів малої продуктивності. Існує 83 підприємства, котрі діють постійно чи періодично, основним видом діяльності яких є «переробка нафти і газового конденсату, виробництво нафтопродуктів».

Їхня поява в Україні зумовлена:

- наявністю великої кількості вже розвіданих малодобітних і позабалансових родовищ нафти й газового конденсату, які розробляються з малою ефективністю, не експлуатуються в промисловому масштабі або перебувають у законсервованому стані (лише в Полтавській області, за оцінкою Співки буровиків України, розташовано 580 малодобітних свердловин, з яких 258 законсервовані в 1970-х роках);

- відсутністю диверсифікованих джерел постачання сировини;
- нестачею інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації великих НПЗ;
- значною економією вкладень у загальнозаводське господарство й транспортування сировини;
- нестачею дешевих нафтопродуктів широкого спектра застосування, насамперед дизельного палива;
- наявністю необхідної проектної документації, технологічного обладнання та фахівців;
- прагненням місцевої влади забезпечити самодостатність власних регіонів.

Підприємства малої продуктивності досі вважають збитковими і другосортними варіантами великих заводів. Таке ставлення є наслідком нерозуміння особливостей цих підприємств і пов'язаних з ними обмежень. Чимало зусиль для створення негативного образу міні-НПЗ докладають і власники «великих» заводів.

Тим часом наявність підприємств малої продуктивності дозволяє:

- залучити до перероблення сировину малодебітних і позабалансових родовищ, непривабливу для великих заводів через істотні відмінності у щільності, вмісті сірки та інших домішок;
- змінювати обсяги переробки та склад «кошика» нафтопродуктів залежно від рівня попиту і сировини, котра використовується;
- скоротити умовно-постійні затрати на виробництво моторного палива в частині транспортних витрат;
- забезпечити відносно низькі початкові капітальні вкладення в спорудження підприємств і стислий термін їхньої окупності;
- скоротити залежність від неконтрольованих зовнішніх сировинних і валютних ризиків.

Виходячи з цього, до 2023 р. українська переробка має бути представлена:

- 1–2 нафтохімічними заводами, в які буде вкладено достатньо коштів, щоб гарантувати глибоке перероблення до 5 млн т сировини щорічно (передусім вітчизняного видобутку);
- 15–20 підприємствами малої продуктивності, здатними (за належного рівня контролю за їхньою діяльністю та наявності

сировини) забезпечити до третини українських споживачів паливом прийнятної якості, насамперед у регіонах, непривабливих для великих заводів та імпортерів.

Щоб досягти цього цільового стану, Кабінету Міністрів України необхідно:

- переглянути державну політику у сфері освоєння нафтових родовищ щодо створення прозорих, зрозумілих та однакових для всіх «правил гри», зняття бюрократичних бар'єрів, захисту прав власності на видобуті ресурси, позбавлення чиновників можливості припинення цих прав на свій розсуд, забезпечення державного контролю над використанням ліцензійних ділянок інвесторами;
- провести інвентаризацію фонду діючих і законсервованих свердловин з оприлюдненням даних про їхніх власників, дебіти й інші характеристики на спеціальному онлайн-ресурсі. Стимулювати видобуток нафти й газового конденсату, зокрема з малодебітних свердловин;
- встановити зрозумілі й несуперечливі ліцензійні умови, що стосуються перероблення сировини та виробництва нафтопродуктів;
- провести незалежну експертизу проектів модернізації НПЗ (у т. ч. малої продуктивності) та визначити на її основі перелік необхідного для їхньої реалізації обладнання, яке в Україні не розробляється, з метою його пільгового оподаткування, зокрема звільнення від сплати ПДВ і встановлення нульової ставки ввізного мита;
- забезпечити дотримання принципу «вища якість – нижчі податки», обґрунтованість і прозорість залізничних тарифів на транспортування темних нафтопродуктів;
- відновити державну систему контролю якості. Запровадити обов'язкове маркування нафтопродуктів, що дозволяє контролювати якість палива від заводу до автозаправної станції, встановлювати винного у зниженні цієї якості та визначати, наскільки постраждав оригінальний продукт;
- посилити відповідальність власників НПЗ (у т. ч. малої продуктивності) за невиконання інвестиційних зобов'язань.

3.3. Транспортування та зберігання нафти й нафтопродуктів

Система магістральних нафтопроводів. Україна володіє потужною нафтотранспортною системою, що складається з 19 магістральних нафтопроводів (МН) загальною протяжністю понад 4766 км (табл. 3.5). Технічна пропускна спроможність системи для транзиту нафти на існуючих транзитних маршрутах становить: на вході – 114,0; на виході – 56,3 млн т. Роботу системи забезпечує 51 перекачувальна станція, де працює 176 насосних агрегатів загальною потужністю 356,5 тис. кВт. На перекачувальних станціях і морському нафтовому терміналі (МНТ) «Южний» розташовано 11 резервуарних парків для товарної нафти.

Таблиця 3.5. Основні нафтопроводи України

Нафтопровід	Початок експлуатації, рік	Протяжність в Україні, км	Діаметр труби, мм	Потужність, млн т/рік	
				проектна	фактична
Самара (РФ) – Лисичанськ	1977	163	1220	90,0	62,0
Мічурінськ (РФ) – Кременчук	1974	540	720	18,0	18,0
Мозир (РБ) – Броди	1963 і 1974	430	720	34,0	28,0
Снігурівка – Одеса	1977	250	720 і 1020	13,2	16,2
Лисичанськ – Тихорецьк (РФ)	1975 і 1989	186	720	30,0	16,8
Броди – Державний кордон	1962	650	530 і 720	25,0	24,7
Одеса – Броди	2002	674	1020	14,5	14,5

Джерело: узагальнення авторів за даними ПАТ «Укртранснафта».

Проектна потужність резервуарних парків нафтопровідної системи України становить:

- МН «Дружба» – 505 тис. м³;
- Придніпровських магістральних нафтопроводів – 580 тис. м³;
- Прикарпатських магістральних нафтопроводів – 320 тис. м³;
- МНТ «Южний» – 200 тис. м³;
- лінійна виробничо-диспетчерська станція (ЛВДС) «Броди» – 75 тис. м³.

Створення магістральних нафтопроводів в Україні розпочалось у 1960-х роках і було зорієнтоване на постачання нафти з однієї географічної точки (Самара, РФ) із розрахунком на проектні потреби вітчизняних НПЗ у нафті. Перший МН «Долина – Дрогобич» (58,4 км) побудовано в 1962 р. У вересні 1962 р. розпочато транспортування нафти першою гілкою МН «Дружба» «Броди – Державний кордон» в Угорщину й Чехословаччину. У 1963 р. створено Управління магістральних нафтопроводів «Дружба», що здійснювало експлуатацію нафтогонів на території РРФСР, УРСР та БРСР. У 1965–1989 рр. прокладено другу гілку МН «Дружба» «Мозир – Броди – Ужгород» (на території України – 684 км). Сьогодні протяжність МН «Дружба» в перерахунку на одну гілку становить 1400 км, місткість резервуарних парків «Броди» і «Карпати» – понад 300 тис. м³. Основним предметом діяльності підприємства є транспортування російської нафти транзитом до країн Центральної Європи та її постачання на Дрогобицький і Надвірненський НПЗ.

Розвиток нафтотранспортної мережі на сході України розпочався у 1960-х. Сьогодні найпотужнішим підприємством є Придніпровські магістральні нафтопроводи (ПДМН). Будівництво системи ПДМН розпочато в 1966 р. введенням в дію нафтогонів «Гнідинці – Глинсько-Розбишевська» і «Глинсько-Розбишевська – Кременчук» загальною протяжністю понад 200 км. Вони забезпечують транспортування нафти з родовищ, розташованих у північній і центральній частинах України, на Кременчуцький НПЗ. Для забезпечення потреб останнього в сировині у 1974 р. введено в експлуатацію, а в 1977 р. виведено на проектну потужність (18 млн т у рік) нафтогін «Мічуринськ – Кременчук» (756 км), побудований для транспортування російської високосірчаної нафти, яка перероблялася лише на Кременчуцькому

НПЗ. Нафтопровід бере початок у РФ, відгалужуючись від системи МН «Дружба». Це перша технологічна ланка, яка поєднала нафтогони системи ПДМН і нафтопровід «Дружба» на території Росії. Другою ланкою, що поєднала в 2001 р. дві системи (тепер на території України), став МН «Одеса – Броди».

У 2017 р. обсяги транспортування сировини магістральними нафтопроводами України збільшилися до 16 млн т (+5,3 % порівняно з попереднім роком). Приріст забезпечила необхідність перекачки сировини, поставленої в порт «Южний», на Кременчуцький НПЗ. При цьому обсяги транзиту до країн Східної Європи (Угорщина, Словаччина, Чехія) майже не змінилися (13,9 млн т; +0,8 %).

За оцінками Міненерговугілля, фінансовий стан нафтотранспортних підприємств не дозволяє здійснювати заходи щодо забезпечення їх ефективного функціонування, що пов'язано з високим рівнем податкового навантаження, неповним використанням потужностей системи (менше 40 %), погіршенням технічного стану об'єктів нафтопроводів.

Отже, до 2020 р.:

- транзит нафти може скоротитися до 11 млн т, якщо концерн *Unipetrol*, що належить польській *PKN Orlen*, виконає вимогу ЄС щодо диверсифікації джерел постачання;
- обсяги транспортування сировини на українські НПЗ можуть збільшитися до 3 млн т, якщо азербайджанська сторона зможе наростити танкерні поставки в порт «Южний» з 1 до 1,9 млн т.

Система Держрезерву²⁶. Державна система зберігання автомобільного бензину, дизельного та авіаційного палива налічує шість комбінатів: «Айстра» (м. Чернігів), «Рекорд» (м. Житомир), «Естафета» (Хмельницька область), «Планета» (Харківська область), «Зірка» (зі структурним підрозділом «Бердянськ») (Запорізька область), сумарний обсяг зберігання яких становить майже 1 млн т.

Схарактеризуємо кожне підприємство окремо.

1. *Комбінат «Айстра»* (м. Чернігів) – державна організація (працює з 1938 р.), призначення якої – приймання, відповідальне зберігання

²⁶ Нафтовий хаб [Електронний ресурс] / Держрезерв : офіц. сайт. – Режим доступу : <https://rezerv.gov.ua/filii/naftovij-hab/>

та відвантаження нафтопродуктів державного матеріального резерву. Крім цього, комбінат надає послуги суб'єктам господарювання з приймання, зберігання, відвантаження нафтопродуктів, їх зберігання в наземних і підземних резервуарах у тимчасовій зоні митного контролю. Комбінат пов'язаний із залізничною станцією «Чернігів» гілкою протяжністю 1,5 км. Приймання та відвантаження нафтопродуктів здійснюється з продуктивністю 350 т/год із залізничної зливо-наливної естакади і майданчика автоналиву. Якість нафтопродуктів контролюється атестованою лабораторією.

2. *Комбінат «Рекорд»* (м. Житомир) – державна організація, що надає послуги з приймання, відповідального зберігання та відвантаження нафтопродуктів у вагоно- та автоцистерни. Працює з 1940 р. Резервуарний парк налічує 54 сталевих циліндричних вертикальних резервуари РВС-5000 загальним обсягом одночасного зберігання 259 тис. м³. Нафтопродукти приймають із залізничних цистерн (32 чотиривісні або 16 восьмивісних) через зливо-наливну естакаду за 4 год 50 хв із моменту подачі. Відвантаження здійснюється наливними пристроями в залізничні цистерни та автотранспорт. Якість нафтопродуктів контролюється власною атестованою лабораторією.

3. *Комбінат «Естафета»* (м. Славути Хмельницької області) – державна організація, що працює з 1978 р. Її завдання – довгострокове зберігання нафтопродуктів (автомобільного бензину, дизельного палива й моторного мастила) у резервуарах траншейного типу. Якість нафтопродуктів контролюється власною атестованою лабораторією.

4. *Комбінат «Планета»*²⁷ (смт Ков'яги Валківського району Харківської області) – державна організація, що здійснює приймання, відповідальне зберігання та відвантаження автомобільного бензину та дизельного палива. Працює з 1964 р. Має 42 резервуари РВС-5000, залізничну естакаду на 28 цистерн і насосну станцію потужністю 500 куб. м/год.

5. *Комбінат «Зірка»* (м. Запоріжжя) – державна організація, призначенням якої є приймання нафтопродуктів із залізничних вагоно-цистерн місткістю до 120 м³, танкерів місткістю до 3600 м³ та автоцистерн місткістю до 45 м³, зберігання їх у резервуарному парку та відван-

²⁷ Можливості зберігання палива на комбінаті «Планета» є обмеженими внаслідок його розташування поблизу зони проведення Операції Об'єднаних сил.

таження в автоцистерни, вагоно-цистерни чи танкери. Резервуарна місткість становить 104 тис. м³. До складу комбінату входить структурний підрозділ «Бердянськ» із місткістю резервуарів 169 тис. м³.

Інші потужності. Вітчизняні учасники ринку мають потужності для зберігання нафтопродуктів, сумарний обсяг яких можна оцінити в 1 млн т (зокрема, в управлінні фінансово-промислової групи «Приват» – 700 тис. т). Резервуарний парк Міноборони становить до 900 тис. т. Ще близько 50 тис. т перебувають в управлінні ДП «Укртранснафтопродукт» і ПАТ «Укргазвидобування».

Для зберігання сирової нафти можна використати також підземні сховища (зокрема, в Солотвині Івано-Франківської області, Гоголевому і Лубнах Полтавської області). Після розпаду СРСР ці природні резервуари загальною місткістю до 3 млн т (50...200 тис. м³ кожний) виявилися непотрібними, хоча в 1990-х роках Інститут геологічних наук НАН України розробив проект програми їхнього використання. У пояснювальній записці до цього документа підкреслювалося, що відповідне облаштування сольових каверн Дніпровсько-Донецької западини, Закарпаття і Прикарпаття, а також дельти Південного Бугу коштуватиме на 30 % дешевше, ніж будівництво наземних нафтобаз²⁸.

3.4. Особливості ринку нафтопродуктів

Бензин і дизельне паливо. Із точки зору забезпечення нафтопродуктами Україна є імпортозалежною державою. У 2017 р. співвідношення власного виробництва та імпорту становило приблизно 39 : 61 для автомобільного бензину, 12 : 88 – для дизельного палива і 25 : 75 – для скрапленого нафтового газу (тут і нижче наведені дані моніторингу та аналізу ринку нафтопродуктів Науково-технічного центру «Псіхея»²⁹).

²⁸ Дроздов А. Підземні сховища нафти в кам'яній солі / А. Дроздов // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 4 (88). – С. 41–43.

²⁹ Науково-технічний центр «Псіхея» [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <https://psychea.com.ua/>

Із шести великих українських НПЗ працює тільки Кременчуцький. Держстат не надає даних про його діяльність, посилаючись на їхню конфіденційність. Проте якщо оцінити обсяги постачання сировини на це підприємство, можна припустити, що в 2017 р. на Кременчуцькому НПЗ перероблено 2,23 млн т нафти і газового конденсату (+8 % порівняно з попереднім роком). Грунтуючись на цих даних, можна припустити, що всього в Україні в 2017 р. перероблено 2,8 млн т нафти з газовим конденсатом (без змін порівняно з минулим роком).

І Кременчуцький НПЗ, і Шебелинський ГПЗ переробляють переважно українську сировину і через послідовне скорочення її видобутку поступово згортають виробництво (зокрема, потужності Шебелинського НПЗ в 2017 р. було завантажено лише на 49 %).

Із 2015 р. ПрАТ «Укртатнафта» намагається довантажити свої потужності стороннім ресурсом, відновивши постачання казахстанської та азербайджанської нафти. При цьому перероблення сировини на підприємстві планувалося збільшити на 40 % завдяки прокачуванню системою трубопроводів ПАТ «Укртранснафта» 1,3 млн т нафти *Azeri Light*, проте в 2017 р. на завод надійшло лише 0,96 млн т азербайджанської, іранської та казахстанської сировини.

Оскільки з кінця 2014 р. ПрАТ «Укртатнафта» не інформує Держстат і Міненерговугілля про обсяги продукції, що випускається на заводі, їх можна оцінити лише розрахунковим шляхом. За такою оцінкою, в 2017 р. в Україні вироблено 801 тис. т автомобільного бензину, 747 тис. т дизельного палива і близько 500 тис. т мазуту.

На Шебелинському ГПЗ випущено 134 тис. т бензину (–14 %³⁰); 97 тис. т дизельного палива (–17 %) і 34 тис. т мазуту (–34 %). Менші обсяги виробництва пояснюються, зокрема, реконструкцією підприємства. У 2017 р., окрім 80 тис. т нафти внутрішнього видобутку, завод уперше переробив 11 тис. т нафти *Azeri Light*, а також 2 тис. т нафти *Urals*.

На українських газопереробних заводах і підготовчих установках вироблено також 396 тис. т скрапленого нафтового газу (–1,7 %).

Оскільки обсяги споживання нафтопродуктів у кілька разів перевищують обсяги внутрішнього виробництва, Україна стає все більше залежною від зовнішніх ринків. У 2017 р. імпорتنі постачання забез-

³⁰ Тут і далі в розділі, якщо не зазначено інше, наводяться дані порівняно із 2016 р. – *Авт.*

печували близько 10 НПЗ, щонайменше із семи країн. За даними Державної фіскальної служби, в 2017 р. в Україну було ввезено 1,2 млн т бензину (-20 %) і 5,3 млн т дизельного палива (+3,9 %). Експортовано 438 тис. т нафтопродуктів (табл. 3.6).

Таблиця 3.6. Зовнішньоторговельний баланс України в 2017 р. за нафтопродуктами

Місяць	Імпорт нафтопродуктів ¹ (ТНЗЕД 2710)		Експорт нафтопродуктів ² (ТНЗЕД 2710)	
	тис. т	млн дол.	тис. т	млн дол.
Січень	565,6	281,8	16,3	8,4
Лютий	587,4	300,7	14,7	8,7
Березень	551,8	287,3	36,8	16,4
Квітень	550,3	287,4	27,8	11,3
Травень	544,0	289,3	42,3	14,8
Червень	580,7	299,7	23,8	13,0
Липень	706,5	346,8	42,1	16,0
Серпень	745,8	373,5	18,9	11,2
Вересень	798,5	422,6	58,1	22,5
Жовтень	726,4	406,1	30,5	13,3
Листопад	748,0	430,0	51,6	22,4
Грудень	722,4	433,8	50,2	22,8
Усього за рік	7827,5	4159,0	413,1	180,9

Примітка.

¹ За даними трейдерів, у 2017 р. імпортовано: 1213 тис. т бензину автомобільного, 4383 тис. т дизельного палива, 336 тис. т газу авіаційного і 1183 тис. т скрапленого нафтового газу.

² За даними трейдерів, експорт нафтопродуктів у 2017 р. перевищив 438 тис. т.

Джерело: Державна фіскальна служба України.

У структурі імпорту бензину 77 % (939 тис. т; –21 %) припадало на Республіку Білорусь. Ресурс надходив переважно з Мозирського НПЗ (75 % усього ввезеного ресурсу). Близько 20 % ринку припадає на продукцію Мажейкяйського (Литва) і Плоцького (Польща) заводів, що належать *PKN Orlen* (239 тис. т; +8 %). З інших країн ввезено близько 3 % автомобільного бензину (35 тис. т).

Республіка Білорусь лідує й на ринку дизельного палива (44 % імпорту). З Мозирського та Новополицького НПЗ Україна одержала 2,3 млн т цього ресурсу (–15 %). Заводи *PKN Orlen* постачили 567 тис. т дизельного палива (–6 %). Імпорт із РФ сягнув 2 млн т (37 % ввезеного палива). Ресурс постачався із Самарських НПЗ НК «Роснефть», Волгоградського НПЗ НК «ЛУКОЙЛ», а також Орського НПЗ («Орскнефтеоргсинтез»). При цьому сумарний обсяг постачань із РФ був більшим, оскільки Державна фіскальна служба України вважає білоруським російське дизельне паливо марки ТДЕ, що надходить до України через територію Білорусі.

У 2016 р. відновив роботу єдиний в Україні нафтопродуктопровід «Самара – Західний напрям». У жовтні 2017 р. було зафіксовано рекордні обсяги постачання російського палива на внутрішній ринок України (240 тис. т). Відвантаження здійснюють три станції: залізнична та автомобільна в Новограді-Волинському, автомобільні у Смізі та Дубриничах (Рівненська і Закарпатська області).

У 2018 р. оператор проекту – компанія *Proton Energy Group S. A.* – планує реалізувати 4 млн т дизельного палива, з яких транзитом через Україну пройдуть щонайменше 1,2 млн т.

Перспективи постачань в Україну одержаних із російської сировини нафтопродуктів, а також виробленого в РФ дизельного палива до 2020 р. визначатимуться обсягами завантаження білоруських НПЗ російською сировиною і політичною позицією РФ із питань експорту нафтопродуктів в Україну.

Споживання автомобільного бензину в Україні³¹ в 2017 р. скоротилося до 2 млн т (–13 %), тоді як дизельного палива, навпаки, зросло до 6 млн т (+3 %) (*табл. 3.7, с. 60*).

³¹ Без урахування АР Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей.

Таблиця 3.7. Споживання в Україні нафтопродуктів у 2017 р.

Місяць	Бензин авто-мобільний ¹	Дизельне паливо	Скраплений нафтовий газ ²	Мазут
1	2	3	4	5
<i>Фізична місткість ринку, тис. т</i>				
Січень	141,0	272,5	49,0	95,4
Лютий	139,1	275,9	51,9	80,0
Березень	160,3	367,0	63,9	67,3
Квітень	171,8	435,1	71,8	37,9
Травень	170,3	418,5	69,7	22,2
Червень	171,5	372,6	72,7	24,6
Липень	182,3	465,6	80,7	23,0
Серпень	191,7	475,3	80,7	22,0
Вересень	180,1	520,8	68,6	23,1
Жовтень	171,7	543,8	71,8	45,8
Листопад	159,2	468,6	69,7	69,6
Грудень	149,7	366,2	68,1	77,4
Усього за рік	1988,7	4981,9	818,6	588,3
<i>Фінансова місткість ринку, млн грн</i>				
1	2	3	4	5 ³
Січень	4422,3	7143,5	1030,2	701,9
Лютий	4465,2	7311,4	1052,4	585,8
Березень	5131,9	9588,2	1265,2	492,4
Квітень	5604,6	11559,8	1462,3	277,3
Травень	5587,3	11140,7	1442,5	162,4
Червень	5608,2	9959,1	1445,0	180,0
Липень	5887,6	12121,5	1549,8	168,3
Серпень	6203,8	12358,2	1839,6	161,0
Вересень	5955,6	13881,5	1799,3	169,0
Жовтень	5977,3	15542,5	1664,6	335,1
Листопад	5768,2	14034,9	1566,2	509,3
Грудень	5266,4	10891,5	1283,3	566,3
Усього за рік	65878,3	135532,8	17400,2	4308,9
<i>Примітка.</i>				
¹ Із лютого 2017 р. – з урахуванням споживання сумішевого пального, що містить понад 10 % (біо) етанолу.				
² Унаслідок суттєвої тінзації ринку скрапленого нафтового газу дані Держстату про споживання цього ресурсу є заниженими в 1,7–1,8 раза. За даними трейдерів, у 2017 р. спожито 1578 тис. т цього ресурсу				
³ Оцінка за середньою ціною реалізації.				

Джерело: Державна служба статистики України.

При цьому варто зазначити, що фактичні та оприлюднені обсяги споживання істотно різняться. Розбіжність пояснюється відсутністю повних даних про фактичне споживання нафтопродуктів у Донецькій і Луганській областях, а також Збройними Силами України і силовими структурами.

Характерною особливістю ринку бензину й дизельного палива є також суттєві розбіжності між офіційними обсягами споживання та постачання. Зокрема, у 2017 р. відстежити походження понад 20 % реалізованого в Україні палива було майже неможливо.

Транзит автомобільного бензину й дизельного палива через територію України в 2017 р. становив 537 тис. т, що на 66,5 % більше показника 2016 р. (357 тис. т).

Мазут. Попри нестачу енергетичного вугілля на ТЕС і ТЕЦ, у 2017 р. в Україні спожито лише 588 тис. т мазуту (–19,3 %), у т. ч. близько 450 тис. т – внутрішнього виробництва. Такий стан справ можна пояснити:

- дорожчею ресурсу, навіть порівняно з природним газом, ціна якого з 2016 р. зросла більш ніж утричі;
- списанням, починаючи із середини 2000-х років, резервних газомазутних господарств більшістю генеруючих компаній;
- запровадженням з 1 січня 2018 р. заборони на використання мазуту із вмістом сірки понад 1 %, через що з листопада 2017 р. припинилося ввезення високосірчаного (2,5 %) білоруського ресурсу, частка якого в імпорті досягала 98 %.

Транзит мазуту через Україну не здійснюється з червня 2016 р. через несприятливу ринкову кон'юнктуру.

Скrapлений нафтовий газ. Швидке скорочення платоспроможності українських споживачів, спричинене економічною кризою, збільшило попит на скrapлений нафтовий газ, що використовується як моторне паливо.

У 2017 р. продажі пропан-бутану зросли до 1,6 млн т (+8 %). При цьому частка ввезеного в Україну скrapленого нафтового газу досягла 75 % споживання (у 2015 р. – 63 %), а його обсяги збільшилися до 1,2 млн т (+8 %; за внутрішнього виробництва на рівні 0,4 млн т).

Систематичні перебої з постачанням скрапленого нафтового газу з РФ у 2016–2017 рр. (у т. ч. внаслідок запровадження зустрічних економічних санкцій) змусили українських операторів диверсифікувати маршрути його транспортування (залізничні (з Польщі та Угорщини) – 4 %; морські (з Єгипту, Алжиру та Італії) – 2 % імпорту). Проте скраплений газ, що надходить із РФ та Білорусі, залишається найбільш привабливим як з точки зору ціни, так і логістики.

Як наслідок, у 2017 р. із РФ надійшло 559 тис. т цього ресурсу (–28 %, проте 47 % імпорту), із Білорусі – 293 тис. т (+25 %; 25 % імпорту). Ще 217 тис. т російського скрапленого газу (або 18 % імпорту) було поставлено в Україну після паспортизації на терміналі «Трансекспедиція» у м. Вітебську (Білорусь).

Транзит скрапленого нафтового газу в 2017 р. скоротився до 1,44 млн т (–31 %), у т. ч. російські поставки – до 637 тис. т (–44 %), казахстанські – до 740 тис. т (–21 %). Республіка Білорусь перевезла лише 61 тис. т транзитного ресурсу.

Співвідношення між залізничним і морським транзитом становило 73 : 27 (у 2016 р. – 65:35), тоді як раніше перевалка скрапленого нафтового газу через порти домінувала. Залізничний транзит скоротився до 1,05 млн т (–23 %). Більше половини скрапленого газу постачалося в Польщу (568 тис. т; –27 %). Морський транзит скоротився до 385 тис. т (–46 %). Транспортувався казахстанський ресурс. Усі постачання здійснювалися через термінал «Укрлоудсистем» (Одеса) для турецької компанії *Aygaz*.

У цілому сучасний ринок нафтопродуктів в Україні й державна політика його розвитку вирізняються:

- неоліберальною (американською) моделлю державного регулювання, що передбачає встановлення «правил гри» та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу без втручання в його діяльність. У сучасних реаліях це означає ігнорування органами державної влади більшості процесів, які відбуватимуться на паливному ринку, що підтверджується недостатньою увагою, приділеною видобутку нафти, виробництву й реалізації моторного палива в програмах дій Кабінету Міністрів на 2017 і до 2020 рр. Відтак в Україні збережеться недосконале й нестабільне законодавство, непродумана податкова й тарифна політика (зокрема,

неприйняття принципу «вища якість – менші податки»), а державний нагляд і контроль якості й безпеки моторного палива буде зведений до мінімуму;

- значною мінливістю за високих ризиків ведення бізнесу (кон'юнктурних, курсових, інфляційних, військових) і низької прибутковості суб'єктів господарювання, що не використовуватимуть тіньові схеми;
- приховування окремими суб'єктами господарювання реальних виробничих показників контрольованих ними активів;
- зростанням тінізації ринку, що зумовлена насамперед кризою довіри національного бізнесу до будь-якого уряду. Тінізація буде виражатися, зокрема, у приховуванні реальних обсягів продажів, отриманих прибутків, перенесенні бази оподаткування, дробленні бізнесу;
- зниженням споживчих затрат населення і, як наслідок, визначенням ціни основним чинником під час вибору товару. Завдяки цьому посиляться недобросовісна конкуренція, передусім унаслідок руйнування державної системи контролю й зумовленого ним безкарного просування на ринку низькоякісних нафтопродуктів і паливних сурогатів;
- переорієнтуванням бізнесу на покупця, насамперед через зменшення його платоспроможності. Негативним наслідком цього стане посилення інформаційних маніпуляцій і дискредитації конкурентів у засобах масової інформації;
- переважанням оперативної діяльності над стратегічним плануванням, зосередженням зусиль учасників ринку не на майбутньому, новому, а нинішньому, актуальному; як наслідок – трансформація готовності у здатність суб'єктів господарювання приймати швидкі й важко прогнозовані рішення;
- активізацією інститутів громадянського суспільства, що прагнуть компенсувати відсутність держави в секторах соціальної відповідальності, блокувати намагання посередників і продавців наростити свою прибутковість нецивілізованим шляхом, зменшити ступінь асиметричності ринкової інформації та припинити масове введення споживачів в оману щодо характеристик виробленого й пропонованого моторного палива.

Основні чинники, що визначатимуть особливості споживання нафтопродуктів в Україні до 2020 р.:

1. Зменшення платоспроможності населення. Унаслідок цього обсяг разових покупок нафтопродуктів на АЗС скоротився, що змусило роздрібних операторів стимулювати їх, починаючи з 10 л, а споживчі переваги почали зміщатися вздовж лінійки: бензин преміальної якості («іменний») → А-95-Євро → А-92-Євро → альтернативне моторне паливо → скраплений нафтовий газ.
2. Відсутність державного контролю якості нафтопродуктів. Наслідком цього стало зникнення відмінності в цінах на паливо, що відповідає стандартам, і сурогатами. Таким чином, учасники тіньового сегмента «розчинилися» серед інших учасників ринку.
3. Наявність нелегального виробництва та продажу нафтопродуктів. Спостерігається розбіжність балансу світлих нафтопродуктів (виробництво плюс імпорт плюс перехідні залишки мінус експорт мінус реалізація) на 100...500 тис. т (залежно від року та марки моторного палива). Скорочення обсягів переробки і споживання не відповідає зростанню імпорту. Це може свідчити про зловживання під час виробництва, ввезення та реалізації нафтопродуктів. Попит на бензин і дизельне паливо в регіонах України (насамперед із низькими доходами населення) частково задовольняється завдяки контрабанді та місцевому напівлегальному виробництву, яке підтримується керівниками органів місцевого самоврядування.
4. Перерозподіл попиту між готівковим і безготівковим сегментами ринку, спричинений прагненням підприємців скоротити власні затрати (у т. ч. шляхом відмови від гуртових закупівель) і зменшення кількості ланок у ланцюжку «НПЗ – споживач» через зниження маржі дрібного гурту й відмови від бізнесу 9 із 10 трейдерів. Водночас продаж дизельного палива в більшості сільськогосподарських регіонів України (у деяких із них – на третину порівняно з 2008 р.) скоротився не лише внаслідок скорочення попиту й зменшення посівних площ, але й завдяки більш ефективному використанню можливостей місцевих заводів малої продуктивності (міні-НПЗ), більша частина яких працює напівлегально.

Чинна структура споживання нафтопродуктів визначається в першу чергу тенденціями формування вітчизняного автомобільного парку.

У зв'язку із його істотним оновленням і збільшенням кількості імпортних автомобілів і сільськогосподарської техніки частка марок автомобільного бензину з октановим числом 95 у структурі продажів бензину в 2004–2008 рр. зросла майже на дві третини (з 36 до 61 %), тоді як низькооктанового – скоротилася дуже істотно (з 36 до 8 %; у 2013 р. – до 1 %). Однак у подальші роки внаслідок різкого зниження платоспроможності українських автомобілістів на тлі значного подорожчання нафтопродуктів частка «п'ятого» в бензиновому «кошику» скоротилася до 52 %. Дев'ять відсоткових пунктів у бензину А-95 забрав А-92, частка якого в структурі роздрібних продажів бензину збільшилася з 31 до 45 %).

Якщо не враховувати зумовлений кризою дрейф споживачів уздовж зазначеної у п. 1 лінійки, то за структурою споживання нафтопродуктів Україна наближається до держав – членів ЄС.

У зовнішньоекономічній діяльності учасників ринку спостерігаються такі тенденції:

- зростання обсягів імпортних поставок;
- збереження обсягів поставок бензину з октановим числом 92;
- збільшення частки дизельного палива в загальному обсязі імпорту нафтопродуктів;
- скорочення до мінімуму обсягів експортних поставок.

Таким чином, за умови збереження чинної політики до 2020 р. щодо моторного палива можна прогнозувати, що:

- через низьку платоспроможність населення ціна продовжуватиме визначати вибір товару, збільшуючи споживання дешевого моторного палива;
- унаслідок невиконання НПЗ планів з модернізації та зменшення їхньої конкурентоспроможності на ринку нафтопродуктів України переважатиме імпортний ресурс, частка якого становитиме 80...85 %;
- через низьку глибину перероблення нафти і, як наслідок, негативну маржу більшість розташованих на території України переробних підприємств не працюватимуть, через що обсяги первинного перероблення нафтової сировини скоротяться до 2,5 млн т.

Розділ 4

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МІНІМАЛЬНИХ ЗАПАСІВ НАФТИ Й НАФТОПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ

4.1. Міжнародні зобов'язання

Необхідність імплементації вимог Директиви 2009/119/ЄС в Україні визначена рішенням 10-ї Міністерської Ради Енергетичного Співтовариства від 18 жовтня 2012 р. Ним розширено сферу застосування Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, членом якого Україна є з 1 лютого 2011 р.

Відповідні зобов'язання було підтверджено, зокрема:

- пунктом 16 плану заходів щодо виконання зобов'язань в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства³², яким Міненерговугілля доручалося до 1 грудня 2022 р. привести нормативно-правову базу з питань нафти та/або нафтопродуктів у відповідність із вимогами Директиви 2009/119/ЄС;
- розділом 12 Енергетичної стратегії України на період до 2030 року³³, в якому передбачалися заходи щодо «створення та

³² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до плану заходів щодо виконання зобов'язань в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» від 23 жовтня 2013 р. № 833-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/833-2013-%D1%80>

³³ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» від 24 липня 2013 р. № 1071-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1071-2013-%D1%80>

підтримання резервів нафти та нафтопродуктів на рівні, достатньому для забезпечення внутрішнього споживання протягом не менше 90 днів, за рахунок суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на ринку нафти та нафтопродуктів, та інших джерел, не заборонених законодавством, без залучення коштів державного бюджету, крім резервів, що утримуються Державним комітетом України з державного матеріального резерву», «створення уніфікованого порядку обліку та використання резервів», визначення компетентного органу з належними повноваженнями і розроблення плану дій на випадок виникнення труднощів у постачанні сирової нафти та нафтопродуктів³⁴;

- пунктом (e) статті 338 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони³⁵, яким засвідчено співробітництво сторін у рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (положення Директиви 2009/119/ЄС мають бути відображені у законодавстві України протягом трьох років з дати набрання чинності Угодою про асоціацію та впроваджені протягом одинадцяти років з дати набрання чинності Угодою про асоціацію);
- пунктом 181 Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони на 2014–2017 роки³⁶, що передбачав розроблення проекту Закону України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» (строк виконання – липень 2015 р.);

³⁴ Розпорядження втратило чинність на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р.

³⁵ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

³⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 17 вересня 2014 р. № 847-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80>

– Енергетичною стратегією України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»³⁷, яка передбачає «формування й підтримання в Україні необхідного рівня запасів нафти і нафтопродуктів» (с. 23), зокрема:
на період до 2020 р. – забезпечення процесу «створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів за 90-денним (або 61-денним) стандартом і змішаною системою управління ними», дотримання строків реалізації відповідних зобов'язань, а також «оптимізація запасів відповідно до структури споживання по регіонах, а також по сценаріях використання» (с. 45);
на період до 2025 р. – «формування й забезпечення збереження на постійних засадах загального рівня запасів сирової нафти і нафтопродуктів (його більшої величини з двох), що був би еквівалентним обсягу щонайменше 90-денного середньодобового імпорту в Україну або обсягу 61-денного середнього внутрішнього добового споживання нафти та нафтопродуктів в Україні» (с. 54).

Докладний план імплементації Директиви 2009/119/ЄС в Україні було ухвалено 8 квітня 2015 р.³⁸ з метою «підвищення рівня енергетичної безпеки держави завдяки створенню ефективної системи захисту економіки України від раптового стихійного та довгострокового припинення постачання нафти та нафтопродуктів, зумовленого техногенними, природними, військовими, політичними та іншими кризами в країнах-постачальниках нафти»³⁹.

Основними завданнями плану 2015 р. визначено: створення правових, організаційних, фінансово-економічних засад створення та функ-

³⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18 серпня 2017 р. № 605-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>.

³⁸ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення розроблених Міністерством енергетики та вугільної промисловості планів імплементації деяких актів законодавства ЄС в енергетичній сфері» від 08 квітня 2015 р. № 346-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/346-2015-%D1%80>

³⁹ План імплементації Директиви 2009/119/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно накладення на держав – членів ЄС зобов'язання щодо підтримки мінімальних запасів сирової нафти та/або нафтопродуктів [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/document/248091904/Dir_2009_119.pdf

ціонування в Україні системи мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів; урегулювання відносин у сфері управління мінімальними запасами. При цьому основою системи мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів в Україні має стати поетапно розбудована на засадах законодавства ЄС «розгалужена і сучасна мережа для ефективного зберігання нафти, сполучена з нафтопереробними підприємствами і експортно-імпорнтними терміналами та іншою інфраструктурою», що існує «в рамках системи магістральних нафтопроводів»⁴⁰.

Відповідальним за організацію роботи та виконання заходів плану визначено Міненерговугілля, яке зобов'язувалося:

- у березні 2015 р. – утворити робочу групу з питань імплементації вимог Директиви 2009/119/ЄС (завдання 1.2.3);
- до серпня 2015 р. – забезпечити таку деталізацію статистичних даних про нафту й нафтопродукти, що дозволяє збирати їх на щомісячній і щорічній основі, як того вимагають статті 4 (а) та (б) Регламенту (ЄС) № 1099/2008 (завдання 1.2.1), а з серпня 2015 р. (щомісячно) і з 2015 р. (щорічно) – офіційно подавати їх до Секретаріату Енергетичного Співтовариства (завдання 1.2.2);
- розробити із залученням членів утвореної робочої групи й подати Кабінету Міністрів у встановленому порядку:
 - у грудні 2015 р. – узгоджений із Секретаріатом Енергетичного Співтовариства проект нормативно-правового акта про вибрану Україною модель мінімальних запасів нафти та/чи нафтопродуктів, який міститиме план поступового нарощування запасів, програму фінансування, інформацію про відповідальний орган, а також «кроки з апроксимації законодавства» (завдання 1.1.1);
 - у грудні 2016 р. – законопроект про підтримку мінімальних запасів нафти та/чи нафтопродуктів (завдання 1.1.2);
 - до квітня 2017 р. – затвердити проектну документацію на спорудження резервуарів, яких не вистачає для зберігання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів у повному обсязі (завдання 1.2.4);

⁴⁰ План імплементації Директиви 2009/119/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно накладення на держав – членів ЄС зобов'язання щодо підтримки мінімальних запасів сирої нафти та/або нафтопродуктів [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/document/248091904/Dir_2009_119.pdf

- протягом січня 2017 – грудня 2022 р. – забезпечити формування мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів і звітування про них у встановленому порядку (завдання 1.2.5).

Розроблення нормативно-правових актів Міненерговугілля мало здійснювати спільно з Мінекономрозвитку та Мін'юстом.

Проте 25 жовтня 2017 р. оновленим планом⁴¹ заходів із виконання Угоди про асоціацію з ЄС строки її імплементації знову було перенесено, а саме:

- розроблення й затвердження моделі мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів, розроблення, опрацювання з експертами ЄС та подання на розгляд Кабінету Міністрів законопроекту про підтримку мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів – із грудня 2017 р. на 1 липня 2018 р. (відповідальні – Держрезерв, Міненерговугілля і ПАТ «НАК «Нафтогаз України» (за згодою); завдання 749);
- підготовка та затвердження бюджету інженерно-технічних заходів, здійснення оцінки потреб у додаткових резервуарних потужностях та їхнього проектування – із грудня 2017 р. на 31 грудня 2018 р. (відповідальні – Держрезерв і Міненерговугілля; завдання 750).

Були також сформульовані додаткові завдання Держрезерву й Міненерговугілля щодо:

- розроблення до 31 грудня 2018 р. планів дій із введення в обіг екстрених і спеціальних резервів у разі значного порушення постачання нафти (завдання 749.3);
- здійснення будівництва додаткових резервуарів і закупівлі нафти й нафтопродуктів, необхідних для формування їх мінімальних запасів, – до 31 грудня 2019 р. (завдання 753.1 і 753.2);

⁴¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25 жовтня 2017 р. № 106 [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-z-odniyeyi-storonita-yevropejskim-soyuzom-yevropejskim-spivtovaristvom-z-atomnoyi-energiyi-i-yihnimi-derzhavami-chlenami-z-inshoyi-storoni>

- розроблення докладних переліків усіх спеціальних та екстрених резервів, що зберігаються на території України, та запровадження регулярного подання Секретаріату Енергетичного Співтовариства звітів про резерви нафти й нафтопродуктів – до 31 грудня 2022 р. (завдання 757).

4.2. Хід імплементації зобов'язань і проблеми, що виникли

Кабінет Міністрів України зробив перший крок у реалізації міжнародних зобов'язань у нафтовій сфері ще в 2009 р., схваливши Концепцію створення в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів на період до 2020 року⁴². Цим документом передбачалося:

- розроблення і прийняття нормативно-правових актів щодо створення, зберігання, оновлення та використання мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів;
- створення інституційної структури управління процесом створення, зберігання, оновлення та використання мінімальних запасів, зокрема встановлення органу виконавчої влади, який визначає в межах своїх повноважень обсяги запасів нафти і нафтопродуктів за видами, здійснює контроль за створенням, зберіганням, оновленням та використанням зазначених мінімальних запасів, а також управління процесом їх зберігання, оновлення та використання;
- визначення порядку створення, зберігання, оновлення та використання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів;
- залучення до створення мінімальних запасів усіх учасників ринку нафти і нафтопродуктів незалежно від форми власності;
- створення територіально розгалуженої мережі мінімальних запасів для забезпечення наявності запасу в обсязі 90-денного внутрішнього споживання нафти і нафтопродуктів;

⁴² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів на період до 2020 року» від 08 грудня 2009 р. № 1498-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1498-2009-p>

- запровадження системи публічної статистичної звітності про створення, зберігання, оновлення та використання мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів.

Проте:

- вважалося, що реалізація концепції дасть змогу, зокрема, «стабілізувати коливання внутрішніх цін на нафтопродукти під час виникнення кризових явищ на ринку» та «забезпечити у повному обсязі задоволення потреб усіх споживачів у нафтопродуктах», хоча це суперечить Директиві 2009/119/ЄС, яка прямо забороняє використовувати нафтові резерви в ситуаціях, що виникли внаслідок змін ціни на сиру нафту чи нафтопродукти, і задовольняти потреби споживачів у такий спосіб;
- для зберігання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів планувалося використати, наприклад, можливості підприємств нафтопродуктозабезпечення, що не мають власних резервуарних парків і здійснюють роздрібний продаж нафтопродуктів, а також відомчі потужності (включно й Міноборони), тоді як згідно із Директивою 2009/119/ЄС під час розрахунку мінімального рівня нафтових резервів не можуть бути враховані нафтопродукти, що утримуються у вагонах-цистернах, на автозаправних станціях, іншими споживачами, у формі військових резервів;
- щоб збільшити резервуарний парк, Уряд планував починаючи з 2011 р. розбудувати «розгалужену систему ємностей загальною місткістю 2,00...2,05 млн т», вартість якої було оцінено в 1,5 млрд грн (у цінах 2009 р.), і щороку витратити на формування нафтових резервів щонайменше 2,2 млрд грн⁴³, однак в законах про державні бюджети України на 2011 і подальші роки кошти на зазначені потреби не виділялися.

Не спостерігалось помітного прогресу і в ухваленні законопроекту «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів», хоча відповідні

⁴³ Загальна вартість створення запасів і вдосконалення інфраструктури була оцінена в 24,9 млрд грн.

зобов'язання Уряд узяв на себе ще 23 листопада 2009 р.⁴⁴. Попри те, що проект цього документа було розроблено ще в 2008 р.⁴⁵, Міненерговугілля не виконало завдання щодо його подання Кабінету Міністрів у грудні 2012⁴⁶ й у липні 2015⁴⁷ рр.

Великі надії на пришвидшення імплементації Директиви 2009/119/ЄС в Україні пов'язувалися з ухваленням 8 квітня 2015 р. оновленого плану дій у цьому напрямі. Згідно з пунктом 1.1.2 згаданого документа Міненерговугілля мало розробити проект закону про підтримку мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, а Верховна Рада – ухвалити акт у цілому, тепер уже в грудні 2016 р. Проте підготовлений Держрезервом і презентований 15 березня 2016 р. законопроект «Про стратегічні резерви» містив «велику кількість концептуальних помилок»⁴⁸ та був відхилений.

Згідно з пунктом 1.1.1 Плану імплементації Директиви 2009/119/ЄС Міненерговугілля мало в координації із секретаріатом Енергетичного Співтовариства розробити, а Кабінет Міністрів – ухвалити в грудні 2015 р. нормативно-правовий акт щодо вибраної Україною моделі запасів нафти й нафтопродуктів⁴⁹.

⁴⁴ Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_990

⁴⁵ Нафтогазбудінформатика [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.ngbi.com.ua/>

⁴⁶ Моніторинговий звіт за 2013 рік [Електронний ресурс] / Українська енергетика. – Режим доступу : http://ua-energy.org/upload/files/For_web_Final_print_Dixi_Analituch_ukr_2013.pdf

⁴⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 17 вересня 2014 р. № 847-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p>

⁴⁸ Линник В. Мнимая борьба с коррупцией, отсутствие реформ при пустых складах Госрезерва [Електронний ресурс] / Владимир Линник // Агропортал. – 2016. – 30 груд. – Режим доступу : <http://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzglyad/mnimaya-borba-s-korruptsiei-otsustvie-reform-pri-pustykh-skladakh-gosrezerva/>

⁴⁹ План імплементації Директиви 2009/119/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно накладення на держав – членів ЄС зобов'язання щодо підтримки мінімальних запасів сирої нафти та/або нафтопродуктів [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/document/248091904/Dir_2009_119.pdf

Наказом Міненерговугілля від 2 липня 2015 р. № 412 було утворено Робочу групу щодо створення запасів нафти і нафтопродуктів. На її засіданнях, які відбувалися за участі експертів Енергетичного Співтовариства та Міжнародного енергетичного агентства, було визначено, що загальний обсяг мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів в Україні має становити 1,97 млн т у нафтовому еквіваленті, зокрема сирої нафти – 580 тис. т; дизельного палива – 460 тис. т; автомобільного бензину – 930 тис. т. Джерелом фінансування заходів зі створення цього запасу може стати додатковий збір з учасників ринку нафтопродуктів у розмірі 0,4 грн із кожного реалізованого в 2017–2023 рр. літра автомобільного бензину та дизельного палива.

Проте українськими експертами було висловлено побоювання, що ця модель формування резерву не враховуватиме інтереси максимальної кількості учасників ринку. Зазначалося, що відповідальність за розроблення ефективного механізму створення запасів має нести насамперед Уряд, а не платники податків⁵⁰. З огляду на це європейські експерти запропонували використовувати для управління запасом змішану систему, засновану на взаємодії Уряду та учасників ринку, під головуванням незалежного суб'єкта – агентства. На нього можуть бути покладені повноваження з придбання та продажу нафти й нафтопродуктів, укладання угод з учасниками ринку і Держрезервом на зберігання продукції, а також підписання опціонних контрактів на її постачання за запитом⁵¹.

Однак Держрезервом було розроблено і погоджено з Мінекономрозвитку і Міненерговугілля інший проект розпорядження Кабінету Міністрів – «Про схвалення розробленого Державним агентством резерву плану імплементації Директиви 2009/119/ЄС Ради від 14 вересня 2009 р. стосовно накладання на держав – членів ЄС зобов'язання щодо підтримки мінімальних запасів сирої нафти і нафтопродуктів».

⁵⁰ Від ефективності моделі формування нафторезерву залежатимуть і ціни на пальне – експерт [Електронний ресурс] / Українські національні новини. – 2016. – 13 черв. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1578792-vid-efektivnosti-modeli-formuvannya-naftorezervu-zalezhatimut-i-tsini-na-palne-ekspert>

⁵¹ Ukraine needs more than \$1 billion for creation of strategic oil and petroleum products – експерт [Електронний ресурс] / Интерфакс-Украина. – 2016. – 27 трав. – Режим доступу : <http://interfax.com.ua/news/economic/346294.html>

Згідно з цим документом⁵² Кабміну було запропоновано визначити Держрезерв відповідальним за «організацію роботи та виконання заходів плану імплементації Директиви 2009/119/ЄС» замість Мініенерговугілля й перенести терміни:

- ухвалення нормативно-правового акта щодо моделі мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів – із грудня 2015 на грудень 2017 рр.;
- ухвалення закону «Про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів» – із грудня 2016 на грудень 2017 рр.;
- реалізації всіх передбачених планом організаційних заходів – на період після набуття чинності законом «Про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів»⁵³.

Ще до схвалення нового плану імплементації Директиви 2009/119/ЄС на офіційному сайті Держрезерву було зазначено, що агентство є «головним виконавцем у впровадженні реформи по формуванню стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів»⁵⁴. Базою для їхнього формування має стати підприємство під умовною назвою «Нафторезерв».

Цей галузевий холдинг пропонувалося створити, об'єднавши шість комбінатів державної системи зберігання бензину, дизельного та авіаційного палива: «Айстра» (м. Чернігів), «Рекорд» (м. Житомир), «Естафета» (Хмельницька обл.), «Планета» (Харківська обл.), «Зірка» (із відокремленим підрозділом «Бердянськ») (Запорізька обл.), сумарним обсягом зберігання «до 1 млн т»⁵⁵. При цьому вказувалося, що:

- потужності комбінатів використовуються «менше чим на 10 %»;
- частина комбінатів «уже почала працювати з комерційним реурсом»;

⁵² Публічний звіт голови Державного агентства резерву України за 2016 рік [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/uploads/attach-3346-490347147.pdf

⁵³ При Держрезерві в червні 2017 р. створено нову міжвідомчу робочу групу для розроблення нормативно-правових актів, передбачених планом імплементації, замість утвореної наказом Мініенерговугілля від 2 липня 2015 р. № 412.

⁵⁴ Державне агентство резерву України [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу: <http://rezerv.gov.ua/>

⁵⁵ Голова Держрезерву Вадим Мосійчук розповів про новий та значно кращий Держрезерв [Електронний ресурс] / Державне агентство резерву України : офіц. сайт. – Режим доступу: http://www.gosrezerv.gov.ua/reserv/control/uk/publish/article?art_id=169769&cat_id=45334

- можливості зберігання палива на комбінаті «Планета» є обмеженими внаслідок його розташування поблизу зони проведення Операції Об'єднаних сил;
- комбінат «Естафета» розглядається як підприємство з майбутнього розміщення «стратегічного запасу».

Також зазначалося, що на всіх комбінатах проведені технічний аудит, діагностика резервуарів, дефектоскопія і почали впроваджуватися нові технологічні вузли⁵⁶. Проте не повідомлялося, коли й ким проведено інвентаризацію наявних потужностей і визначено їхню придатність до використання.

Згідно з оприлюдненими планами після об'єднання комбінатів у єдине підприємство його «необхідно корпоратизувати, перетворити в публічне акціонерне товариство, а потім частково продати, зберігши за державою контрольний пакет». Вважається, що потужності консолідованої компанії здатні забезпечити зберігання близько половини обсягу резерву, встановленого вимогами Директиви 2009/119/ЄС. Решту «необхідно розміщувати на ринку»⁵⁷.

Про «перехід до другого і третього етапу створення» згаданого підприємства повідомлялося 19 квітня 2017 р.⁵⁸. Серед головних переваг консолідації названо такі: «централізоване фінансово-економічне управління, зниження ризиків інвестицій і взаємних постачань, економія транзакційних затрат, збільшення капіталізації». Передбачалося, що наступним кроком створення ДП «Нафторезерв» стане формування його Наглядової ради, а також проведення фінансово-економічного та юридичного аналізу нафтових підприємств Держрезерву аудиторською компанією «Бейкер Тіллі Україна».

⁵⁶ Голова Держрезерву Вадим Мосійчук розповів про новий та значно кращий Держрезерв [Електронний ресурс] / Державне агентство резерву України : офіц. сайт. – Режим доступу : http://www.gosrezerv.gov.ua/reserv/control/uk/publish/article?art_id=169769&cat_id=45334

⁵⁷ Глава Госрезерва: «Мы подали в суд на блокировку всех счетов «Трейд Коммодити» – Интервью Oil News [Електронний ресурс] / Державне агентство резерву України : офіц. сайт. – Режим доступу : http://www.gosrezerv.gov.ua/reserv/control/uk/publish/article?art_id=169841&cat_id=45334

⁵⁸ Створення Наглядових рад та Агро й Нафто холдингів у системі Держрезерву України [Електронний ресурс] / Державне агентство резерву України : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://rezerv.gov.ua/stvorenya-nagljadovyh-rad-ta-agro-nafto/>

Проте Мінекономрозвитку не погодилося з таким підходом (лист № 2715-10/29122-03 від 18.09.2017), а коштів на закупівлю в 2017 р. 103 тис. т дизельного палива, 51 тис. т автомобільного бензину і 580 тис. т сирої нафти⁵⁹ виділено не було⁶⁰.

Згідно із завданням 1.2.4 Плану імплементації Директиви 2009/119/ЄС, Міненерговугілля також було доручено затвердити проектну документацію на спорудження резервуарів, яких не вистає для зберігання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів у повному обсязі⁶¹. У рамках цієї роботи на 2016 р. було «заплановано будівництво двох резервуарів для зберігання нафти місткістю 50 тис. т кожний»⁶². Проте в їх спорудження було вкладено лише 55 % від запланованих коштів, а терміном завершення робіт визначено 2017 р.⁶³. До початку 2018 р. були відсутні будь-які відомості й про анонсовані в грудні 2015 р. плани будівництва протягом 21 місяця у с. Смільне Бродівського району Львівської області резервуару для зберігання 50 тис. м³ нафти⁶⁴. Натомість зазначено: за станом на 31 грудня 2016 р., корисна місткість 11 резервуарних парків ПАТ

⁵⁹ Держрезерв взяв участь у щорічній конференції «Ринок нафти в Україні 2016» [Електронний ресурс] / Державне агентство резерву України : офіц. сайт. – Режим доступу : http://www.gosrezerv.gov.ua/reserv/control/uk/publish/article?art_id=167629&cat_id=45334

⁶⁰ Голова Держрезерву Вадим Мосійчук розповів про новий та значно кращий Держрезерв [Електронний ресурс] / Державне агентство резерву України : офіц. сайт. – Режим доступу : http://www.gosrezerv.gov.ua/reserv/control/uk/publish/article?art_id=169769&cat_id=45334

⁶¹ План імплементації Директиви 2009/119/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно накладення на держав – членів ЄС зобов'язання щодо підтримки мінімальних запасів сирої нафти та/або нафтопродуктів [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/document/248091904/Dir_2009_119.pdf

⁶² Інтерв'ю генерального директора ПАО «Укртранснафта» [Електронний ресурс] / Укртранснафта : офіц. сайт. – Режим доступу : http://www.ukrtransnafta.com/ru/press_center/company_news/?id=191

⁶³ Акт планової перевірки дотримання ПАТ «Укртранснафта» Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з транспортування нафти магістральними трубопроводами [Електронний ресурс] / НКРЕКП : офіц. сайт. – Режим доступу : http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog8/naftogas/2017/Akt-Ukrtransnafta_19.06.2017-95.pdf

⁶⁴ Наказ Міненерговугілля «Про схвалення ТЕО «Будівництво резервуару вертикального сталевого з плавучою покрівлею РВСПП-50 000 № 2 ЛВДС «Броди» у с. Смільне Бродівського району Львівської області» від 26 липня 2016 р. № 468 [Електронний ресурс] / Міненерговугілля : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245131366>

«Укртранснафта» (79 резервуарів) становить 545 тис. м³, що вдвічі менше від номінальної (1083 тис. м³) (без урахування 24 резервуарів, виведених з експлуатації в ремонт або для експертного обстеження). При цьому в 2016 р. відремонтовано лише 4 резервуари⁶⁵.

Таким чином, попри певні здобутки Україна досі не наблизилася до створення нафтових резервів, хоча відповідну роботу було розпочато ще до набуття членства нашої країни в Енергетичному Співтоваристві.

З огляду на це у звітах Секретаріату Енергетичного Співтовариства, датованих 1 вересня 2016⁶⁶ і 2017⁶⁷ рр., зазначено, що в Україні відсутній прогрес у створенні нафтових резервів.

Керуючись цим і розробленим Держрезервом оновленим планом⁶⁸ імплементації Директиви 2009/119/ЄС, Уряд переніс терміни:

- обрання моделі мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів – із грудня 2015 на грудень 2017 рр. (відповідальні – Міненерго-вугілля і Держстат);
- підготовку законопроекту «Про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів» – із грудня 2016 на грудень 2017 рр. (відповідальні – Держрезерв, Мінекономрозвитку та Мінфін);
- реалізації всіх передбачених планом організаційних заходів – на період після набуття чинності законом «Про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів»⁶⁹.

⁶⁵ Акт планової перевірки дотримання ПАТ «Укртранснафта» Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з транспортування нафти магістральними трубопроводами [Електронний ресурс] / НКРЕКП : офіц. сайт. – Режим доступу : http://www.nerc.gov.ua/data/filesearch/Catalog8/naftogas/2017/Akt-Ukrtransnafta_19.06.2017-95.pdf

⁶⁶ Annual Implementation Report 2015/2016 [Електронний ресурс] / Energy Community Secretariat. – Режим доступу : https://www.energy-community.org/dam/jcr:d486761d-7d19-4ac6-b55f-2cf838f689bd/EnC_IR2016.pdf

⁶⁷ Annual Implementation Report 2016/2017 [Електронний ресурс] / Energy Community Secretariat. – Режим доступу : https://www.energy-community.org/dam/jcr:b03950a0-9367-4618-961b-3efad53b79fd/EnC_IR2017.pdf

⁶⁸ Публічний звіт голови Державного агентства резерву України за 2016 рік [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/uploads/attach-3346-490347147.pdf

⁶⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847» від 21 червня 2017 р. № 503-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/503-2017-%D1%80>

При цьому було незрозумілим, чому Уряд цим розпорядженням:

- переклав повноваження щодо розроблення законопроекту «Про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів» з Міненерговугілля на Держрезерв, хоча згідно з Положенням⁷⁰ згаданий орган влади лише реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву і встановлення його відповідальним за формування політики є порушенням пункту 2 статті 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади»⁷¹;
- доручив Антимонопольному комітету та неіснуючій «Асоціації підприємств нафтогазової промисловості» «створення законодавчих умов для формування стратегічного запасу»;
- одночасно вжив у пункті 5.2 плану заходів терміни «стратегічний запас», «мінімальні запаси» та «належний рівень запасів».

Втім у листі Антимонопольного комітету України від 15 листопада 2017 р. № 100-29/03-12405 йшлося про скасування розпорядження⁷² й коригування наведених у ньому термінів постановою Уряду під назвою «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони». Цей документ⁷³ був оприлюднений лише 7 березня 2018 р. І в ньому дійсно було перенесено строки:

⁷⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державне агентство резерву України» від 08 жовтня 2014 р. № 517 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/517-2014-p>

⁷¹ Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

⁷² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847» від 21 червня 2017 р. № 503-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/503-2017-%D1%80>

⁷³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25 жовтня 2017 р. № 106 [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-z-odniyeyi-storoni-ta-yevropejskim-soyuzom-yevropejskim-spivtovaristvom-z-atomnoyi-energiyi-i-yihnimi-derzhavami-chlenami-z-inshoyi-storoni>

- розроблення й затвердження моделі мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів, розроблення, опрацювання з експертами ЄС та подання на розгляд Кабінету Міністрів законопроекту про підтримку мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів – із грудня 2017 на 1 липня 2018 рр. (відповідальні – Держрезерв, Міненерговугілля і ПАТ НАК «Нафтогаз України» (за згодою); завдання 749);
- підготовки та затвердження бюджету інженерно-технічних заходів, здійснення оцінки потреб у додаткових резервуарних потужностях та їхнього проектування – із грудня 2017 р. на 31 грудня 2018 р. (відповідальні – Держрезерв і Міненерговугілля; завдання 750).

Нові терміни в цілому відповідають тим, що встановлені у проекті технічної підтримки ЄС «Допомога Україні у процесі впровадження реформ у секторі енергетики відповідно до міжнародних зобов'язань країни» у частині імплементації Директиви 2009/119/ЄС.

Перші напрацювання експертів згаданого проекту презентовані 8 листопада 2017 р. на засіданні Робочої групи щодо формування стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів⁷⁴, створеної при Держрезерві на заміну утвореної наказом Міненерговугілля від 2 липня 2015 р. № 412. Відповідно до них рекомендовано:

- визначити загальний обсяг мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів в Україні в кількості 2 млн т у нафтовому еквіваленті, зокрема: сирої нафти – 580 тис. т; бензину моторного – 460 тис. т; дизельного палива – 930 тис. т;
- забезпечити збереження в Україні на постійних засадах фізично доступних⁷⁵ резервів сирої нафти та/чи нафтопродуктів в обсягах, еквівалентних щонайменше 90 дням середньодобового імпорту нетто;

⁷⁴ У Держрезерві триває робота по імплементації Директиви 2009/119/ЄС [Електронний ресурс / Державне агентство резерву України : офіц. сайт. – Режим : <http://rezerv.gov.ua/u-derzhrezervi-tryvae-robota-po-implementacii-dyrektyvy2009119ec/>

⁷⁵ *Фізична доступність* – таке розташування резервів, якими забезпечується їхнє введення в обіг або фактична доставка кінцевим споживачам та на ринки протягом строків і за умов, здатних зменшити проблеми з постачанням, що можуть виникнути.

- оцінити загальні затрати на закупівлю та зберігання нафтових резервів у 1,1 млрд дол. США;
- вибрати як базову для України модель підтримки нафтових резервів, згідно з якою управління нафтовими резервами здійснює спеціальне агентство, утворене як державний орган, що складається з представників органів влади та суб'єктів господарювання, які зобов'язані утримувати резерви.

На основі цих рекомендацій Держрезервом було розроблено проект постанови Уряду «Про затвердження Моделі формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів і її фінансування в Україні». Згідно з цим документом:

- зазначені запаси мають бути створені в обсязі, представленому 90 днями середньодобового імпорту нетто (2 млн т у н. е.) із співвідношенням нафти й нафтопродуктів 30 : 70; під нафтопродуктами розуміють автомобільний бензин і дизельне паливо у співвідношенні 38 : 62;
- управління запасами нафти й нафтопродуктів здійснюватиме Центральна компанія, в якій 70 % перебуватиме у власності держави, 30 % – операторів ринку;
- запаси формуються з цільових відрахувань із кожного реалізованого літра бензину й дизельного палива; довгострокових позик від міжнародних фінансових організацій; укладання лізингових угод типу *oil stock tickets*.

Мінекономрозвитку 25 червня 2018 р. запропонувало Держрезерву доопрацювати проект і подати його на затвердження у встановленому порядку.

26 червня 2018 р. на черговому засіданні Робочої групи щодо формування стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів українські та європейські експерти проаналізували першу редакцію законопроекту про підтримку мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів. Найбільшу дискусію викликали питання щодо розмежування обов'язків і повноважень держави та учасників ринку нафтопродуктів, що братимуть участь у формуванні резервів, їхнього обсягу та структури, форми власності центральної компанії, яка управлятиме запасами.

Було наголошено, що під час розроблення нормативно-правових актів, необхідних для застосування запропонованої Держрезервом моделі, варто врахувати особливості ведення гібридної війни з РФ та доцільність паралельного формування гнучкого енергетичного резерву, що забезпечуватиме стійке функціонування всіх галузей національної економіки, а не лише транспорту.

Учасники засідання зазначили, що розроблення законопроекту потребуватиме набагато більше часу, ніж це визначено планом заходів⁷⁶, і запропонували Держрезерву звернутися до Уряду за продовженням терміну реалізації цього завдання до 1 жовтня 2018 р.

Було зазначено, що в плані⁷⁷ сформульовані три додаткових завдання Держрезерву й Міненерговугілля щодо:

- розроблення до 31 грудня 2018 р. планів дій із введення в обіг екстрених і спеціальних резервів у разі значного порушення постачання нафти (завдання 749.3);
- здійснення будівництва додаткових резервуарів і закупівлі нафти й нафтопродуктів, необхідних для формування їх мінімальних запасів (завдання 753.1 і 753.2) – до 31 грудня 2019 р.;
- розроблення докладних переліків усіх спеціальних та екстрених резервів, що зберігаються на території України, й запровадження регулярного подання Секретаріату Енергетичного Співтовариства звітів про резерви нафти й нафтопродуктів (завдання 757) – до 31 грудня 2022 р.

На жаль, побудова щонайменше 1 млн м³ потужностей потребуватиме набагато більше часу, а придбання нафти й нафтопродуктів в обсязі, достатньому для формування їх мінімальних запасів, – виділення в 2019 р. коштів у розмірі 3 % ВВП України.

⁷⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25 жовтня 2017 р. № 106 [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-z-odniyeyi-storonita-yevropejskim-soyuzom-yevropejskim-spivtovaristvom-z-atomnoyi-energiyi-i-yihnimi-derzhavami-chlenami-z-inshoyi-storoni>

⁷⁷ Там само.

4.3. Ризики подальшої імплементації Директиви 2009/119/ЄС

Процес формування нафтових резервів в Україні ініціювався неоднозначно. Проте відповідні нормативні документи встановлювали нереальні терміни їх формування та не передбачали виділення коштів. Наприклад, у січні 2006 р. Уряд зобов'язав Держрезерв до 1 листопада поточного року сформувати запас бензину й дизельного палива в обсязі 10 % від їхнього споживання, проте не зміг спрямувати на їх придбання 2,5 млрд грн, не передбачених бюджетом⁷⁸.

Не були виділені кошти і на створення в листопаді 2006 р. стабілізаційного запасу нафтопродуктів. Придбану сировину планувалося зберігати в резервуарах ВАТ «Укртранснафта» і переробляти на Кременчуцькому нафтопереробному заводі. Отримані 80...110 тис. т бензину та 100...130 тис. т дизельного палива планувалося продавати аграріям та іншим споживачам із мінімально можливою націнкою і лише під час сезонного зростання цін. Не отримавши необхідного для придбання нафти кредиту, Мінпаливенерго спробувало залучити до формування запасу ЗАТ «УкрГазЕнерго». Однак неефективні рішення цієї компанії призвели до затоварювання Кременчуцького НПЗ нафтопродуктами, вартість яких виявилася набагато вищою за ринкову. Не виправдалися й надії зберігати паливо в резервуарах ДП «Укртранснафтопродукт». Це підприємство виявилось нездатним приймати необхідні обсяги бензину й дизельного палива. Через це нафтопродукти, вироблені із сировини, закупленої на піку вартості, зберігалися в резервуарах Лисичанського НПЗ на комерційних умовах⁷⁹.

Питання ефективності закупівлі та обліку ризиків, пов'язаних із кредитуванням нафтових резервів за значної мінливості цін на нафту не було розглянуто й у квітні 2011 р., коли НАК «Нафтогаз України» придбав чергову партію сировини для «стабілізаційного запасу». Тринадцять безрезультатних аукціонів, під час яких компанія намагалася продати одержане з цієї нафти паливо на 5–11 % дорожче за його ринкову вартість, фактично довели, що «формування стабілізаційного запасу» розумілося органами виконавчої влади як спосіб компенсації за державний кошт збитків від неефективного господарювання окремих компаній.

⁷⁸ Хорошого мало // Терминал. – 2006. – № 48. – С. 22–24.

⁷⁹ Там само.

У 2014 р. ПАТ «Укртранснафта» спробувала створити «стратегічний резерв» на базі 675 тис. т технологічної нафти, вилученої з магістральних трубопроводів у березні–травні 2014 р. Необхідність цього кроку пов'язували із загрозою захоплення сировини сепаратистами, хоча обсяг ресурсу в межах зони проведення антитерористичної операції становив лише 200 тис. т⁸⁰. Близько 400 тис. т сировини планувалося переробити на Кременчуцькому НПЗ, а 275 тис. т – розмістити на зберіганні в резервуарах компаній, які контролює група «Приват». Проте запропонована плата за перероблення нафти в Кременчуці становила 1080 грн/т (у 2011–2012 рр. Лисичанський НПЗ здійснював переробку за 288 грн/т, Кременчуцький – за 670 грн/т), а технологічні втрати заводу встановлювалися на рівні 11,8 %, що майже вдвічі перевищує середній рівень. З урахуванням цього експорт сировини із закупівлею відповідних обсягів нафтопродуктів за кордоном дозволили б ВАТ «Укртранснафта» зекономити близько 33 млн дол. США. Залишалось невизначеним і питання ціни нафти, яку планувалося передати Кременчуцькому НПЗ, адже різниця між її балансовою та ринковою вартістю становить близько 280 млн дол. США. При цьому роботи з витіснення нафти відбувалися за відсутності проектної документації та екологічної експертизи, без підтвердження права власності на вилучену нафту та без погодження з Кабміном і Міненерговугілля.

З огляду на це та з урахуванням прецеденту 2009 р., коли на Кременчуцькому НПЗ було перероблено технологічну сировину ВАТ «Укртранснафта», що перебувала на відповідальному зберіганні, Генеральною прокуратурою було розпочато перевірку законності витіснення технологічної сировини оператором нафтотранспортної системи України⁸¹.

Немає сумнівів, що подібні проблеми можуть виникнути і під час формування нафтових резервів згідно з вимогами Директиви 2009/119/ЄС.

⁸⁰ «Укртранснафта», очолювана менеджером «Привату», хоче дати «Привату» мільярдний заробіток на зливні нафти [Електронний ресурс] / Наші гроші. – 2014. – 11 квіт. – Режим доступу: <http://nashigroshi.org/2014/04/11/ukrtransnafta-ocholyuvana-menedzherom-pryvatu-hoche-daty-pryvatu-milyardnyj-zarobitok-na-zlyvi-nafty>

⁸¹ Генпрокуратура перевіряє законність відкачування більше 600 тис. т технологічної нафти з магістральної системи [Електронний ресурс] / РБК-Україна. – 2014. – 2 серп. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/genprokuratura-proveryaet-zakonnost-otkachivaniya-bolee-02082014152600>

На жаль, риторика про імплементацію цього міжнародного документа в Україні використовується і для виправдання або приховування правопорушень. До того ж керівництво Держрезерву, що виступає головним ініціатором змін у державній політиці в цій сфері, поки що не в змозі відповісти на такі запитання:

1. Що таке «державний», «екстрений», «стратегічний», «стабілізаційний», «кризовий» резерв? Чим вони відрізняються? Що саме і де варто зберігати? Яке призначення резерву, котрий створюватиметься? Хто і за якими критеріями буде визначати ефективність його формування та використання?
2. За яких умов передбачається задіяти резерв? Які ризики зберігання, транспортування та використання резервів за всіх можливих сценаріїв? Наскільки відрізняється потреба в нафті і нафтопродуктах у разі реалізації кожного із сценаріїв? Що означає термін «нездатність звичайних каналів забезпечити споживачів нафтопродуктами»? Хто і на підставі чого визначатиме цю «нездатність»?
3. На яких підприємствах буде перероблятися закладена в резерв сира нафта? Який порядок її транспортування, як оцінити ризики, що виникають при цьому? На яких умовах слід переробляти нафту? Чи не нав'яже власник НПЗ невідгідні державі умови співпраці в разі виникнення кризової ситуації? Чим забезпечити потреби національної економіки, поки нафта буде перероблятися?
4. Яку відповідальність нести будуть власники нафтобаз у разі порушення ними договорів зберігання? Як діяти в разі банкрутства компаній, що зберігали нафту й нафтопродукти резерву?
5. Яким має бути порядок оновлення запасів? Як вплине на ринок поява у вільному продажу великих обсягів нафтопродуктів під час оновлення резерву? Скільки вони мають коштувати? Який порядок їх реалізації? Чи будуть учасники ринку сповіщені про плани закупівлі нових та продаж оновлених обсягів нафтопродуктів? Чи буде врахована зміна запасів у прогнозованому балансі Міністерства вугілля?

До отримання зрозумілих відповідей на ці запитання формування нафтових резервів в Україні може супроводжуватися зловживаннями й появою нових корупційних схем.

Розділ 5

МОДЕЛЬ СТВОРЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ ЗАПАСІВ НАФТИ Й НАФТОПРОДУКТІВ

5.1. Визначення моделі та її варіанти

Згідно з висновками експертів проекту технічної підтримки ЄС «Допомога Україні у процесі впровадження реформ у секторі енергетики відповідно до міжнародних зобов'язань країни» (далі – *проект ЄС*), основні зобов'язання України відповідно до статті 338 Угоди про асоціацію з ЄС передбачають необхідність приведення національної нормативно-правової бази у відповідність до положень цього документа протягом трьох років з моменту набрання ним чинності – тобто до 1 вересня 2020 р.

До того ж, з лютого 2011 р. Україна є повноправним членом Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. У жовтні 2012 р. пакет зобов'язань цього Договору доповнено вимогами Директиви 2009/119/ЄС, яка зобов'язує держави-члени підтримувати на постійній основі мінімальні запаси нафти й нафтопродуктів, що дорівнюють 90 дням середньодобового чистого імпорту або 61 добі середньодобового споживання (залежно від того, який із показників є більшим).

Імплементация вимог Директиви 2009/119/ЄС передбачає можливість об'єднання мінімальних запасів з комерційними (якщо такі існують і є фізично доступними), збереження щонайменше третини запасів у формі продуктів, створення за необхідності центральної

компанії з управління запасами, розроблення планів реагування на випадок виникнення кризових ситуацій та звітування про рівень запасів у встановленому порядку.

Початкове експерте обговорення передумов створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів в Україні уможливило зробити висновок про те, що для національного ринку найліпше обрати як базову словацьку модель функціонування зазначених запасів. При цьому мають виконуватися певні умови, а саме:

- центральна компанія з управління запасами може:
 - бути адміністративно та операційно незалежною державною або частково державною компанією, зобов'язання якої відповідно до Європейського стандарту бухгалтерського обліку *ESA95* не покладатимуться на бюджет (навіть якщо держава буде її співвласником);
 - управляти власним резервуарним парком, орендувати потужності чи купувати послуги зберігання у суб'єктів господарювання, що провадять свою діяльність на ринку;
 - укладати лізингові угоди типу *oil stock ticket*⁸² для підтримання належного рівня мінімальних запасів і зменшення затрат на їхнє придбання;
- формування й підтримання мінімальних запасів може здійснюватися за рахунок стягнення фіскальними органами окремої плати з кожного літра нафтопродуктів, що реалізуються на внутрішньому ринку;
- суб'єкти господарювання, що провадять свою діяльність на ринку нафтопродуктів, можуть брати участь у відкритих тендерах центральної компанії з управління запасами на придбання нафти та нафтопродуктів, їх зберігання, поновлення тощо;
- Держрезерв може визначати рівень необхідних запасів, здійснювати моніторинг дотримання міжнародних зобов'язань, застосовувати санкції, керувати заходами в разі виникнення кризових ситуацій.

⁸² Контракти на придбання чи вивезення нафти або нафтопродуктів, згідно з якими продавець погоджується резервувати заздалегідь визначений обсяг нафти чи нафтопродуктів на термін дії контракту в обмін на узгоджену плату.

Імплементація вимог Директиви 2009/119/ЄС передбачає, зокрема, необхідність розроблення та ухвалення нормативно-правових актів щодо:

- затвердження вибраної моделі мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів;
- створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів;
- цільового спрямування частини акцизного податку з реалізованих нафтопродуктів на формування та підтримання мінімальних запасів;
- ліцензування господарської діяльності з підтримання мінімальних запасів;
- встановлення відповідальності та обов'язків Держрезерву в системі формування й підтримання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів;
- затвердження положення про центральну компанію з управління мінімальними запасами нафти й нафтопродуктів.

Експерти проекту ЄС розглянули два варіанти моделі створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів в Україні.

Згідно з *першим варіантом моделі*:

- усі запаси створюються за рахунок державного бюджету та є власністю держави;
- держава контролює придбання, продаж, зберігання, оновлення, використання запасів;
- формування й підтримання запасів здійснюється за рахунок частки акцизного збору або окремого збору з учасників ринку;
- закупівля запасів може фінансуватися через лізингові угоди типу *oil stock ticket* (до 12 %) і довгострокові позики, отримані від міжнародних фінансових організацій.

Згідно з *другим варіантом моделі*:

- запаси створюються й підтримуються за рахунок державного бюджету на пропорційній основі державою та суб'єктами господарювання – учасниками центральної компанії (у співвідношенні 70 : 30);
- управління запасами здійснюють учасники центральної компанії;

- формування й підтримання запасів здійснюється за рахунок частки акцизного збору або окремого збору з учасників ринку;
- закупівля запасів може фінансуватися через лізингові угоди типу *oil stock ticket* (до 12 %) і довгострокові позики, отримані від міжнародних фінансових організацій.

Виконаний експертами технічний аналіз українського ринку нафти й нафтопродуктів дозволив зробити такі висновки:

1. Оскільки Україна є чистим імпортером, мінімальний рівень мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів має визначатися за показником «90 діб середньодобового чистого імпорту», що розраховувався на основі нафтового еквівалента імпорту за попередній календарний рік за методиками Директиви 2009/119/ЄС та умовами, визначеними Регламентом (ЄС) № 1099/2008.

2. Через невеликі обсяги перероблення сировини й ризики, зумовлені необхідністю її постачання лише на один працюючий НПЗ, що перебуває у приватній власності, мінімальні запаси мають складатися з 30 % сирової нафти (0,70 млн т) і 70 % нафтопродуктів (1,30 млн т).

3. Зважаючи на структуру споживання нафтопродуктів і можливість заміни бензином скрапленого нафтового газу, для зберігання варто вибрати автомобільний бензин і дизельне паливо у співвідношенні 38 : 62 (0,49 і 0,81 млн т відповідно).

4. Як основні підприємства для зберігання мінімальних запасів нафти можна розглядати резервуарні парки ПАТ «Укртранснафта» (у наявності 0,4 млн м³), автомобільного бензину й дизельного палива – потужності комбінатів Держрезерву (у наявності 0,11 і 0,53 млн м³) і суб'єктів господарювання (наприклад, мережі *WOG*, у наявності 0,08 і 0,12 млн м³ відповідно).

5. Оскільки в наявності є менше 45 % від необхідних потужностей зберігання (1,24 із 2,87 млн м³), необхідно модернізувати існуючі (0,62 млн м³) і побудувати нові сховища (1 млн м³).

5.2. Фінансово-економічний аналіз варіантів моделі

Затрати на формування та підтримання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів визначаються:

- структурою та обсягом запасів;
- наявністю інвестиційного тарифу на накопичення запасів;
- рівнем оподаткування нафтопродуктів, які зберігаються у формі мінімальних запасів;
- використанням кредитних коштів для придбання запасів;
- умовами надання кредитів;
- використанням лізингових угод типу *oil stock ticket*;
- схемами оновлення запасів;
- ступенем залученням приватних підприємств.

Вплив зазначених чинників було враховано в розробленій експертами фінансовій моделі, що дозволила визначити сукупні затрати на створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів визначеної структури та обсягу для двох зазначених вище варіантів (*табл. 5.1, 5.2*).

Таблиця 5.1. Сукупні затрати на створення мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів, що перебуватимуть у державній власності

Показник	1-й варіант моделі		Економія завдяки <i>oil stock tickets</i>
	100 % державна власність	з урахуванням 12 % <i>oil stock tickets</i>	
Сукупні затрати на формування й підтримання запасів, <i>млн дол. США</i> , у т. ч.:	2077,3	1810,6	266,7
придбання нафти й нафтопродуктів ¹	1756,1	1545,4	210,7
інвестиції в реконструкцію та нове будівництво	181,3	140,6	40,7
затрати на зберігання за базовим тарифом	95,2	83,7	11,5
оновлення запасів	32,3	28,5	3,8
операційні затрати центральної компанії	12,4	12,4	–
Додаткова ставка акцизного податку, <i>дол. США з 1 т нафтопродуктів, %</i>	44,37	38,67	
те саме за умови 15-річного кредитування, %	17,31	15,07	
Ставка податку для продуктів, що зберігаються, <i>дол. США з 1 т нафтопродуктів, %</i>	33,93	29,49	
<i>Примітка.</i>			
¹ У середніх цінах 2016 р.			

Джерело: розрахунки авторів.

Таблиця 5.2. Сукупні затрати на створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів, що перебуватимуть в управлінні держави та суб'єктів господарювання (70 : 30)

Показник	2-й варіант моделі		Економія завдяки <i>oil stock tickets</i>
	70 % – державна власність; 30 % – приватна	з урахуванням 12 % <i>oil stock tickets</i>	
Сукупні затрати на формування й підтримання запасів, <i>млн. дол. США</i> , у т. ч.:	1414,7	1150,7	264,0
придбання нафти й нафтопродуктів ¹	1229,3	1018,5	210,8
інвестиції в реконструкцію та нове будівництво	83,8	45,9	39,7
затрати на зберігання за базовим тарифом	66,6	55,2	11,4
оновлення запасів	22,6	18,7	3,9
операційні затрати центральної компанії	12,4	12,4	–
Додаткова ставка акцизного податку, <i>дол. США з 1 т нафтопродуктів</i> , %	30,22	24,58	
те само за умови 15-річного кредитування, %	11,76	9,57	
Ставка податку для продуктів, що зберігаються, <i>дол. США з 1 т нафтопродуктів</i> , %	22,91	18,51	
<i>Примітка.</i>			
¹ У середніх цінах 2016 р.			

Джерело: розрахунки авторів.

Розподіл (для двох визначених вище варіантів) сукупних затрат на створення мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів визначеної структури та обсягу впродовж п'яти років наведений у *табл. 5.3, 5.4*.

Варто зазначити, що застосування лізингових угод типу *oil stock ticket* у кількості 12 % від обсягу запасів дозволить зменшити сукупні затрати на формування й підтримання цих запасів. Це зменшить необхідну ставку акцизного збору з нафтопродуктів на 5,64 дол./т.

Таблиця 5.3. Розподіл затрат¹ на створення впродовж п'яти років мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів, що перебуватимуть у державній власності

Стаття затрат	Розподіл затрат, млн дол. США					
	1-й рік	2-й рік	3-й рік	4-й рік	5-й рік	Разом
1. Придбання нафти й нафтопродуктів	351,22	351,22	351,22	351,22	351,22	1756,10
2. Інвестиції в реконструкцію та нове будівництво	0,00	6,23	45,94	63,19	65,94	181,30
3. Затрати на зберігання за базовим тарифом	6,34	12,69	19,03	25,38	31,73	95,17
4. Оновлення запасів нафти й нафтопродуктів	0,00	0,00	0,00	17,78	17,56	32,34
5. Операційні затрати центральної компанії	3,79	2,68	2,13	1,91	1,91	12,42
Загалом	361,35	372,82	418,32	456,48	468,36	2077,33

Примітка.
¹ За умови збільшення ставки акцизного податку з нафтопродуктів на 30,22 дол./т.

Джерело: розрахунки авторів.

Таблиця 5.4. Розподіл затрат¹ на створення впродовж п'яти років мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів, що перебуватимуть в управлінні держави та суб'єктів господарювання (70 : 30)

Стаття затрат	Розподіл затрат, млн дол. США					
	1-й рік	2-й рік	3-й рік	4-й рік	5-й рік	Разом
1. Придбання нафти й нафтопродуктів	245,85	245,85	245,85	245,85	245,85	1229,28
2. Інвестиції в реконструкцію та нове будівництво	0,00	0,00	2,36	22,43	58,98	83,77
3. Затрати на зберігання за базовим тарифом	4,44	8,88	13,32	17,77	22,21	66,62
4. Оновлення запасів нафти й нафтопродуктів	0,00	0,00	0,00	10,37	12,29	22,63
5. Операційні затрати центральної компанії	3,79	2,68	2,13	1,91	1,91	12,42
Загалом	254,08	257,42	263,66	298,31	341,25	1414,72

Примітка.
¹ За умови збільшення ставки акцизного податку з нафтопродуктів на 30,22 дол./т.

Джерело: розрахунки авторів.

5.3. Рекомендації стосовно вибору моделі

1. Беручи до уваги значну залежність України від імпорту нафтопродуктів (понад 70 %), пропонується створити мінімальні запаси нафти й нафтопродуктів в обсязі, що дорівнює 90 дням середньодобового чистого імпорту (2 млн т).

2. Через невеликі обсяги перероблення сировини й ризику, зумовлені необхідністю її постачання лише на один приватної форми власності НПЗ, що працює, мінімальні запаси мають складатися з 30 % сирової нафти (0,7 млн т) і 70 % нафтопродуктів (1,3 млн т).

3. З огляду на структуру споживання нафтопродуктів і можливість заміни бензином скрапленого нафтового газу для зберігання варто вибрати автомобільний бензин і дизельне пальне у співвідношенні 38 : 62 (0,49 і 0,81 млн т відповідно).

4. Для управління мінімальними запасами нафти й нафтопродуктів рекомендується створити адміністративно та операційно незалежну компанію, 70 % якої перебуватиме у державній, а решта 30 % – у приватній власності.

5. Щоб зменшити затрати з формування й підтримання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів рекомендується для 12 % із них використовувати лізингові угоди *oil stock ticket*.

6. Формування й підтримання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів рекомендується здійснювати за рахунок збільшення середньозваженої ставки акцизного збору на 24,58 дол./т.

7. Як основні підприємства для зберігання мінімальних запасів нафти можна розглядати резервуарні парки ПАТ «Укртранснафта», автомобільного бензину й дизельного палива – потужності комбінатів Держрезерву та суб'єктів господарювання.

8. Оскільки в наявності є менше 45 % від необхідних потужностей зберігання (1,24 із 2,87 млн м³), необхідно модернізувати ті, що існують (0,62 млн м³), і побудувати нові сховища (1 млн м³).

9. Імплементация вимог Директиви 2009/119/ЄС потребуватиме розроблення й ухвалення нормативно-правових актів про затвердження вибраної моделі мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів, механізми та інструменти їхнього формування та підтримання; спрямування на ці цілі частини акцизного податку з реалізованих нафтопродуктів; установлення відповідальності та обов'язків у системі управління запасами тощо.

Розділ 6

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОДЕЛІ МІНІМАЛЬНИХ ЗАПАСІВ

6.1. Створення енергетичного резерву

Було б неправильним вважати, що питання надійного енергозабезпечення зводиться лише до вирішення проблеми імпортової залежності та збільшення власного видобутку нафти з газовим конденсатом. Воно вимагає розроблення й реалізації широкого спектра ініціатив, спрямованих на диверсифікацію генерування, широке використання технологій, що забезпечують найвищі коефіцієнти перетворення енергії.

При цьому саме Україні, що має досвід гібридної війни з РФ, коли резерви АР Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей були захоплені супротивником, варто виступити з новими ініціативами у сфері гарантування колективної енергетичної безпеки Європи.

Відповідне бачення має ґрунтуватися на таких тезах:

- кожен споживач повинен отримати можливість у різний час використовувати різні джерела енергії;
- структура енергоспоживання має визначатися з урахуванням економічної та екологічної доцільності;
- виробництво палива та енергії має бути децентралізоване, а енергетичні потоки – розукрупнені;
- у кожному регіоні має бути створений енергетичний резерв з урахуванням структури енергоспоживання й різного часу сезонних навантажень зі збереженням функцій держави з управління ними в особливий період.

Такий підхід докорінно відрізняється від прийнятої у ЄС політики створення нафтових резервів. Проблема полягає в тому, що вимоги про 90-денний запас було сформульовано на початку 2000-х років, коли ціни на нафту були відносно низькими. Тоді не так гостро стояли питання підвищення енергоефективності та енергозбереження. Не йшлося про плани переходу на відновлювані джерела енергії, а дискусія про змінення клімату велася виключно в академічних колах. Але після подорожчання нафти і вступу до складу ЄС дванадцяти нових членів, що мали обмежені фінансові можливості для формування власних резервів, плани Євросоюзу породили сумніви. У зв'язку з цим новим членам ЄС слід було б домогтися від Брюсселя відповідей на такі питання:

- чому нафтові резерви повинні створювати й зберігати кожна країна, а не ті держави, які мають таку можливість;
- чому обсяг нафтових резервів держав – членів ЄС має забезпечувати саме 90-денне заміщення імпорту;
- чому обсяг нафтових резервів оцінюється через споживання в «штатній» ситуації без урахування «надзвичайності» (ажіотажу), сезонності та інших чинників;
- чому обсяги зберігання виражено в тоннах, а не через енергетичну характеристику ресурсу з урахуванням передбачуваного способу його застосування та ролі в гарантуванні енергетичної безпеки;
- якими мають бути граничні обсяги концентрації ресурсів резерву; чи не збільшує така концентрація екологічні та інші ризики, пов'язані з виникненням надзвичайних ситуацій;
- чому не враховується взаємозамінність енергетичних ресурсів;
- чи можливе формування стратегічного запасу шляхом резервування потужностей з виробництва необхідних енергоносіїв і силовини;
- чи можливо замість нафтового запасу створити резервну систему, що об'єднує запаси різних видів палива й забезпечує стійке функціонування всіх галузей економіки, а не тільки її транспортної складової.

У разі отримання позитивної відповіді на останнє питання стає можливим сформулювати вимоги до системи колективної енергетичної безпеки, заснованої на формуванні резерву потужностей у нафтопереробці, вугільній, нафтовій і газовій промисловостях, ядерній, відновлюваній та електроенергетиці з урахуванням можливості швидкого змінення структури споживаних енергоносіїв. При цьому, щоб скоротити вплив цінової складової на функціонування такої системи, слід створити механізм хеджування фінансових ризиків на європейському, державному й регіональному рівнях.

Такий підхід дозволить послабити наслідки подорожчання енергоносіїв і збільшення рівня їхнього споживання. Проте реалізація цього підходу є неможливою без децентралізації виробництва палива та енергії, створення багатовекторної, багатополусної, чарункової енергетики, що враховує пріоритетні напрями національного й регіонального енергозабезпечення та енергозбереження. До того ж перехід до нового етапу розвитку паливно-енергетичного комплексу має полягати не стільки в широкому застосуванні нових джерел енергії, скільки у використанні технологій з вищими коефіцієнтами її перетворення. Не слід забувати й про те, що всі нові енергетичні проекти потребують широкого інформування громадськості про їхні переваги, що зазвичай гарантує їхню успішну реалізацію.

6.2. Цільові стани формування в Україні нафтового та енергетичного резервів

Резерв нафти й нафтопродуктів має формуватись у розрахунку на 90-денне споживання за звичайного рівня попиту. Оскільки цей процес є тривалим і затратним, запаси варто створювати поетапно, одночасно із розробленням відповідних механізмів фінансування.

Резерв пропонується формувати за змішаною державно-приватною моделлю, відповідно до якої управління запасами здійснюватиме спеціальна агенція (асоціація), до складу якої входитимуть учасники ринку й представники органів державної влади.

Оскільки структура резервів має передбачати оперативне реагування на швидко зміну зовнішнього середовища, створювати запаси нафти сирової вітчизняного видобутку (в обсязі 25 % його річного

споживання) на першому етапі формування мінімальних резервів є недоцільним.

Пріоритетним завданням має стати створення запасу моторного палива, розрахованого на 20-денне споживання за звичайного рівня попиту. Його структура має відповідати структурі продажу нафтопродуктів через автозаправні станції. До 2025 р. слід передбачити нарощування обсягу резервів кожним суб'єктом господарювання, що працюють на ринку, до 10 % від річної реалізації.

Із 2021 р., паралельно з формуванням запасів нафти і нафтопродуктів, слід перейти до створення гнучкого стратегічного енергетичного резерву, оскільки наявність лише нафтових резервів у їх нинішньому розумінні призведе до створення структури, що не зможе гарантувати енергетичну безпеку та забезпечення безперебійного функціонування критичної інфраструктури.

При цьому:

- структура гнучкого енергетичного резерву України має відповідати структурі енергоспоживання, об'єднувати запаси різних видів палива та енергії і забезпечувати стійке функціонування всіх галузей економіки, а не лише транспорту (як нафта й нафтопродукти);
- запаси палива та енергії мають бути створені в кожному регіоні зі збереженням функцій держави з управління ними в особливий період, урахуванням структури енергоспоживання й різного часу сезонних навантажень.

Такий підхід відрізняється від запропонованого у розділі 5, тому що вимагає ширшого залучення суб'єктів господарювання всіх форм власності. Розвиток такого партнерства є критично важливим і з огляду на необхідність забезпечення захисту критично важливої інфраструктури, хоча й потребуватиме розроблення та реалізації додаткових регуляторних, організаційних і технічних заходів⁸³.

Під час їх підготовки варто враховувати, що компонентами гнучкого енергетичного резерву можуть стати:

⁸³ Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні : зб. матеріалів міжнар. експерт. нарад / упоряд. Д.С. Бірюков, С.І. Кондратов ; за заг. ред. О.М. Суходолі. – К. : НІСД, 2015. – 176 с.

- страхові резерви природного газу в розмірі 10 % від запланованого місячного обсягу постачання споживачам, які будуть створені постачальниками за власні чи залучені кошти⁸⁴;
- незнижувані запаси вугілля загальним обсягом щонайменше 5 млн т, що мають бути сформовані на ТЕС, ТЕЦ, підприємствах, які використовують вугілля як сировину, та в державному резерві (натепер Держрезерв не має запасів вугілля, хоча цей вид палива зазначений у номенклатурі зберігання⁸⁵, а незнижувані запаси вугілля в обсязі близько 1 млн т формують лише ТЕС⁸⁶).

Частково ці тези вже враховано Енергетичною стратегією України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»⁸⁷, якою, зокрема, передбачено:

- «запровадження системи державно-приватного партнерства в резервуванні енергетичних ресурсів та системи стратегічних запасів енергоресурсів» (с. 24);
- «належне обґрунтування розміру страхового запасу газу та ідеї його створення з використанням світового досвіду, фіксації правил на заздалегідь визначений термін із можливістю його перегляду і коригування не раніше ніж один раз на два роки» (с. 45);
- «оцінка та обґрунтування створення запасів скрапленого вуглеводневого газу як ще одного резервного палива» (с. 45).

⁸⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження розміру страхового запасу природного газу» від 16 листопада 2016 р. № 860 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/860-2016-%D0%BF>

⁸⁵ Інтернет-конференція з онлайн-трансляцією Юрія Бровченка, заступника Міністра економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] / ЛІГАБізнесІнформ. – 2017. – 8 квіт. – Режим доступу : http://press.liga.net/conf/yur_y_brovchenko/

⁸⁶ Постанова НКРЕКП «Про погодження рішення Ради Оптового ринку електричної енергії України від 22, 26 вересня 2016 року (підпункт 6.7 протоколу № 17)» від 09 листопада 2016 р. № 1971 [Електронний ресурс] / НКРЕКП : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.nerc.gov.ua/?id=22070>

⁸⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18 серпня 2017 р. № 605-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>

Отже, цільовими станами формування в Україні нафтового та гнучкого енергетичного резерву мають стати:

- на 2020 р. – наявність резерву моторного палива, розрахованого на 20-денне споживання за звичайного рівня попиту;
- на 2025 р. – наявність мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів в обсягах, передбачених Директивою 2009/119/ЄС та її наступними редакціями;
- на 2030 р. – наявність гнучкого енергетичного резерву, що гарантує енергетичну безпеку країни в повному обсязі.

Щоб досягти поставлених цілей, необхідно:

1. Доповнити чинне законодавство нормативно-правовими актами, що регулюють організаційно-економічні засади формування та управління нафтовим і гнучким енергетичним резервом, зокрема розробити механізми та умови їх формування, зберігання, розблокування (використання) та оновлення.

Так, закупівлю нафтопродуктів для формування резервів варто здійснювати в разі гострої необхідності і в періоди прогнозованого зниження цін на нафту з урахуванням часового лагу 2–3 тижні. Оновлення резервів слід виконувати двічі на рік у період прогнозованого зростання цін на нафтопродукти, але не більше ніж на 25 %. При цьому прогнозування цінової динаміки має здійснюватися з використанням теоретичних моделей, що спираються на гіпотези про економічні процеси, які відбуваються на паливному ринку.

2. Утворити інституційну структуру з управління резервами, що передбачає:

- створення органу управління, який у межах своїх повноважень формуватиме структуру запасу та управлятиме ним;
- залучення до формування запасу учасників енергетичних ринків;
- розроблення регламенту роботи всіх учасників створення, обслуговування та функціонування резервів;
- відокремлення нафтового та гнучкого енергетичного резерву від державних запасів особливого періоду, запасів державного резерву, стабілізаційних запасів та інших цільових запасів країни.

3. Створити систему оприлюднення інформації про формування, зберігання, розблокування (використання), оновлення резервів.

4. Сформувати інфраструктуру резервів з урахуванням потреб регіонів, а також наявного на їхній території резервуарного парку.

Нафтові резерви мають бути розподілені в такий спосіб:

- у Західному регіоні (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області) – 27 % загального запасу, зокрема у Львівській області – 7 %;
- у Північному регіоні (Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області) – 23 %, зокрема в Київській області – 18 %;
- у Центральному регіоні (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області) – 20 %, зокрема в Дніпропетровській області – 8 %;
- у Східному регіоні (Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька області) – 17 %;
- у Південному регіоні (Одеська, Миколаївська, Херсонська області) – 13 %.

Для зберігання палива можна використати потужності учасників ринку (обсягом понад 1 млн т, зокрема групи «Приват» – 700 тис. т), резервуари Міноборони (до 900 тис. т), МНТ «Південний» (170 тис. т) та інших перевалок, ДП «Укртранснафтопродукт» (30 тис. т) і ПАТ «Укргазвидобування» (20 тис. т), для яких варто провести інвентаризацію.

Окрім резервуарів нафтопереробних заводів і магістральних нафтопроводів, для зберігання сирої нафти можуть використовуватися підземні сховища (наприклад, у Солотвині Івано-Франківської області, Гоголевому та Лубнах Полтавської області).

Основними механізмами фінансування формування в Україні нафтового й гнучкого енергетичного резерву можуть стати:

- закупівля енергетичних ресурсів за рахунок коштів, виручених від підвищення рівня їхнього оподаткування. При цьому слід роз'яснити громадянам України необхідність такого кроку і законодавчо передбачити цільове спрямування зазначених коштів на створення резервів;

– договори резервування, що передбачають право викупу в будь-який момент і за ринковими цінами запасів, що належать стороннім компаніям. Відповідні послуги надаються агентствам, котрі не мають достатніх резервів, міжнародними банками, як-от *GoldmanSachs*, під 2–3 % річних⁸⁸.

⁸⁸ Така пропозиція надходила до ПАТ «НАК «Нафтогаз України» в травні 2012 р.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Висновки

Посилення залежності від зовнішніх постачань нафтопродуктів, передусім із країн Митного союзу, зумовлює необхідність прискорення робіт зі створення в Україні мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів, вимоги до яких встановлені Директивою 2009/119/ЄС. Наявність таких запасів є основним елементом гарантування енергетичної безпеки держави у випадку криз постачання, спричинених політичними, соціальними, військовими чи техногенними чинниками.

Попри важливість задачі формування мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів у контексті гарантування національної безпеки й забезпечення сталого функціонування критичної інфраструктури, темпи імплементації Директиви 2009/119/ЄС в Україні є незадовільними. Потребує якнайшвидшого вирішення питання вибору моделі створення нафтових резервів та ухвалення нормативно-правових актів, що врегулюють механізми формування резервів, умови їх зберігання, розблокування (використання) та оновлення.

Ураховуючи значну залежність України від імпорту нафтопродуктів (понад 70 %), пропонується створити мінімальні запаси нафти й нафтопродуктів в обсязі, що дорівнює 90 дням середньодобового чистого імпорту (2 млн т). Через невеликі обсяги перероблення сировини й ризики, спричинені необхідністю її постачання лише на один працюючий НПЗ, що перебуває у приватній власності, мінімальні запаси мають складатися з 30 % сирової нафти (0,7 млн т) і 70 % нафтопродуктів (1,3 млн т). Зважаючи на структуру споживання нафтопродуктів і можливість заміни бензином скрапленого нафтового газу, для

зберігання варто вибрати автомобільний бензин й дизельне пальне у співвідношенні 38 : 62 (0,49 і 0,81 млн т відповідно). Формування та підтримання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів рекомендується здійснювати за рахунок збільшення середньозваженої ставки акцизного збору на 24,58 дол./т.

Імплементация вимог Директиви 2009/119/ЄС потребуватиме розроблення та ухвалення таких нормативно-правових актів:

- постанови Кабінету Міністрів України про затвердження вибраної моделі мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів;
- Закону України «Про створення мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів»;
- змін до Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI стосовно цільового спрямування частини акцизного податку з реалізованих нафтопродуктів на формування й підтримання мінімальних запасів;
- змін до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р. № 222-VIII щодо внесення до переліку ліцензованих видів господарської діяльності з підтримання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів;
- змін до Закону України «Про державний матеріальний резерв» від 24 січня 1997 р. № 51/97-ВР та постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державне агентство резерву України» від 8 жовтня 2014 р. № 517 стосовно встановлення відповідальності та обов'язків Держрезерву в системі формування й підтримання мінімальних запасів нафти й нафтопродуктів;
- постанови Уряду про затвердження положення про центральну компанію з управління мінімальними запасами нафти й нафтопродуктів.

Оскільки наявність лише нафтових резервів у їх нинішньому розумінні не гарантує енергетичну безпеку і не забезпечить надійне функціонування критичної інфраструктури, імплементацию Директиви 2009/119/ЄС варто здійснювати одночасно із формуванням запасів палива та енергії всіх видів, а також надлишку маневрових потужностей в енергетиці.

Рекомендації

1. Кабінету Міністрів України

1.1. Установити причини зриву строків виконання міжнародних зобов'язань України, визначених у плані імплементації Директиви 2009/119/ЄС.

1.2. Оновити на основі процедур аналізу політики строки виконання завдань плану імплементації, визначені постановою Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25 жовтня 2017 р. № 106.

1.3. Установити персональну відповідальність керівників центральних органів виконавчої влади за реалізацію завдань плану імплементації.

2. Міністерству закордонних справ України

2.1. Із метою розвитку системи колективної енергетичної безпеки Європи ініціювати створення в державах – членах ЄС та Україні резервів палива й енергії всіх видів, а також резервних потужностей в енергетиці з урахуванням можливості швидкого змінення структури споживаних енергоносіїв.

2.2. Ініціювати створення системи запасів як частини механізму колективних дій при настанні криз на рівні Енергетичного Співтовариства та проведення навчань із відпрацювання заходів колективного реагування на кризи постачань.

3. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України

3.1. Провести інвентаризацію потужностей зберігання нафти сирої, бензину автомобільного, дизельного та авіаційного палива, наявних у структурі Державного агентства резерву України.

3.2. Заборонити Державному агентству резерву України здійснювати реорганізацію, перепрофілювання, змінювати форму господарювання й ступінь підпорядкування комбінатів державної системи зберігання нафти й нафтопродуктів до ухвалення Законів України «Про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів», «Про стратегічні резерви».

4. Міністерству енергетики та вугільної промисловості України

Провести інвентаризацію потужностей зберігання нафти сирої, бензину автомобільного, дизельного та авіаційного палива, скрапленого нафтового газу, наявних у структурі ПАТ «Укртранснафта».

5. Міністерству екології та природних ресурсів України

Розробити техніко-економічне обґрунтування зберігання сирої нафти в підземних сховищах, розташованих, зокрема, в Солотвині Івано-Франківської області, Гоголевому і Лубнах Полтавської області, а також сольових кавернах Дніпровсько-Донецької западини, Закарпаття, Прикарпаття й дельти Південного Бугу.

6. Державному агентству резерву України

Під час розроблення законопроекту про мінімальні запаси нафти й нафтопродуктів передбачити в ньому механізм застосування заходів стримування (обмеження) попиту на нафту й нафтопродукти на час криз постачання, врахувати особливості ведення гібридної війни з Російською Федерацією та доцільність паралельного формування гнучкого енергетичного резерву, що забезпечуватиме стійке функціонування усіх галузей національної економіки, а не лише транспорту.

ДОДАТКИ

Додаток А

ДИРЕКТИВА РАДИ 2009/119/ЄС

від 14 вересня 2009 року

зобов'язання держав-членів підтримувати мінімальний рівень резервів сирової нафти та/або нафтопродуктів

РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ,

Беручи до уваги Договір про заснування Європейського Співтовариства та, зокрема його статтю 100,

Беручи до уваги пропозицію Комісії,

Беручи до уваги висновок Європейського Парламенту ⁽⁸⁹⁾,

Беручи до уваги висновок Європейського економічно-соціального комітету ⁽⁹⁰⁾,

Після проведення консультації з Європейським інспектором з захисту даних ⁽⁹¹⁾,

Оскільки:

(1) Питання забезпечення Співтовариства сировою нафтою та нафтопродуктами залишається дуже важливим, зокрема для транспортного сектору та хімічної промисловості.

(2) Зростаюча концентрація виробництва, зменшення запасів нафти, а також збільшення обсягів світового споживання нафтопродуктів, – все це призводить до збільшення ризиків виникнення проблем у забезпеченні нафтою та нафтопродуктами.

⁽⁸⁹⁾ Висновок від 22 квітня 2009 року.

⁽⁹⁰⁾ Висновок від 13 травня 2009 року.

⁽⁹¹⁾ ОВ С 128 від 6.06.2009, С. 42.

(3) Європейська Рада у своєму плані дій (2007–2009), що має назву «Енергетична політика для Європи» наголосила на тому, що існує необхідність підвищувати рівень безпеки постачання, як на рівні всього Європейського Союзу (ЄС), так і на рівні кожної держави-члена, *inter alia* шляхом перегляду механізмів Союзу зі зберігання нафти, зокрема, що стосується наявності резервів нафти на випадок кризи.

(4) Така мета передбачає зокрема, що відбудеться підвищена конвергенція між системою Співтовариства та системою, що була передбачена «Міжнародним енергетичним агентством» (у подальшому названим «МЕА»).

(5) На підставі Директиви Ради 2006/67/ЄС від 24 липня 2006 року про зобов'язання держав-членів підтримувати мінімальний рівень резервів сирої нафти та/або нафтопродуктів⁽⁹²⁾ оцінка резервів здійснюється у порівнянні з середнім значенням добового внутрішнього споживання протягом попереднього календарного року. Натомість, зобов'язання зі зберігання, накладені на підставі Угоди про міжнародну енергетичну програму від 18 листопада 1974 року (в подальшому названої «угоди МЕА»), оцінюються на основі чистого імпорту нафти та нафтопродуктів. Таким чином, а також у зв'язку з іншими відмінностями методики, існує необхідність адаптувати метод обчислення зобов'язання на зберігання так само як і метод, що стосується оцінки екстрених резервів Співтовариства для того, щоб наблизити їх до методів, що використовуються в рамках угоди МЕА, не говорячи про той факт, що може існувати необхідність в тому, що методи обчислення МЕА повинні бути оціненими з огляду на технологічну модернізацію, що відбулася протягом останніх десятиліть та що держави, які не є членами МЕА, що повністю залежать від імпорту, могли б мати необхідність у більш тривалому строці для адаптації їх зобов'язань зі зберігання. Зміни до методів та порядок обчислення рівнів зберігання можуть виявитися необхідними та сприятливими для забезпечення більшої узгодженості з практиками МЕА, враховуючи, наприклад, зміни, що призводять до зниження у деяких держав-членів проценту скорочення на 10 %, що застосовується для обчислення резервів, це дозволило б різне поводження з запасами бензино-лігроїнової фракції

(⁹²) ОВ L 217 від 8.08.2006, С. 8.

або врахування резервів, що зберігаються на танкерах в територіальних водах будь-якої держави-члена.

(6) Власне виробництво нафти може саме по собі призвести до безпеки постачання і, отже, могло б обґрунтувати той факт, що держави-члени, які є виробниками нафти, утримують резерви, що є нижчими за резерви інших держав-членів. Однак, подібний відступ не повинен би був призвести до значної зміни зобов'язань зі зберігання у порівнянні з зобов'язаннями, що застосовуються на підставі Директиви 2006/67/ЄС. Таким чином, з цього випливає, що зобов'язання зі зберігання деяких держав-членів повинно було б бути встановленим по відношенню до цифри внутрішнього споживання нафти, а не по відношенню до імпорту.

(7) У своїх висновках Президія Європейської Ради, що була скликана в Брюсселі 8 та 9 березня 2007 року зазначила, що все більш і більш важливою і нагальною є необхідність того, щоб Співтовариством було запроваджено інтегровану енергетичну політику, яка б об'єднувала заходи, що вживаються на європейському рівні та рівні держав-членів. Таким чином, основним є забезпечення підвищеної конвергентності стандартів, що гарантуються механізмами зберігання, запровадженими на території різних держав-членів.

(8) Наявність резервів нафти та заходи з безпеки енергопостачання є основними складовими суспільної безпеки держав-членів та Співтовариства. Існування центральних об'єктів зберігання (ЦОЗ) на території Співтовариства дозволяє наблизитись до таких цілей. Для того, щоб дозволити зазначеним державам-членам найкраще використовувати їх національне право для визначення статусів їх ЦОЗ, зменшуючи фінансовий тягар на кінцевих споживачів, що виникає в результаті такої діяльності зі зберігання, достатньо заборонити комерційне використання резервів, дозволивши утримання резервів в будь-якому місці Співтовариства будь-яким заснованим для цієї мети ЦОЗ.

(9) Враховуючи цілі законодавства Співтовариства, що стосується нафтових резервів, можливе занепокоєння деяких держав-членів, що стосується безпеки та наміру зробити більш суворими та прозорими механізми єдності між державами-членами, існує необхідність зосередити, наскільки останнє є можливим, діяльність ЦОЗ на їх національній території.

(10) Повинна існувати можливість утримання нафтових резервів в будь-якому місці Співтовариства за умови належного врахування питання їх фізичної доступності. Таким чином, суб'єкти господарювання, на яких покладаються зазначені зобов'язання зі зберігання, повинні мати можливість звільнитися від їх зобов'язань шляхом делегування останніх іншим суб'єктам господарювання або одному з ЦОЗ. Крім того, ризики дискримінаційних практик на національному рівні будуть скорочені, за умови, що зазначені зобов'язання можуть бути делегованими одному вільно вибраному ЦОЗ, який розміщується на території Співтовариства шляхом сплати обмеженої суми за вартістю наданих послуг. Право будь-якого суб'єкта господарювання здійснювати делегування не повинно призводити до зобов'язання будь-якого учасника приймати це делегування, якщо інше не передбачено положеннями цієї Директиви. Якщо держави-члени вирішують обмежити право операторів на делегування, вони повинні стежити за тим, щоб операторам було гарантовано право на делегування певного мінімального відсотку їх зобов'язання; отже, зазначені держави-члени повинні переконатися в тому, що їх ЦОЗ погодиться на делегування зобов'язання на зберігання, що стосується обсягів резервів, необхідних для забезпечення зазначеного мінімального відсотку.

(11) Держави-члени повинні забезпечити повну експлуатаційну готовність всіх резервів, що зберігаються відповідно до законодавства Співтовариства. З метою гарантування такої готовності не повинно бути жодного зменшення або обмеження права власності на зазначені резерви, що матиме здатність перешкоджати їх використанню у випадку порушення постачання нафти. Не повинні враховуватись нафтопродукти, що є власністю підприємств, яким загрожує значний ризик примусового стягнення в судовому порядку їх активів. Якщо на операторів було покладено зобов'язання на зберігання, то ознакою існування такого ризику може вважатись порушення процедури банкрутства або конкордат.

(12) У випадку нагальної необхідності або місцевої кризи може виявитись належним дозволити державам-членам використовувати частину їх резервів для швидкого подолання такого становища. Такі випадки нагальної необхідності або місцеві кризи не включатимуть ситуації, що виникли в результаті змін ціни на сиру нафту або нафтопродукти, але можуть мати відношення до порушення постачання

природного газу, що потребує переключення на інше паливо, тобто перехід на використання сирової нафти або нафтопродуктів як палива для виробництва енергії.

(13) У зв'язку з потребами, пов'язаними з впровадженням стратегій дії у надзвичайних ситуаціях, конвергентності стандартів, що гарантуються національними механізмами зберігання, а також потреби забезпечувати найкращий огляд рівнів резервів, зокрема у випадку кризи, держави-члени та Співтовариство повинні мати у розпорядженні засоби для забезпечення посиленого контролю за зазначеними резервами. Резерви, що зберігаються на підставі двосторонніх угод або договірних прав на купівлю певних обсягів резервів («талони»), які задовольняють всім запровадженим чинною Директивою зобов'язанням, повинні становити корисні інструменти, що є сумісними з такою метою збільшеної конвергентності.

(14) Той факт, що значна частина зазначених резервів є власністю держав-членів або ЦОЗ, заснованих різними національними органами, повинен надавати можливість для підвищення рівнів контролю та прозорості, принаймні на цій частині резервів.

(15) Для того, щоб сприяти підвищенню рівня безпеки енергопостачання на території Співтовариства, резерви, так звані «спеціальні резерви», що були набуті у власність державами-членами або ЦОЗ та засновані на основі прийнятих державами-членами рішень, повинні відповідати реальним потребам у випадку кризи. Крім того, вони повинні мати окремий правовий статус, який забезпечує їх абсолютну доступність на випадок виникнення кризи. З цією метою зазначені держави-члени повинні стежити за тим, щоб були вжиті необхідні заходи для безумовного захисту зазначених резервів проти всіх заходів примусового виконання.

(16) Обсяги, які повинні були перебувати у власності ЦОЗ або держав-членів повинні бути закріплені на цьому етапі на рівні, що був незалежно та добровільно визначений кожною із зазначених держав-членів.

(17) З огляду на необхідність підвищувати рівні контролю та прозорості, екстрені резерви, що не є спеціальними резервами, повинні підлягати підвищеним вимогам з моніторингу та, в певних випадках, держави-члени повинні були б офіційно повідомляти про заходи, якими визначається доступність екстрених резервів та про зміну положень щодо їх зберігання.

(18) Коливання обсягу спеціальних резервів внаслідок окремих операцій з заміни резервів могли б бути дозволеними з метою виконання таких необхідних видів діяльності, як операції, що вимагаються для відновлення резервів, забезпечення дотримання нових специфікацій продукту або опублікування нових оголошень про закупівель в сфері зберігання.

(19) Якщо екстрені та спеціальні резерви були змішані з іншими резервами, що утримуються суб'єктами господарювання, належить наголосити на прозорості рівнів екстрених резервів.

(20) Закріплені Директивою 2006/67/ЄС частота, з якою робляться виписки про стан резервів, та строк, протягом якого останні повинні передаватись, видаються невідповідними по відношенню до різних систем зберігання нафти, запроваджених в інших частинах світу. В Резолюції про макроекономічні наслідки збільшення ціни на енергію Європейський Парламент заявив про свою підтримку на користь більш частого звітування.

(21) З метою уникнення подвійного звітування, що стосується інформації, яка надається державами-членами про різні категорії продукції Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 1099/2008 від 22 жовтня 2008 року щодо енергетичних статистичних даних ⁽⁹³⁾ повинен бути відправним пунктом для різних категорій нафтопродуктів, передбачених цією Директивою.

(22) З метою посилення безпеки постачання, забезпечення ринків більш повною інформацією, переконання споживачів щодо стану резервів нафти та оптимізації засобів передачі інформації існує необхідність передбачити, що у подальшому до правил складання статистичних виписок, а також до правил передачі таких виписок можуть бути внесені зміни та уточнення.

(23) Керуючись тими самими цілями, необхідно поширювати складання та подання статистичних звітів також і на інші, ніж екстрені та спеціальні резерви. Крім того належить передбачити, що зазначені виписки повинні подаватись щомісяця.

(24) У поданих Комісії виписках можуть виявитись похибки та помилки, отже, найняті або уповноважені Комісією особи повинні мати можливість вивчити стан підготовки до надзвичайних ситуацій та

⁽⁹³⁾ ОВ L 304 від 14.11.2008, С. 1.

резерви держав-членів. Належить спиратися на національні механізми держав-членів для переконання в тому, що зазначені перевірки дійсно проводяться відповідно до національних процедур.

(25) Отримані або зібрані дані повинні підлягати повній інформаційній та статистичній обробці, яка потребує використання інтегрованих технічних засобів та процедур. Отже, Комісія повинна мати можливість вжити всі необхідні для цього заходи, зокрема здійснити розробку нових інформаційних систем.

(26) Захист фізичних осіб, що стосується обробки державами-членами даних персонального характеру, визначається Директивою Європейського Парламенту та Ради 95/46/ЄС від 24 жовтня 1995 року про захист фізичних осіб, що стосується обробки даних персонального характеру та про вільний обіг зазначених даних ⁽⁹⁴⁾, а захист фізичних осіб, що стосується обробки Комісією даних персонального характеру, визначається Регламентом Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 45/2001 від 18 грудня 2000 року про захист фізичних осіб, що стосується обробки даних персонального характеру інституціями та органами Співтовариства та про вільний обіг цих даних ⁽⁹⁵⁾. Цими актами зокрема вимагається, щоб обробка даних персонального характеру була обґрунтована законною метою та щоб зібрані випадковим чином дані персонального характеру були негайно знищені.

(27) Біопальне так само, як і певні добавки, часто змішується з нафтопродуктами. Якщо воно змішується або призначається для змішування з зазначеними продуктами, повинна існувати можливість його врахування як під час обчислення зобов'язання на зберігання, так і під час обчислення рівнів резервів, що утримуються.

(28) Зазначеним державам-членам повинно дозволятися задовольняти зобов'язання, що можуть бути на них покладені в результаті рішення про введення в обіг резервів, прийнятого на виконання угоди МЕА або заходів з її виконання. Правильне та вчасне виконання рішень МЕА є ключовим фактором для отримання можливості ефективно реагувати у випадку проблем з постачанням. З цією метою держави-члени повинні ввести в обіг частину їх екстрених резервів в міру того, що передбачено в зазначеному рішенні МЕА. Комісія

⁽⁹⁴⁾ ОВ L 281 від 23.11.1995, С. 31.

⁽⁹⁵⁾ ОВ L 8 від 12.01.2001, С. 1.

повинна тісно співпрацювати з МЕА та базувати свою діяльність на рівні Співтовариства на методології МЕА. Зокрема Комісія повинна бути в змозі рекомендувати введення в обіг резервів всіма державами-членами, якщо останнє є необхідним для доповнення та полегшення виконання рішення МЕА, яким МЕА пропонує своїм членам вводити резерви в обіг. Державам-членам належить позитивно реагувати на такі рекомендації Комісії для того, щоб сприяти підвищенню рівня солідарності та єдності на рівні Співтовариства між державами-членами, що входять до складу МЕА та державами-членами, що не входять до його складу, що стосується реагування на припинення постачання.

(29) Директива Ради 73/238/ЄЕС від 24 липня 1973 року про заходи, призначені послабити наслідки від проблем з постачанням сирової нафти та нафтопродуктів⁽⁹⁶⁾ має на меті зокрема компенсувати або хоча б послабити шкідливі наслідки від будь-яких можливих ускладнень, навіть миттєвих, внаслідок яких відбувається значне скорочення поставок сирової нафти або нафтопродуктів, враховуючи значні порушення, що могли б бути спричиненими в економічній діяльності Співтовариства таким скороченням. Цією Директивою повинні передбачатись аналогічні заходи.

(30) Директива 73/238/ЄЕС також має на меті створити консультативний орган для сприяння координації конкретних заходів, що були вжиті або передбачені державами-членами в цій галузі. Такий орган повинен бути передбачений цією Директивою. Для кожної держави-члена виявляється необхідність мати план, що може бути використаний у випадку проблем з забезпеченням сировою нафтою або нафтопродуктами. Також належить, щоб кожною державою-членом були прийняті положення щодо організаційних заходів, які мають бути вжитими у випадку кризи.

(31) Виходячи з того, що цією Директивою вводиться певна кількість нових механізмів, є підстави передбачити перевірку її застосування та дії.

(32) Ця Директива замінює або охоплює всі аспекти, що розглядались Рішенням Ради 68/416/ЄЕС від 20 грудня 1968 року про укладення та виконання окремих міждержавних договорів, що стосуються

⁽⁹⁶⁾ ОВ L 228 від 16.08.1973, С. 1.

зобов'язання держав-членів підтримувати мінімальний рівень резервів сирої нафти та/або нафтопродуктів⁽⁹⁷⁾. Таким чином застосування зазначеного рішення стає безпредметним.

(33) Виходячи з того, що мета цієї Директиви, а саме підтримка високого рівня безпеки постачання нафти на території Співтовариства завдяки надійним та прозорим механізмам, що базуються на солідарності між державами-членами, з дотриманням правил внутрішнього ринку і конкуренції, не може бути реалізованою достатнім чином державами-членами і, отже, може, з огляду на розміри та наслідки діяльності, бути краще реалізованою на рівні Співтовариства. Співтовариство може вжити заходи на підставі принципу субсидіарності, передбаченого статтею 5 Договору. Відповідно до викладеного в зазначеній статті принципу пропорційності ця Директива не виходить за межі того, що є необхідним для досягнення мети.

(34) Належить ухвалити необхідні заходи для впровадження цієї Директиви відповідно до Рішення Ради 1999/468/ЄС від 28 червня 1999 року про закріплення порядку реалізації наданих Комісії виконавчих повноважень⁽⁹⁸⁾.

(35) Відповідно до пункту 34 міжінституційної угоди «Про краще законотворення» держави-члени заохочуються до розробки для них самих та в інтересах Співтовариства їх власних таблиць, які ілюструють, в міру можливості, відповідність між цією Директивою та заходами з транспонування, а також їх оприлюднення.

(36) Таким чином належить скасувати Директиви 73/238/ЄЕС та 2006/67/ЄС, а також Рішення 68/416/ЄЕС,

УХВАЛИЛА ТАКУ ДИРЕКТИВУ:

Стаття 1

Мета

Цією Директивою запроваджуються правила, спрямовані на забезпечення підвищеного рівня безпеки для постачання нафти на територію Співтовариства завдяки гнучким та прозорим механізмам, що ґрунтуються на солідарності між державами-членами, на підтримання

⁽⁹⁷⁾ ОВ L 308 від 23.12.1968, С. 19.

⁽⁹⁸⁾ ОВ L 184 від 17.07.1999, С. 23.

мінімального рівня резервів сирової нафти та/або нафтопродуктів, а також на впровадження необхідних процедурних засобів для того, щоб уникнути значного дефіциту.

Стаття 2

Визначення

Для цілей цієї Директиви застосовуються такі визначення:

(а) «розрахунковий рік» означає календарний рік даних щодо споживання або чистого імпорту, що використовуються для розрахунку рівня резервів, які належить зберігати або рівня резервів, що фактично зберігаються у будь-який визначений час;

(b) «добавки» означає інші речовини, ніж вуглеводні, що додаються до продукту або змішуються з ним з метою зміни його властивостей;

(с) «біопальне» означає рідке або газоподібне паливо, що використовується для транспорту та виготовляється з біомаси, виходячи з того, що «біомаса» є біодеградуваною фракцією продуктів, відходів та залишків сільського господарства (враховуючи речовини рослинного та тваринного походження), лісового господарства та близьких до нього галузей промисловості, а також біодеградуваною фракцією промислових та міських відходів;

(d) «внутрішнє споживання» означає загальні обсяги, обчислені відповідно до Додатку II, що були доставлені в країну для комплексу енергетичного та неенергетичного використання; воно включає поставки для переробного сектора та поставки для промисловості, транспортного сектора, домогосподарств та інших секторів для «кінцевого» споживання; воно включає також власне споживання енергетичного сектора (за винятком палива для нафтопереробних заводів);

(е) «міжнародне фактичне рішення про введення в обіг резервів» означає будь-яке чинне рішення Ради директорів Міжнародного енергетичного агентства, що має на меті забезпечити наявність на ринку сирової нафти та нафтопродуктів шляхом введення в обіг резервів її держав-членів та/або застосування додаткових заходів.

(f) «центральний об'єкт зберігання» (ЦОЗ) означає організацію або установу, якій можуть бути надані повноваження діяти в цілях набуття, обслуговування або продажу резервів нафти, зокрема екстрених та спеціальних;

(g) «значне припинення постачання» означає значне та раптове зниження постачання сирової нафти та нафтопродуктів до Співтовариства або будь-якої держави-члена, незалежно від того, чи призвело воно до міжнародного фактичного рішення про введення в обіг резервів;

(h) «міжнародні морські бункери» відповідає визначенню, поданому в пункті 2.1 Додатку А Регламенту (ЄС) № 1099/2008;

(i) «нафтові резерви» означає резерви енергоносіїв, перелік яких подається в першому абзаці пункту 3.1 Додатку С Регламенту (ЄС) № 1099/2008;

(j) «екстрені резерви» означає резерви нафти, що відповідно до статті 3 повинні зберігатись кожною державою-членом;

(k) «комерційні резерви» означає нафтові резерви, що зберігаються суб'єктами господарювання, на яких не розповсюджується передбачене цією Директивою зобов'язання щодо зберігання;

(l) «спеціальні резерви» означає нафтові резерви, що відповідають визначеним в статті 9 критеріям;

(m) «фізична доступність» означає положення стосовно розміщення та транспортування резервів, якими забезпечується їх введення в обіг або їх фактична доставка кінцевим споживачам та на ринки протягом строків та за умов, здатних зменшити проблеми з постачанням, що можуть виникнути.

Зазначені в цій статті визначення можуть уточнюватись та змінюватись відповідно до регуляторної процедури, передбаченої частиною 2 статті 23.

Стаття 3

Екстрені резерви – Обчислення зобов'язань на зберігання

1. Держави-члени приймають належні закони, підзаконні акти та адміністративні положення для забезпечення до 31 грудня 2012 року збереження на їх користь на території Співтовариства та на постійних засадах загального рівня резервів нафти, що був би еквівалентним, щонайменше найбільшій кількості, представлений або 90 днями середньодобового значення імпорту нетто, або шістдесят одним днем середнього внутрішнього добового споживання.

2. Середньодобове значення імпорту нетто, що береться до розрахунку, підраховується на основі еквівалента в сирій нафті імпорту

протягом попереднього календарного року, визначеного відповідно до методики та умов, передбачених в Додатку І.

Середнє внутрішнє добове споживання, що береться до розрахунку, обчислюється на основі еквівалента в сирій нафті внутрішнього споживання протягом попереднього календарного року, визначеного та підрахованого відповідно до методики та умов, передбачених в Додатку ІІ.

3. Однак, шляхом відступу від частини 2, що стосується періоду з 1 січня по 31 березня кожного календарного року, вказані у зазначеній частині середньодобові значення імпорту нетто та внутрішнього споживання визначаються на основі обсягів, що були імпортовані або спожиті протягом передостаннього календарного року, що передує зазначеному календарному року.

4. Зазначені в цій статті методика та умови обчислення зобов'язань на зберігання можуть бути змінені відповідно до регуляторної процедури, передбаченої частиною 2 статті 23.

Стаття 4

Обчислення рівня резервів

1. Рівні резервів, що утримуються, обчислюються відповідно до методів, викладених в Додатку ІІІ. У випадку обчислення рівня резервів, що утримуються для кожної категорії на підставі статті 9, ці методи застосовуються лише до продукції, що належить до певної категорії.

2. Рівень резервів, що утримуються станом на певний час, обчислюється з використанням даних розрахункового року, визначеного відповідно до правил, встановлених в статті 3.

3. Будь-який нафтовий резерв може одночасно враховуватись, як в підрахунку екстрених резервів, так і в підрахунку спеціальних резервів будь-якої держави-члена, за умови, що цей резерв задовольняє комплексу умов, передбачених цією Директивою для обох типів таких резервів.

4. Передбачені частинами 1 та 2 методи та умови обчислення рівня резервів можуть бути змінені відповідно до регуляторної процедури, передбаченої частиною 2 статті 23. Зокрема може виявитись необхідним та корисним внести зміни до зазначених методів та умов, враховуючи застосування передбаченого Додатком ІІІ скорочення з метою забезпечення узгодженості з практикою МЕА.

Стаття 5

Наявність резервів

1. В цілях цієї Директиви держави-члени забезпечують на постійних засадах наявність та фізичну доступність екстрених та спеціальних резервів. Вони запроваджують положення для ідентифікації, бухгалтерського обліку та контролю за зазначеними резервами таким чином, щоб дозволити здійснення перевірки цих резервів у будь-який час. Ця вимога застосовується також до будь-якого екстреного або спеціального резерву, який був змішаний з іншими резервами, що утримуються суб'єктами господарювання.

Держави-члени вживають всі необхідні заходи для попередження всіх перешкод та обмежень, здатних порушити експлуатаційну готовність екстрених та спеціальних резервів. Кожна держава-член може встановити обмеження або додаткові умови для можливості зберігати екстрені та спеціальні резерви поза межами її території.

2. За наявності підстав для застосування передбачених статтею 20 процедур на випадок надзвичайних ситуацій держави-члени забороняють та утримуються від вжиття будь-яких заходів, що чинять перешкоди для передачі, використання або введення в обіг екстрених або спеціальних резервів, що зберігаються на її території для іншої держави-члена.

Стаття 6

Перелік екстрених резервів – Річний звіт

1. Кожна держава-член складає докладний перелік, який постійно оновлюється, всіх екстрених резервів, що зберігаються для неї та не є спеціальними резервами. Зазначений перелік містить зокрема необхідну інформацію для визначення місцезнаходження сховища, нафтопереробного заводу або установки зі зберігання, де розміщуються зазначені резерви, а також для визначення їх обсягів, власника та природи на основі категорій, зазначених в першому абзаці пункту 3.1. Додатку С Регламенту (ЄС) № 1099/2008.

2. До 25 лютого кожного року кожна держава-член передає Комісії передбачений частиною 1 витяг з переліку резервів, в якому зазначаються щонайменше обсяги та природа включених до переліку екстрених резервів станом на останній день попереднього календарного року.

3. Також держави-члени передають Комісії повну копію переліку протягом двох тижнів після будь-якого запиту Комісії; конфіденційні дані, що мають відношення до місцезнаходження резервів можуть в ньому не подаватись. Такі запити можуть направлятись протягом максимального строку п'ять років, починаючи з дати, якої стосуються зазначені дані та не можуть стосуватися даних, пов'язаних з будь-яким періодом, що передував 1 січня 2013 року.

Стаття 7

Центральні об'єкти зберігання

1. Держави-члени можуть заснувати ЦОЗ. Жодна держава-член не може заснувати більше одного ЦОЗ або будь-якого іншого подібного органу. Вона може заснувати свій ЦОЗ у будь-якому місці на території Співтовариства.

Якщо державою-членом засновується ЦОЗ, останній має форму некомерційної організації або установи, що діє в загальних інтересах та відповідно до змісту цієї Директиви не розглядається як суб'єкт господарювання.

2. Основною метою ЦОЗ є набуття, зберігання та продаж нафтових резервів в цілях цієї Директиви або з метою виконання міжнародних угод про зберігання нафтових ресурсів. Він є єдиною організацією або установою, якій можуть бути надані повноваження для придбання або продажу спеціальних ресурсів.

3. ЦОЗ або держави-члени можуть, на визначений строк, делегувати завдання, пов'язані з управлінням екстремими та спеціальними резервами, за винятком продажу або придбання останніх, виключно:

(а) іншій державі-члену, на території якої розміщуються ці резерви або ЦОЗ, заснованому зазначеною державою-членом. Таке делегування не може підлягати жодному субделегуванню іншим державам-членам або заснованим ними ЦОЗ. Держава-член, якою було засновано ЦОЗ, а також кожна держава-член, на території якої будуть зберігатись резерви, має право підпорядкувати делегування отриманню її дозволу;

(б) суб'єктам господарювання. Таке делегування не може підлягати жодному субделегуванню. Якщо делегування або зміна чи продовження строку делегування стосуються завдань, пов'язаних з управлінням екстремими та спеціальними резервами, що зберігаються на території іншої держави-члена, воно повинно бути дозволеним заздалегідь,

як державою-членом, для якої зберігаються резерви, так і всіма державами-членами, на території яких зберігатимуться резерви.

4. Кожна держава-член, що має ЦОЗ, накладає на нього, в цілях частин 1 та 2 статті 8, зобов'язання опублікувати:

(а) на постійних засадах повну розподілену за категоріями продукції інформацію про обсяги резервів, щодо яких вона може забезпечити зберігання для суб'єктів господарювання або, в разі необхідності, для зацікавлених ЦОЗ;

(б) щонайменше сім місяців заздалегідь умови, за яких він готовий надавати послуги зі зберігання резервів для суб'єктів господарювання. Умови, за яких можуть надаватись послуги, враховуючи умови з планування, можуть також бути встановлені національними компетентними органами або в результаті проведення конкурсного відбору, призначеного вибрати найкращу пропозицію, подану операторами або, в разі необхідності, зацікавленими ЦОЗ.

ЦОЗ погоджуються на такі делегування на об'єктивних, прозорих та недискримінаційних умовах. Винагорода, що перераховується оператором, не повинна перевищувати загальної вартості послуг, що були надані ЦОЗ, та не може вимагатись до формування резервів. ЦОЗ може підпорядкувати свою згоду на прийняття делегування умові надання оператором гарантії або будь-якого іншого виду забезпечення.

Стаття 8

Суб'єкти господарювання

1. Кожна держава-член повинна забезпечувати, щоб кожен суб'єкт господарювання, на якого нею накладаються зобов'язання зі зберігання, з метою виконання цих зобов'язань відповідно до статті 3 отримував хоча б частково та на вибір суб'єкта господарювання делегувати ці зобов'язання, але лише:

(а) ЦОЗ держави-члена, для якої відбувається зберігання резервів;

(б) одному або численним ЦОЗ, що попередньо оголосили про їх намір зберігати такі резерви, за умови попереднього дозволу на здійснення зазначених делегувань, отриманого як від держави-члена, для якої зберігаються зазначені резерви, так і від всіх держав-членів, на території яких зберігатимуться такі резерви; та/або

(с) іншим суб'єктам господарювання, що мають надмірні резерви або вільні накопичувальні ємності поза межами держави-члена, для

якої зберігаються резерви на території Співтовариства, за умови, що зазначені делегування були попередньо дозволені, як державою-членом, для якої зберігаються резерви, так і всіма державами-членами, на території яких будуть підтримуватись резерви; та/або

(d) іншим суб'єктам господарювання, що мають у розпорядженні надмірні резерви або вільні накопичувальні ємності на території держави-члена, для якої зберігаються резерви, за умови, що зазначені делегування були попередньо повідомлені цій державі-члену. Держави-члени можуть передбачити обмеження або умови для таких делегувань.

Зазначені в пунктах (c) та (d) делегування не можуть підлягати жодному субделегуванню. Будь-яка зміна або продовження строку зазначеного в пунктах (b) або (c) делегування набирає чинності лише, якщо вона була попередньо дозволена всіма державами-членами, що надали дозвіл на делегування. Будь-яка зміна або продовження строку зазначеного в пункті (d) делегування вважається новим делегуванням.

2. Кожна держава-член може обмежити право на делегування тим суб'єктам господарювання, на яких нею накладаються або були накладені зобов'язання щодо зберігання.

Однак, якщо такі обмеження обмежують право делегування суб'єкта господарювання на обсяги резервів, що відповідають, щонайменше 10 % накладеного на нього зобов'язання на зберігання, держава-член забезпечує заснування ЦОЗ, що зобов'язаний приймати делегування, що стосується обсягів, необхідних для збереження права суб'єкта господарювання делегувати, щонайменше 10 % від накладеного на нього зобов'язання на зберігання.

Зазначений в цій частині мінімальний відсоток повинен до 31 грудня 2017 року збільшитись з 10 % до 30 %.

3. Без шкоди для положень, передбачених частинами 1 та 2, будь-яка держава-член може накласти на суб'єкта господарювання зобов'язання делегувати ЦОЗ держави-члена, щонайменше частину зі свого зобов'язання на зберігання.

4. Держави-члени вживають заходи, необхідні для інформування суб'єктів господарювання про методи, які належить використовувати для обчислення зобов'язань на зберігання, що на них накладаються найпізніше за двісті днів до початку періоду, якого стосується зазначене зобов'язання. Суб'єкти господарювання використовують право

делегування ЦОЗ їх зобов'язань зі зберігання щонайменше за 170 днів до початку періоду, якого стосується зазначене зобов'язання.

Якщо суб'єкти господарювання були поінформовані менше, ніж за 200 днів до початку періоду, якого стосується зобов'язання щодо зберігання, – вони мають можливість скористатися їх правом з делегування зазначеного зобов'язання в будь-який час.

Стаття 9

Спеціальні резерви

1. Кожна держава-член відповідно до викладених в цій статті умов може взяти на себе зобов'язання підтримувати мінімальний рівень нафтових резервів, що визначається в розмірі кількості днів споживання.

Спеціальні резерви є власністю держави-члена або заснованого нею ЦОЗ та зберігаються на території Співтовариства.

2. Спеціальні резерви можуть складатися лише з однієї або декількох категорій наступних продуктів, визначених у пункті 4 Додатку В Регламенту (ЄС) № 1099/2008:

- етан,
- зріджений нафтовий газ,
- автомобільний бензин,
- авіаційний бензин,
- пальне типу бензину для реактивних двигунів (пальне типу важкого бензину для реактивних двигунів або JP4),
- реактивне пальне типу гасу,
- інші види гасу,
- газойль/дизельне пальне (дистилятне дизельне пальне),
- нафтове паливо (з високим та низьким рівнем вмісту сірки),
- уайт-спірит та спеціальні бензини,
- мастильні матеріали,
- бітум,
- парафіни,
- нафтовий кокс.

3. Нафтопродукти, що входять до складу спеціальних резервів, обліковуються кожною державою-членом на основі категорій, що містяться в частині 2. Держави-члени переконуються в тому, що для розрахункового року, визначеного відповідно до правил, що містяться

в статті 3 і стосуються продукції, включеної до використаних ним категорій, еквівалент в сирій нафті обсягів, що були спожиті на території держави-члена, становить щонайменше 75 % внутрішнього споживання, обчисленого з використанням зазначеного в Додатку II методу.

Для кожної з вибраних державою-членом категорій, спеціальні резерви, які остання взяла на себе зобов'язання зберігати, відповідають заданій кількості днів середнього добового споживання, виміряного на основі їх еквівалента в сирій нафті протягом розрахункового року, визначеного відповідно до правил, передбачених статтею 3.

Зазначені в першому та другому абзацах еквіваленти в сирій нафті обчислюються шляхом збільшення на коефіцієнт 1,2 суми сукупних «зафіксованих валових внутрішніх поставок», визначених в пункті 3.2.1 Додатку С Регламенту (ЄС) № 1099/2008 для продукції, що була включена до використовуваних або зазначених категорій. Міжнародні морські бункери під час обчислення не враховуються.

4. Кожна держава-член, якою було прийняте рішення зберігати спеціальні резерви, надсилає Комісії повідомлення, що опубліковується в *Офіційному віснику Європейського Союзу*, яким докладно визначається рівень резервів, який держава-член взяла на себе зобов'язання підтримувати, а також строк дії такого зобов'язання, який становить щонайменше один рік. Мінімальний офіційно повідомлений рівень застосовується однаковою мірою до всіх категорій спеціальних резервів, що використовуються державою-членом.

Держава-член повинна забезпечувати, щоб такі резерви підтримувались протягом всього офіційно повідомленого строку, без порушення права держави-члена практикувати тимчасові пониження рівня, спричинені виключно разовими окремими операціями з відновлення резервів.

Перелік категорій, що використовуються державами-членами, залишається чинним щонайменше протягом одного року та може бути змінений лише у такий спосіб, що зміни набирають чинності лише з першого числа календарного місяця.

5. Держави-члени, які не взяли на себе зобов'язання підтримувати для всього календарного року обсяг щонайменше тридцяти днів спеціальних резервів, повинні забезпечити, щоб щонайменше третина обсягів їх зобов'язання зі зберігання перебувала в формі продукції, склад якої відповідає частинам 2 та 3.

Будь-яка держава-член, для якої зберігаються спеціальні резерви, обсяг яких відповідає щонайменше тридцяти дням, складає щорічний звіт, в якому подається аналіз вжитих національними органами влади заходів для забезпечення та перевірки наявності та фізичної доступності екстрених резервів відповідно до статті 5, та зазначає в тому самому звіті положення, які були прийняті для того, щоб дозволити державі-члену контролювати використання зазначених резервів у випадку припинення постачання нафти. Цей звіт передається Комісії до кінця першого місяця календарного року, якого він стосується.

Стаття 10

Управління спеціальними резервами

1. Кожна держава-член розробляє та постійно оновлює докладний перелік всіх спеціальних резервів, що зберігаються на її національній території. В цьому переліку міститься зокрема вся інформація, що дозволяє чітко визначити місце розташування зазначених резервів.

Держави-члени також передають Комісії копію переліку протягом п'ятнадцяти днів після запиту Комісії; незахищені дані, що стосуються місця розташування резервів, можуть не повідомлятися. Такі запити можуть направлятися протягом максимального строку п'ять років, починаючи з дати, якої стосуються запитувані дані.

2. Якщо спеціальні резерви були об'єднані з іншими резервами нафти, держави-члени або їх ЦОЗ приймають необхідні положення для того, щоб перешкодити будь-якому переміщенню частини спеціальних резервів без попереднього письмового дозволу власника спеціальних резервів та органів держави-члена, на території якої розміщуються резерви або якою було засновано ЦОЗ.

3. Держави-члени вживають всі необхідні заходи для надання безумовного імунітету від примусового виконання для всіх спеціальних резервів, що утримуються або транспортуються на їх території незалежно від того чи мова йде про їх власні резерви, чи про резерви інших держав-членів.

Стаття 11

Наслідки делегувань

Зазначені в статтях 7 та 8 делегування жодним чином не змінюють зобов'язання, що покладаються на кожну державу-члена на підставі цієї Директиви.

Стаття 12

Статистичні виписки резервів, зазначених в статті 3

1. Що стосується рівня резервів, які належить підтримувати на підставі статті 3, кожна держава-член розробляє та передає Комісії статистичні виписки відповідно до правил, що містяться в Додатку IV.

2. Правила складання, так само, як і сфера застосування, зміст і періодичність зазначених в частині 1 виписок, а також строки їх передачі можуть бути змінені відповідно до зазначеної в частині 2 статті 23 регуляторної процедури. Порядок передачі виписок Комісії може також бути змінений відповідно до передбаченої частиною 2 статті 23 регуляторної процедури.

3. Держави-члени не можуть включати до їх статистичних виписок про екстрені резерви обсяги сирової нафти або нафтопродуктів, що підлягають заходам з конфіскації чи примусового виконання. Так само відбувається для резервів підприємств, що є банкрутами або підписали угоду з кредиторами.

Стаття 13

Статистичні виписки, що стосуються спеціальних резервів

1. Кожна зацікавлена держава-член розробляє та передає Комісії для кожної категорії продукції статистичну виписку спеціальних резервів, наявних станом на останній день кожного календарного місяця з уточненням обсягів та кількості днів середнього споживання протягом розрахункового календарного року, що становлять ці резерви. Якщо деякі з цих спеціальних резервів зберігаються поза межами території держави-члена, вона надає докладну інформацію про резерви, що зберігаються на території або за участі різних держав-членів та зазначених ЦОЗ. Крім того, вона повинна надати докладну інформацію про те чи резерви їй належать повністю чи її ЦОЗ є повністю або частково власником зазначених резервів.

2. Кожна зацікавлена держава-член також розробляє і передає Комісії виписку спеціальних резервів, що розміщуються на її території та належать іншим державам-членам або ЦОЗ станом на останній день кожного календарного місяця та з поділом за категоріями продукції відповідно до частини 4 статті 9. Крім того, в цій виписці державою-членом зазначається в кожному випадку назва зацікавлених держави-члена або ЦОЗ, а також відповідні обсяги.

3. Передача зазначених в частинах 1 та 2 статистичних виписок здійснюється протягом календарного місяця наступного за місяцем, якого стосуються виписки.

4. Копії статистичних виписок також негайно передаються за запитом Комісії. Зазначені запити можуть подаватись протягом максимального строку п'ять років, починаючи з дати, якої стосуються зазначені дані.

5. Сфера застосування, зміст та періодичність статистичних виписок, а також строки їх передачі можуть бути змінені відповідно до регуляторної процедури, передбаченої частиною 2 статті 23. Порядок передачі виписок Комісії може також бути змінений відповідно до регуляторної процедури, передбаченої частиною 2 статті 23.

Стаття 14

Виписка комерційних резервів

1. Держави-члени передають Комісії щомісячну статистичну виписку, яка стосується обсягів комерційних резервів, що зберігаються на її національній території. З цією метою вони роблять усе можливе для захисту конфіденційних даних та утримуються від зазначення назв власників таких резервів.

2. На основі виписок, що будуть їй передані державами-членами, Комісія опубліковує щомісячну статистичну виписку про торгові резерви на території Співтовариства з використанням сукупних рівнів.

3. Правила щодо передачі та опублікування статистичних виписок, а також їх періодичності, можуть бути змінені відповідно до регуляторної процедури, передбаченої частиною 2 статті 23.

Стаття 15

Обробка даних

Комісія забезпечує розробку, розміщення, адміністрування та обслуговування ресурсів ІТ, необхідних для отримання, зберігання та всіх форм обробки даних, що містяться в статистичних виписках та всієї іншої інформації, що повідомляється державами-членами або отримується Комісією на підставі цієї Директиви, а також даних стосовно нафтових резервів, що були зібрані на підставі Регламенту (ЄС) № 1099/2008 та є необхідними в цілях складання виписок, що вимагаються на підставі цієї Директиви.

Стаття 16

Біопальне та добавки

1. Біопальне та добавки враховуються під час підрахунку зобов'язань зі зберігання на підставі статей 3 та 9 лише у випадках, коли вони були змішані з зазначеними нафтопродуктами.

2. Біопальне та добавки також враховуються під час розрахунку рівнів резервів, що фактично зберігаються, якщо:

(а) вони були змішані з зазначеними нафтопродуктами; або

(б) вони зберігаються на території зазначеної держави-члена, за умови, що останньою були прийняті правила, які гарантують, що вони будуть змішані з нафтопродуктами, що зберігаються відповідно до приписів в сфері зберігання, що запроваджуються в цій Директиві та, що вони будуть використані в транспортному секторі.

3. Правила врахування біопального та добавок під час підрахунку зобов'язань зі зберігання та рівнів резервів, зазначених в частинах 1 та 2, можуть бути зміненими відповідно до регуляторної процедури, передбаченої частиною 2 статті 23.

Стаття 17

Координаційна група з питань нафти та нафтопродуктів

1. Було створено координаційну групу з питань нафти та нафтопродуктів (в подальшому названу «координаційна група»). Координаційна група є консультативною групою, яка сприяє проведенню аналізу ситуації у Співтоваристві, що стосується безпеки постачання нафти та нафтопродуктів та сприяє координації і впровадженню заходів у цій сфері.

2. До складу координаційної групи входять представники держав-членів. Очолюється вона Комісією. За запрошенням Комісії в роботі координаційної групи можуть брати участь представницькі органи зазначеного сектору.

Стаття 18

Перевірка стану підготовки до надзвичайних ситуацій та створення резервів

1. Комісія може, узгоджено з державами-членами, розпочати перевірки їх стану підготовки до надзвичайних ситуацій та, якщо вона

вважатиме за необхідне, заходів зі створення резервів, вжитих з метою подолання таких надзвичайних ситуацій. Під час підготовки цих перевірок Комісія враховує зусилля, докладені іншими інституціями та міжнародними організаціями та проводить консультації з координаційною групою.

2. Координаційна група може погодитись на те, щоб уповноважені агенти та представники інших держав-членів брали участь у перевірках. Державні службовці, призначені державою-членом, що перевіряється, можуть супроводжувати осіб, що здійснюють перевірку. Протягом одного тижня після оголошення про зазначену в частині 1 перевірку будь-яка держава-член, якою не було офіційно повідомлено Комісії конфіденційні дані про місцезнаходження резервів на підставі статей 6 та 9, надає цю інформацію у розпорядження представників Комісії або уповноважених нею осіб.

3. Держави-члени переконуються в тому, що їх органи влади та особи, уповноважені на зберігання та управління екстремими та спеціальними резервами, погоджувались на перевірки та надавали допомогу особам, уповноваженим Комісією на проведення перевірок. Держави-члени стежать зокрема за тим, щоб дозволити зазначеним особам ознайомлюватись зі всіма документами та реєстрами, що стосуються резервів та мати доступ до всіх об'єктів, на яких зберігаються резерви, а також до документів, що мають до них відношення.

4. На підставі цієї статті результати проведених перевірок повідомляються державі-члену, що підлягала перевірці, а також можуть передаватись координаційній групі.

5. Держави-члени та Комісія роблять усе можливе для того, щоб державні службовці, представники та інші особи, що працюють під керівництвом Комісії, а також члени координаційної групи зобов'язані не розповсюджувати інформацію, що була отримана або обмінана на підставі цієї статті, яка, за своїм характером містить професійну таємницю, зокрема це така інформація, як відомості про особу власників резервів.

6. Зазначені в частині 1 цілі перевірок не можуть включати обробку даних персонального характеру. Дані персонального характеру, які могли б бути знайденими або розголошеними під час таких перевірок, не можуть бути ні отриманими, ні врахованими та, в разі випадкового отримання, – підлягають негайному знищенню.

7. Державами-членами вживаються всі необхідні заходи для забезпечення збереження щонайменше протягом п'яти років даних, записів, виписок та документів, пов'язаних з екстреними та спеціальними резервами.

Стаття 19

Захист фізичних осіб, що стосується обробки даних

Ця Директива не завдає шкоди та жодним чином не впливає на рівень захисту осіб, що стосується обробки даних персонального характеру на підставі положень права Співтовариства та національного права та, зокрема, не вносять жодних змін ні до зобов'язань держав-членів, що стосується обробки даних персонального характеру, таких як зобов'язання, передбачені Директивою 95/46/ЄС, ні до зобов'язань, що покладаються на інституції та органи Співтовариства на підставі Регламенту (ЄС) № 45/2001, що стосується обробки такими органами даних персонального характеру під час виконання ними службових обов'язків.

Стаття 20

Процедури на випадок виникнення надзвичайних ситуацій

1. Держави-члени забезпечують впровадження процедур та вживають всі необхідні заходи для того, щоб їх компетентні органи у разі значного порушення постачання могли швидко, ефективно та у прозорий спосіб ввести в обіг всі або частину їх екстрених і спеціальних резервів та здійснити загальне або спеціальне обмеження споживання в залежності від визначеного дефіциту постачань *inter alia* шляхом пріоритетного надання нафтопродуктів певним категоріям споживачів.

2. Держави-члени повинні в будь-який час мати плани дій за надзвичайних обставин, що можуть бути впроваджені у випадку значного порушення постачання та передбачають організаційні заходи, які мають бути вжитими для забезпечення впровадження зазначених планів. На її вимогу держави-члени інформують Комісію про їхні плани дій за надзвичайних обставин, а також про положення організаційного характеру, що мають до них відношення.

3. У випадку фактичного міжнародного рішення про введення в обіг резервів, що стосується однієї або кількох держав-членів:

(а) зазначені держави-члени можуть використовувати їх екстрені та спеціальні резерви для виконання міжнародних зобов'язань на підставі зазначеного рішення. В такому випадку держава-член негайно інформує Комісію для того, щоб остання могла скликати збори координаційної групи або розпочати консультації з членами цієї групи електронним шляхом з метою зокрема оцінки наслідків такого введення в обіг;

(б) Комісія повинна рекомендувати державам-членам ввести в обіг всі або частину їх екстрених та спеціальних резервів або вжити інші заходи аналогічної дії, які вважатимуться за належні. Комісія може діяти лише після проведення консультації з координаційною групою.

4. За відсутності фактичного міжнародного рішення про введення в обіг резервів, але якщо раптово виникають проблеми у постачанні сирої нафти або нафтопродуктів до Співтовариства або будь-якої з держав-членів, Комісія, за наявності підстав, інформує про це МЕА та, в разі необхідності, діє узгоджено з останнім, а також у найкоротший строк організує на вимогу будь-якої держави-члена або за своєю власною ініціативою консультації координаційної групи. Якщо консультація координаційної групи вимагається будь-якою державою-членом, вона організується найпізніше через чотири дні після подання запиту, за винятком випадків, коли держава-член погоджується на більш пізній строк. На основі результатів вивчення ситуації координаційною групою Комісія визначає чи є значні порушення у постачанні нафти та нафтопродуктів.

Якщо вважається, що відбулося значне порушення у постачанні, Комісія дозволяє повне або часткове введення в обіг обсягів екстрених та спеціальних резервів, що були запропоновані з цією метою зазначеними державами-членами.

5. Держави-члени можуть ввести в обіг їх екстрені та спеціальні резерви та знизити їх рівень таким чином, щоб він був нижчим за обов'язкове мінімальне граничне значення, закріплене цією Директивою, до розміру обсягів, необхідних станом на теперішній час для надання першої відповіді у випадку нагальної необхідності або для протидії місцевим кризам. Якщо ними вживаються заходи такого характеру, держави-члени негайно інформують Комісію про обсяги, що були введені в обіг. Комісія передає цю інформацію членам координаційної групи.

6. У випадках, коли застосовуються частини 3, 4 та 5 державам-членам дозволяється тимчасово підтримувати рівні резервів, що є нижчими за встановлені цією Директивою. У такому випадку Комісія визначає на основі результатів координаційної групи та, за наявності підстав, узгоджено з МЕА та враховуючи зокрема становище на міжнародних ринках нафти та нафтопродуктів, обґрунтований строк, протягом якого держави-члени повинні відновити резерви для досягнення мінімальних обов'язкових рівнів.

7. Рішення, прийняті Комісією на підставі цієї статті, не перешкоджають застосуванню інших можливих міжнародних зобов'язань зазначених держав-членів.

Стаття 21

Санкції

Держави-члени визначають порядок застосування санкцій за порушення національних норм, ухвалених на підставі цієї Директиви та вживають будь-які заходи, необхідні для забезпечення впровадження останніх. Такі санкції повинні бути ефективними, пропорційними та переконливими. Держави-члени офіційно повідомляють такі положення Комісії до 31 грудня 2012 року, а також негайно повідомляють їй про будь-які подальші зміни до зазначених положень.

Стаття 22

Перегляд

До 31 грудня 2015 року Комісія здійснює оцінку функціонування та імплементації цієї Директиви.

Стаття 23

Комітет

1. Комісія працює за сприяння Комітету.
2. У випадку, коли робиться посилання на цю частину, – застосовуються статті 5 та 7 Рішення 1999/468/ЄС.

Стаття 24

Скасування

Директива 73/238/ЄЕС, Директива 2006/67/ЄС та Рішення 68/416/ЄЕС скасовуються після 31 грудня 2012 року.

Посилання, зроблені на скасовані Директиви та Рішення, належить розуміти як посилання на цю Директиву.

Стаття 25

Транспонування

1. До 31 грудня 2012 року держави-члени вводять в дію закони, підзаконні акти та адміністративні положення, що є необхідними для виконання цієї Директиви.

Шляхом відступу від першого абзацу, держави-члени, що не є членами МЕА станом на 31 грудня 2012 року та які повністю залежать від імпорту нафтопродуктів для їх внутрішнього споживання, вводять в дію закони, підзаконні акти та адміністративні положення, необхідні для виконання частини 1 статті 3 цієї Директиви до 31 грудня 2014 року. До того часу, поки зазначені держави-члени введуть в дію такі закони, – вони повинні підтримувати резерви нафти на рівні вісімдесяти одного дня середньодобового значення чистого імпорту.

Якщо держави-члени ухвалюють закони, вони повинні містити посилання на цю Директиву або супроводжуватись таким посиланням під час їх офіційного опублікування. Порядок здійснення такого посилання визначається державами-членами.

2. Держави-члени повідомляють Комісії текст основних положень внутрішнього права, що ними ухвалюються в галузі, на яку розповсюджується дія цієї Директиви.

Стаття 26

Набрання чинності

Ця Директива набирає чинності на двадцятий день після її опублікування в *Офіційному віснику Європейського Союзу*.

Стаття 27

Адресати

Цю Директиву адресовано державам-членам.
Вчинено у Брюсселі, 14 вересня 2009 року.

Додаток I

МЕТОД РОЗРАХУНКУ ЕКВІВАЛЕНТА В СИРІЙ НАФТІ ІМПОРТУ НАФТОПРОДУКТІВ

Зазначений в статті 3 еквівалент в сирій нафті імпорту нафтопродуктів повинен визначатись за наступним методом:

Еквівалент в сирій нафті імпорту нафтопродуктів отримується шляхом підрахунку суми чистого імпорту сирої нафти, газоконденсатних рідин, сировини нафтопереробки та інших вуглеводнів відповідно до визначення пункту 4 Додатку В Регламенту (ЄС) № 1099/2008, скорегованих для врахування можливих коливань резервів та зменшених на 4 %, що є виробітком у бензиново-лігроїновій фракції (або, якщо середній відсоток виробітку у бензиново-лігроїновій фракції на національній території перевищує 7 %, – зменшених на фактичне чисте споживання або скорочених на середній відсоток виробітку у бензиново-лігроїновій фракції) та шляхом додавання цього значення до чистого імпорту всіх інших нафтопродуктів окрім бензиново-лігроїнової фракції, що були також скореговані для врахування коливань резервів та помножені на коефіцієнт 1,065.

Під час розрахунку міжнародні морські бункери не враховуються.

Додаток II

МЕТОД РОЗРАХУНКУ ЕКВІВАЛЕНТА В СИРІЙ НАФТІ ВНУТРІШНЬОГО СПОЖИВАННЯ

В цілях статті 3 еквівалент в сирій нафті внутрішнього споживання повинен розраховуватись за наступним методом:

Внутрішнє споживання – це сума сукупних «зафіксованих валових внутрішніх поставок», відповідно до визначень, поданих в пункті 4 Додатку В Регламенту (ЄС) № 1099/2008 лише наступних продуктів: автомобільного бензину, авіаційного бензину, пального типу бензину для реактивних двигунів (пального типу важкого бензину для реактивних двигунів або JP4), реактивного пального типу гасу, інших видів гасу, газойля/дизельного пального (дистилятного дизельного пального), нафтового палива (з високим та низьким рівнем вмісту сірки), відповідно до визначень, поданих в пункті 4 Додатку В Регламенту (ЄС) № 1099/2008.

Під час розрахунку міжнародні морські бункери не враховуються.
Еквівалент в сирій нафті внутрішнього споживання розраховується шляхом застосування коефіцієнта 1,2.

Додаток II

МЕТОД РОЗРАХУНКУ РІВНЯ РЕЗЕРВІВ, ЩО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ

Для розрахунку рівня резервів повинні застосовуватись наступні методи:

Не враховуючи випадку, розглянутого в частині 3 статті 4, жодні обсяги не можуть декілька разів враховуватись як резерви.

Резерви сирої нафти зменшуються на 4 %, що відповідає значенню середнього відсотку виробітку у бензиново-лігроїновій фракції.

Резерви бензиново-лігроїнової фракції так само, як і резерви нафтопродуктів для міжнародних морських бункерів, не враховуються.

Інші нафтопродукти обчислюються в резервах відповідно до одного з двох поданих нижче методів.

Держави-члени повинні дотримуватись вибраного методу обчислення протягом всього зазначеного календарного року.

Держави-члени можуть:

(а) включити всі інші резерви нафтопродуктів, перелік яких подається в першому абзаці пункту 3.1 Додатку С Регламенту (ЄС) № 1099/2008 та визначити їх еквівалент в сирій нафті шляхом помноження обсягів на коефіцієнт 1,065; або

(б) включити резерви лише наступних продуктів: автомобільного бензину, авіаційного бензину, пального типу бензину для реактивних двигунів (пального типу важкого бензину для реактивних двигунів або JP4), реактивного пального типу гасу, інших видів гасу, газойля/дизельного пального (дистилятного дизельного пального), нафтового палива (з високим та низьким рівнем вмісту сірки), та визначити їх еквівалент в сирій нафті шляхом помноження обсягів на коефіцієнт 1,2.

У розрахунку можуть враховуватись резерви обсягів, що утримуються:

- в резервуарах нафтопереробних заводів,
- на кінцевих станціях магістральних трубопроводів,
- в резервуарах заповнення нафтопроводів,
- на баржах,
- на нафтових наливних каботажних судах,
- в танкерах, що перебувають в портах,

- в трюмах суден внутрішнього плавання,
- на дні резервуарів,
- в формі експлуатаційних резервів,
- значними споживачами на підставі письмових зобов'язань або інших приписів державних органів.

Однак, ці обсяги, за винятком тих, що могли б утримуватись в резервуарах нафтопереробних заводів, в резервуарах заповнення нафтопроводів або на кінцевих станціях магістральних трубопроводів не можуть враховуватись у розрахунку рівнів спеціальних резервів, якщо рівні зазначених резервів розраховуються окремо від екстрених резервів.

В жодному випадку у розрахунку резервів не можуть враховуватись:

(а) ще не видобута сира нафта;

(б) обсяги, що утримуються:

- в нафтопроводах,
- у вагонах-цистернах,
- у трюмах суден далекого плавання,
- на автозаправних станціях та в роздрібних магазинах,
- іншими споживачами,
- а танкерах в морі,
- в формі військових резервів.

Під час розрахунку їх резервів держави-члени повинні скорочувати на 10 % обсяги резервів, що були обчислені відповідно до запропонованих вище методів. Це скорочення застосовується для всіх обсягів, що були враховані під час визначеного розрахунку.

Однак, скорочення на 10 % не застосовується до розрахунку рівня спеціальних резервів, ні до розрахунку рівня різних категорій спеціальних резервів, якщо такі спеціальні резерви або категорії розглядаються окремо від екстрених резервів, зокрема з метою перевірки дотримання встановлених статтею 9 мінімальних рівнів.

Додаток IV

ПРАВИЛА ЩОДО СКЛАДАННЯ ТА ПЕРЕДАЧІ КОМІСІЇ СТАТИСТИЧНИХ ВИПИСОК СТОСОВНО РІВНЯ РЕЗЕРВІВ, ЯКИЙ НАЛЕЖИТЬ ПІДТРИМУВАТИ НА ПІДСТАВІ СТАТТІ 3

Кожна держава-член повинна кожного місяця скласти та передати Комісії остаточну статистичну виписку рівня резервів, підтримання

якого фактично забезпечується станом на останній день кожного календарного місяця, що був розрахований на основі кількості днів чистого імпорту нафти або на основі кількості днів внутрішнього споживання нафти відповідно до статті 3. У статистичній виписці повинні точно зазначатись причини, у зв'язку з якими розрахункова база ґрунтується на кількості днів імпорту, або навпаки на кількості днів споживання та уточнювати який із зазначених в Додатку III методів було використано для розрахунку резервів.

Деякі з резервів, що враховуються для розрахунку рівня резервів на підставі статті 3 зберігаються поза межами національної території, в кожній виписці повинні докладно уточнюватись резерви, що зберігаються різними державами-членами та зазначеними ЦОЗ на останній день періоду, якого стосується зазначена виписка. Кожна держава-член повинна, крім того, зазначати у виписці, що стосується кожного конкретного випадку, чи йде мова про резерви, що утримуються на підставі запиту про делегування, поданого одним або багатьма суб'єктами господарювання, або чи йде мова про резерви, що утримуються на підставі її запиту або запиту ЦОЗ.

Для всього комплексу резервів, що утримуються на її території в інтересах інших держав-членів або ЦОЗ держава-член повинна скласти та передати Комісії виписку існуючих резервів станом на останній день кожного календарного місяця, за категорією продуктів. У цій виписці держава-член повинна також зазначати назву держави-члена або відповідного ЦОЗ, а також у кожному конкретному випадку – обсяги, про які йде мова.

Передача Комісії зазначених в цьому Додатку статистичних виписок повинна здійснюватись протягом п'ятдесяти п'яти днів, наступних за місяцем, якого стосуються виписки. Ті самі виписки повинні, крім того, передаватись протягом двох місяців після будь-якого запиту Комісії. Такі запити можуть подаватись протягом максимального строку п'ять років, починаючи з дати, якої стосуються запитувані дані.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів

Цей Закон визначає основні правові, організаційні та фінансово-економічні засади створення і функціонування в Україні системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, та регулює відносини у сфері управління мінімальними запасами.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

державні запаси нафти та нафтопродуктів (далі – державні запаси) – особливий запас нафти та нафтопродуктів, який є власністю держави, та формується, зберігається, поновлюється, замінюється і підлягає розкриттю у порядку, визначеному цим Законом;

кризова ситуація на ринку нафти та нафтопродуктів – порушення балансу постачання і споживання нафти та нафтопродуктів, в результаті чого обсяги внутрішнього споживання нафти та нафтопродуктів всередині країни значно перевищують обсяги їх постачання;

мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів (далі – мінімальні запаси) – особливий запас нафти та нафтопродуктів, що складається

⁹⁹ Розроблений експертами проекту технічної допомоги ЄС «Допомога Україні у процесі впровадження реформ у секторі енергетики» відповідно до міжнародних зобов'язань країни і переданий 26 червня 2018 р. для внесення пропозицій членам Робочої групи щодо формування стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів при Державному агентстві резерву України.

з державних запасів та запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів, і призначається для тимчасового задоволення внутрішнього попиту населення та суб'єктів господарювання у споживанні нафти та нафтопродуктів, у разі виникнення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів;

запаси суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів – незнижувальні залишки нафти та нафтопродуктів, що належать суб'єктам ринку нафти та нафтопродуктів, які формуються, зберігаються, використовуються, поновлюються, замінюються і підлягають реалізації у порядку, визначеному цим Законом;

резервуари – ємності, призначені для зберігання нафти та/або нафтопродуктів, які відповідають встановленим технологічним, екологічним, протипожежним та іншим вимогам;

розкриття мінімальних запасів – прийняття рішення про реалізацію (продаж) нафти та/або нафтопродуктів зі складу мінімальних запасів для мінімізації негативних наслідків впливу кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів на стан ринку нафти та нафтопродуктів;

суб'єкт ринку нафти та нафтопродуктів – підприємство, установа, організація будь-якої форми власності або інший суб'єкт господарювання, які здійснюють імпорт, видобуток, переробку, продаж, транспортування, зберігання нафти та/або нафтопродуктів або є учасниками спільної (сумісної) діяльності у зазначених галузях;

відповідальний зберігач – підприємство, установа, організація будь-якої форми власності або інший суб'єкт господарювання, який володіє резервуарами, що відповідають вимогам щодо технологічної, екологічної і пожежної безпеки та забезпечують збереження якісних характеристик нафти та/або нафтопродуктів протягом строку їх зберігання, а також чия платоспроможність є достатньою для відшкодування збитків, що можуть бути завдані в результаті самовільного відчуження, втрати або псування переданих на відповідальне зберігання нафти та нафтопродуктів.

Стаття 2

Сфера дії цього Закону

1. Дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у процесі формування, зберігання, фінансування, розкриття та вико-

ристання мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, здійснення системи заходів для подолання кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів.

Стаття 3

Правова основа створення та функціонування системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів

1. Правову основу створення та функціонування системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів становлять Конституція України, цей Закон, Кодекс України про надра, закони України «Про нафту і газ», «Про трубопровідний транспорт», «Про державний матеріальний резерв», «Про публічні закупівлі», Податковий Кодекс України, Цивільний Кодекс України, Бюджетний Кодекс України, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інші акти законодавства.

Стаття 4

Створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів

1. Для забезпечення сталого постачання нафти та нафтопродуктів на внутрішній ринок України у разі виникнення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів створюються мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів.

2. Мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів включають:

1) державні запаси, які формує та обслуговує господарське товариство державної форми власності (надалі – оператор мінімальних запасів);

2) запаси суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів.

3. Мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів, які повинні зберігатися для задоволення потреб внутрішнього ринку в період кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів, встановлюються на рівні 90 днів середньодобового чистого імпорту.

4. Середньодобове значення чистого імпорту розраховується та затверджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, на осно-

ві статистичних даних, отриманих від оператора мінімальних запасів та суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів.

5. Методика обчислення рівня мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, які повинні зберігатися для задоволення потреб внутрішнього ринку у разі настання кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів визначається центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

6. Формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів здійснюється поетапно з тим, щоб вони досягли обсягу, визначеного в частині 3 цієї статті, протягом ... років з моменту набуття чинності цим Законом. Порядок створення мінімальних запасів, включаючи графік їх поетапного формування, затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

Стаття 5

Склад мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів

1. Мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів можуть складатися з таких категорій матеріальних цінностей: сира нафта, зріджений нафтовий газ, бензин моторний та авіаційний, гас, дизельне паливо, мазут та інші види нафтопродуктів, детальний перелік яких визначається центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

2. Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, визначає:

1) детальний перелік матеріальних цінностей, які повинні входити до складу мінімального запасу нафти та нафтопродуктів;

2) перелік нафтопродуктів, мінімальні запаси яких повинні створювати та зберігати оператор мінімальних запасів та суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів;

3) обсяги нафти та нафтопродуктів, які зобов'язані створювати та зберігати оператор мінімальних запасів та суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів;

4) критерії якості, яким повинні відповідати нафта та нафтопродукти;

5) умови зберігання, розкриття, використання, заміни та оновлення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів.

3. Номенклатура, обсяги та якісні характеристики матеріальних цінностей, що включаються до складу мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів, затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву. Склад мінімальних запасів може змінюватися залежно від змін у структурі внутрішнього споживання нафти та нафтопродуктів в Україні.

Стаття 6

Баланс постачання і споживання нафти та нафтопродуктів

1. Баланс постачання і споживання нафти та нафтопродуктів в Україні ведеться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

2. У балансі постачання і споживання нафти та нафтопродуктів відображаються фактичні дані про обсяги (в грошовому та кількісному виразі) постачання нафти та нафтопродуктів для їх кінцевого споживання на митній території України, включаючи обсяги їх імпорту, видобутку та переробки, протягом відповідного місячного, кварталного, піврічного та річного періодів.

3. До обсягів внутрішнього споживання нафти та нафтопродуктів не включаються нафта та нафтопродукти:

1) включені до складу мінімальних запасів або до системи державного матеріального резерву;

2) використані на оборонні потреби або на формування запасів для використання Міністерством оборони України;

3) використані у хімічній промисловості (не для створення енергії) або як допоміжні промислові матеріали, засоби змащення чи захисту від корозії;

4) імпортовані для реекспорту з митної території України або відповідно до договорів про переробку давальницької сировини за умови вивезення готової продукції за межі митної території України;

5) використані для заправлення літаків, що здійснюють міжнародні рейси, або для формування авіаперевізниками резервів для потреб власного використання при здійсненні міжнародних перевезень.

4. Відомості, що містяться у балансі постачання і споживання нафти та нафтопродуктів в Україні, використовуються для визначення:

1) обсягів мінімальних запасів (у тому числі державних запасів та запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів), виходячи з прогнозованих обсягів внутрішнього споживання нафти та нафтопродуктів на відповідний рік;

2) параметрів, які характеризують кризову ситуацію на ринку нафти та нафтопродуктів;

3) розміру коштів необхідних для формування державних запасів нафти та нафтопродуктів на відповідний рік;

4) інших умов, які характеризують тенденції розвитку ринку нафти та нафтопродуктів.

5. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів зобов'язані подавати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, регулярну звітність, необхідну для складання балансу постачання і споживання нафти та нафтопродуктів в Україні, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 7

Реєстр мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів

1. Для обліку всіх мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, які зберігають оператор та суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів, створюється Реєстр мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів (далі – Реєстр).

2. Реєстр містить детальну інформацію про державні запаси та запаси суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів, зокрема:

1) щодо державних запасів:

склад, кількість, якісні характеристики державних запасів нафти та нафтопродуктів, які зберігаються оператором;

місця зберігання державних запасів включно з даними про якісні характеристики резервуарів, де зберігаються державні запаси, кому належать такі резервуари та на якій підставі державні запаси знаходяться у цих резервуарах;

повне найменування відповідальних зберігачів державних запасів із зазначенням кількості та якості нафти та нафтопродуктів, які вони зберігають;

- 2) щодо запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів:
повне найменування суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів, які зобов'язані зберігати нафту та нафтопродукти;
склад, кількість, якісні характеристики запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів;
місця зберігання державних запасів включно з даними про якісні характеристики резервуарів, де зберігаються державні запаси, кому належать такі резервуари та на якій підставі державні запаси знаходяться у цих резервуарах;
повне найменування відповідальних зберігачів державних запасів із зазначенням кількості та якості нафти та нафтопродуктів, які вони зберігають.
3. Центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в паливно-енергетичному комплексі, забезпечує ведення Реєстру.

Розділ II. ДЕРЖАВНІ ЗАПАСИ НАФТИ ТА НАФТОПРОДУКТІВ

Стаття 8

Формування та правовий статус державних запасів нафти та нафтопродуктів

1. Формування державних запасів, які входять до складу мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, здійснює оператор за рахунок коштів, отриманих з джерел фінансування, визначених у цьому Законі, та відповідно до процедур проведення закупівель, визначених Законом України «Про публічні закупівлі» та іншими нормативно-правовими актами, які регулюють процес закупівлі товарів, робіт та послуг за держані кошти.

2. Оператор може покласти зобов'язання щодо формування та зберігання державних запасів нафти та нафтопродуктів, встановлені цією статтею, на суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів шляхом укладання з ними договорів щодо тимчасового резервування та зберігання обумовлених договором видів нафти та нафтопродуктів (так звані контракти «tickets»). Такі договори розробляються та укладаються відповідно до типової форми, затвердженої Кабінетом Міні-

стрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву. Обсяг державних запасів, який формується та зберігається суб'єктами ринку нафти та нафтопродуктів на підставі контрактів «tickets», не може перевищувати 12 % від загального обсягу державних запасів.

3. Державні запаси є об'єктами права державної власності. Державні запаси не належать до системи державного матеріального резерву України. Управління державними запасами здійснює оператор.

4. Державні запаси можуть використовуватися виключно на цілі, у випадках та на умовах, визначених цим Законом. До прийняття рішення про розкриття мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів державні запаси є недоторканими, вони вилучаються з цивільного обігу і не можуть використовуватися у комерційних або будь-яких інших цілях, у тому числі оператором або відповідальним зберігачем, за винятком випадків, передбачених цим Законом.

5. Передача нафти та/або нафтопродуктів зі складу державних запасів у заставу, інші обтяження державних запасів правами третіх осіб, а також звернення стягнення на них за зобов'язаннями будь-яких осіб забороняється.

Стаття 9

Зберігання державних запасів

1. Державні запаси нафти та нафтопродуктів зберігаються на території України у резервуарах, які сертифіковані для зберігання нафти або нафтопродуктів, відповідають встановленим вимогам щодо технологічної, екологічної і пожежної безпеки та забезпечують збереження якісних характеристик нафти та/або нафтопродуктів протягом строку їх зберігання.

2. У разі зберігання державних запасів нафти та нафтопродуктів у резервуарах, розташованих на території іноземних держав, технологічні, екологічні і протипожежні умови їх зберігання повинні бути не гіршими, ніж умови, яким мають відповідати резервуари, сертифіковані для зберігання нафти або нафтопродуктів в Україні.

3. Державні запаси нафти та нафтопродуктів зберігаються у резервуарах, технічні параметри яких дозволять їхній випуск та доставку кінцевим споживачам протягом __ днів.

4. Оператор забезпечує зберігання державних запасів нафти та нафтопродуктів, насамперед, у власних резервуарах, а у разі відсутності або недостатності власних резервуарів – у резервуарах організацій та підприємств, що входять до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

5. У разі відсутності чи недостатності власних резервуарів та резервуарів організацій та підприємств, що входять до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, оператор передає державні запаси нафти та нафтопродуктів на відповідальне зберігання іншим особам на підставі договорів про відповідальне зберігання державних запасів.

6. За погодженням з центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, оператор забезпечує диверсифікацію зберігання державних запасів нафти та нафтопродуктів, у тому числі шляхом укладання договорів про відповідальне зберігання державних запасів у резервуарах, розташованих на території іноземних держав, при умові, що обсяг державних запасів нафти та нафтопродуктів, що зберігається у резервуарах, розташованих на території іноземних держав, не перевищуватиме __ відсотків від загального обсягу державних запасів.

7. Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, здійснює регулярний моніторинг умов зберігання державних запасів.

Стаття 10

Відповідальне зберігання державних запасів

1. У разі недостатності резервуарів, які перебувають у державній власності, оператор передає державні запаси нафти та нафтопродуктів на зберігання суб'єктам ринку нафти та нафтопродуктів на підставі договорів про відповідальне зберігання державних запасів. Закупівля послуг відповідального зберігання державних запасів відбувається шляхом проведення відкритих торгів відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі».

2. Відповідальне зберігання державних запасів здійснюється із дотриманням умов зберігання мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, встановлених у статті 9 цього Закону.

3. Договір про відповідальне зберігання укладається оператором відповідно до типової форми, затвердженої Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

4. Відповідно до договору про відповідальне зберігання відповідальний зберігач зобов'язується зберігати передані йому державні запаси нафти та нафтопродуктів відповідної кількості та якості, та дотримуватися вимог, встановлених цим Законом, Цивільним Кодексом та іншими актами чинного законодавства України. Відповідальний зберігач зобов'язаний забезпечувати належні умови зберігання переданих йому державних запасів нафти та нафтопродуктів.

Договір про відповідальне зберігання державних запасів повинен визначати, зокрема:

1) місце зберігання переданих відповідальному зберігачу державних запасів нафти та нафтопродуктів;

2) кількість та склад запасів нафти чи нафтопродуктів, переданих на відповідальне зберігання;

3) умови, що забезпечують зберігання запасів нафти та нафтопродуктів на належному якісному рівні;

4) процедуру випуску та заміни нафти та нафтопродуктів із державних запасів, які передані на відповідальне зберігання;

5) процедуру контролю стану якісних та кількісних показників запасів нафти та нафтопродуктів, переданих на відповідальне зберігання;

6) строк зберігання запасів нафти та нафтопродуктів у резервуарах відповідального зберігача;

7) відповідальність сторін за порушення умов договору про відповідальне зберігання.

5. Відповідальний зберігач не може передавати на зберігання державні запаси, які він зобов'язаний зберігати на підставі договору про відповідальне зберігання, іншому суб'єкту ринку нафти та нафтопродуктів. Відповідальний зберігач не може розпоряджатися державними запасами, переданими йому на зберігання.

6. Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, здійснює планові

та позапланові перевірки наявності і стану нафти та нафтопродуктів із складу державних запасів, що були передані на відповідальне зберігання. Відповідальний зберігач зобов'язаний на першу вимогу центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, надати відповідні документи, забезпечити безперешкодний доступ до місць зберігання державних запасів, а також забезпечити технічні можливості та сприяння для визначення їх обсягів та якості.

7. У разі самовільного відчуження, втрати або псування нафти або нафтопродуктів із складу державних запасів, відповідальний зберігач сплачує штраф у розмірі 100 відсотків від їх звичайної ціни на день виявлення факту самовільного відчуження, втрати або псування. Сплата штрафу не звільняє відповідального зберігача від обов'язку повернути оператору втрачені запаси нафти або нафтопродуктів або відшкодувати їх вартість у грошовій формі відповідно до звичайної ринкової ціни на день відшкодування.

Стаття 11

Заміна державних запасів

1. У разі наближення кінцевого строку придатності до споживання нафти та нафтопродуктів із державних запасів, або у разі існування достатніх підстав вважати, що якість нафти та нафтопродуктів може погіршитися настільки, що вони не будуть відповідати вимогам якості, встановленим нормами чинного законодавства, оператор, після погодження із центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, забезпечує їх реалізацію (продаж) у порядку, визначеному статтею 13 цього Закону.

2. У випадку реалізації нафти та нафтопродуктів із державних запасів відповідно до частини першої цієї статті, такі матеріальні цінності відповідного складу та якості повинні бути замінені аналогічними матеріальними цінностями у такому ж обсязі та такої ж якості протягом строку, погодженого із центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

3. Кошти, отримані від реалізації (продажу) нафти та нафтопродуктів із складу державних запасів, спрямовуються на поновлення державних запасів шляхом закупівлі нафти та нафтопродуктів від-

повідної номенклатури та якості згідно з процедурою формування державних запасів, визначеною статтею 8 цього Закону.

Стаття 12

Поновлення державних запасів

1. Державні запаси нафти та нафтопродуктів підлягають поновленню після розкриття мінімальних запасів та реалізації (продажу) державних запасів внаслідок настання кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів.

2. Після реалізації (продажу) нафти та нафтопродуктів із державних запасів відбувається їхнє поновлення у строки та відповідно до процедур, визначених у Плані дій для подолання кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів.

3. Закупівля нафти та нафтопродуктів для поновлення державних запасів відбувається згідно з процедурою формування державних запасів, визначеною статтею 8 цього Закону.

Стаття 13

Порядок реалізації (продажу) державних запасів

1. Нафта та нафтопродукти із складу державних запасів реалізуються оператором у випадках, передбачених цим Законом, на підставі рішення центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, шляхом проведення відкритого конкурсу (торгів).

2. Порядок та умови проведення відкритого конкурсу (торгів) з реалізації (продажу) нафти та нафтопродуктів із складу державних запасів затверджуються оператором.

3. Організація проведення відкритого конкурсу (торгів) з реалізації (продажу) нафти та/або нафтопродуктів із складу державних запасів покладається на оператора. Для організації конкурсу (торгів) оператор має право залучати спеціалізовані організації.

4. Стартова ціна реалізації (продажу) нафти та нафтопродуктів із складу державних запасів на відкритому конкурсі (торгах) встановлюється на рівні звичайних цін на ринку нафти та нафтопродуктів.

5. Обов'язковою умовою проведення відкритого конкурсу (торгів) є гарантування рівних прав та вільного доступу усіх потенційних покупців до участі в конкурсі (торгах).

6. За результатами проведення відкритого конкурсу (торгів) з переможцем (переможцями) укладається договір купівлі-продажу нафти та/або нафтопродуктів із складу державних запасів, типова форма якого затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

7. Кошти від реалізації (продажу) державних запасів спрямовуються на закупівлю нафти та нафтопродуктів з метою поновлення державних запасів, а також на виплату/обслуговування довгострокових кредитів, отриманих для формування державних запасів нафти та нафтопродуктів.

Розділ III. ЗАПАСИ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ НАФТИ ТА НАФТОПРОДУКТІВ

Стаття 14

Формування та правовий статус запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів

1. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів, які здійснюють імпорт на митну територію України та/або продаж нафти на внутрішньому ринку України, зобов'язані створювати та зберігати незнижувальні залишки нафти та нафтопродуктів, які становлять запас суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів, що є частиною мінімального запасу нафти та нафтопродуктів.

2. Обсяг, номенклатура та якісні характеристики запасу суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів визначаються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву. Обсяг мінімальних запасів, який повинен створити та зберігати кожен суб'єкт ринку нафти та нафтопродуктів, визначений у пункті 1 цієї статті, не може перевищувати ... відсотка від середньозваженого річного обсягу імпорту та/або продажу нафти та/або нафтопродуктів відповідним суб'єктом ринку нафти та нафтопродуктів

3. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів можуть покласти зобов'язання щодо формування та зберігання мінімального запасу, встановлені цією статтею, на оператора шляхом укладання з операто-

ром договорів щодо тимчасового резервування та зберігання обумовлених договором видів нафти та нафтопродуктів (так звані контракти «tickets»). Такі договори розробляються та укладаються відповідно до типової форми, затвердженої Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

4. Запаси суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів належать відповідним суб'єктам ринку нафти та нафтопродуктів на праві власності.

5. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів можуть використовувати свої запаси виключно на підставах і в порядку, встановлених цим Законом.

Стаття 15

Зберігання запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів

1. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів зберігають запаси нафти та нафтопродуктів із дотриманням вимог, встановлених статтею 9 цього Закону.

2. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів зобов'язані забезпечити зберігання запасів нафти та нафтопродуктів у резервуарах, які відповідають вимогам, встановленим статтею 9 цього Закону.

3. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів можуть укладати договори про відповідальне зберігання запасів нафти та нафтопродуктів, які належать їм на праві власності, та які вони зобов'язані зберігати відповідно до цього Закону, з іншими суб'єктами ринку нафти та нафтопродуктів або із оператором. Такий договір про відповідальне зберігання запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів повинен відповідати вимогам, встановленим статтею 10 цього Закону.

4. Відповідальні зберігачі, з якими укладені договори про зберігання запасів, що належать суб'єктам ринку нафти та нафтопродуктів, зобов'язані забезпечувати належні умови зберігання таких запасів відповідно до положень статті 9 цього Закону.

5. Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, проводить перевірки дотримання умов зберігання запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів, їхньої наявності та стану.

Стаття 16

Використання, поновлення та заміна запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів

1. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів можуть використовувати у своїй господарській діяльності матеріальні цінності зі складу запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів виключно за умови їх поновлення.

2. У разі відчуження матеріальних цінностей зі складу запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів в ході звичайної господарської діяльності, суб'єкт ринку нафти та нафтопродуктів зобов'язаний забезпечити одночасне поновлення запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів з тим, щоб привести їх сукупний обсяг та склад у відповідність із встановленими вимогами.

3. Суб'єкт ринку нафти та нафтопродуктів, який здійснив реалізацію (продаж) нафти та/або нафтопродуктів із складу запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів на підставі рішення про розкриття мінімальних запасів, зобов'язаний поновити запаси нафти та/або нафтопродуктів до необхідного рівня протягом строку, що не перевищує одного місяця з дня реалізації (продажу), якщо інше не встановлено в рішенні про розкриття мінімальних запасів.

4. У разі наближення кінцевого строку придатності до споживання нафти та/або нафтопродуктів із запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів, або у разі існування достатніх підстав вважати, що якість нафти або нафтопродуктів може погіршитися настільки, що вони не будуть відповідати вимогам якості, встановленим нормами чинного законодавства, суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів забезпечують їх реалізацію (продаж) з одночасною заміною реалізованої (проданої) нафти та/або нафтопродуктів на аналогічні матеріальні цінності такої ж обсягу та такої ж якості.

Стаття 17

Облік запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів та нагляд за формуванням, зберіганням, використанням, поновленням і заміною таких запасів

1. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів зобов'язані вести окремий облік нафти та/або нафтопродуктів, що включаються до складу запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів. Щорічно до 1 березня

суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів зобов'язані повідомляти центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, про обсяги нафти та нафтопродуктів, їхній склад, якісні характеристики та місця зберігання.

2. Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, здійснює нагляд за дотриманням суб'єктами ринку нафти та нафтопродуктів умов формування, зберігання, використання, поновлення і заміни запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів у відповідності до цього Закону та інших актів чинного законодавства.

3. Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, здійснює документальні та виїзні перевірки суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів на предмет встановлення наявного обсягу та стану сформованих запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів. Суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів зобов'язані на першу вимогу центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, надати відповідні документи, забезпечити безперешкодний доступ до місць зберігання запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів, а також забезпечити технічні можливості та сприяння для визначення їх обсягів та якості.

4. У разі порушення суб'єктом ринку нафти та нафтопродуктів встановлених вимог щодо обсягу, складу та/або якості запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів, він несе відповідальність у порядку та у розмірах, визначених статтею 18 цього Закону.

Стаття 18

Відповідальність суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів за порушення вимог щодо формування, зберігання, використання, поновлення і заміни запасів нафти та нафтопродуктів

1. У разі порушення вимог цього Закону щодо формування запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів такі суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів сплачують штраф у розмірі 100 відсотків ринкової вартості несформованих запасів. Сплата штрафу не звільняє суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів від виконання обов'язків щодо формування запасів у відповідності до вимог цього Закону та інших норм чинного законодавства.

2. Крім сплати штрафу, передбаченого пунктом 1 цієї статті, суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів, винні у порушенні вимог цього Закону щодо формування запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів, сплачують пеню у розмірі ... відсотка від ринкової вартості несформованих запасів за кожний день прострочення з моменту, коли такі запаси мали бути сформовані відповідно до вимог цього Закону та інших актів законодавства, та до моменту їх фактичного формування.

3. У разі закладення до запасу суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів матеріальних цінностей, які не відповідають вимогам цього Закону та інших актів законодавства щодо їх якості та асортименту, винні суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів сплачують штраф у розмірі 20 відсотків вартості забракованих або тих, що не відповідають вимогам чинного законодавства запасів нафти та/або нафтопродуктів. Сплата штрафу не звільняє суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів від виконання обов'язків щодо заміни невідповідних запасів нафти та нафтопродуктів на такі, які відповідають вимогам цього Закону та інших актів чинного законодавства.

4. У разі порушення правил і умов зберігання, несвоєчасного поповнення та заміни запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів, винні суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів сплачують штраф у розмірі 20 відсотків вартості запасів нафти та нафтопродуктів, щодо яких допущено порушення.

5. За несвоєчасне поповнення використаних запасів суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів винний суб'єкт сплачує штраф у розмірі 100 відсотків вартості неповернених матеріальних цінностей, виходячи з ринкових цін, що діють на день повернення, а також пеню у розмірі ... відсотків від ринкової вартості несвоєчасно повернутих запасів за кожний день прострочення до повного виконання зобов'язання.

6. За невиконання або несвоєчасне виконання рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, про розкриття мінімальних запасів шляхом реалізації (продажу) запасів підприємств суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів, суб'єкти ринку нафти та нафтопродуктів сплачують штраф у розмірі 100 відсотків вартості нереалізованих (непроданих) запасів нафти та нафтопродуктів, а також пеню у розмірі ... відсотка від ринкової вартості нереалізованих (непроданих) запасів за кожний день прострочення до повного виконання зобов'язання.

Розділ IV. КРИЗОВА СИТУАЦІЯ
НА РИНКУ НАФТИ І НАФТОПРОДУКТІВ
ТА РОЗКРИТТЯ МІНІМАЛЬНИХ ЗАПАСІВ

Стаття 19

Кризова ситуація на ринку нафти та нафтопродуктів

1. Оператор здійснює постійний моніторинг балансу постачання і споживання нафти та нафтопродуктів на внутрішньому ринку, відслідковує тенденції, що можуть призвести до кризи на ринку нафти та нафтопродуктів та щомісячно інформує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, про поточний та прогнозований стан балансу.

2. Кризова ситуація на ринку нафти та нафтопродуктів виникає у разі зменшення у звітному періоді обсягів постачання нафти та нафтопродуктів для споживання на внутрішньому ринку України відносно аналогічного періоду попереднього календарного року чи попереднього календарного місяця у межах граничного обсягу, визначеного центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

3. Кабінет Міністрів України оголошує кризову ситуацію на ринку нафти та нафтопродуктів у разі виникнення умов, визначених у частині першій цієї статті, за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву. У своєму рішенні Кабінет Міністрів України визначає дату початку кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів, а також оголошує про план дій для подолання кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів, який повинен виконуватися під час кризи і до її завершення.

4. План дій для подолання кризи на ринку нафти та нафтопродуктів розробляється на підставі Національного плану подолання нафтової кризи, затвердженого Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

5. План дій для подолання кризи на ринку нафти та нафтопродуктів повинен визначати:

- 1) рівень кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів;

2) систему заходів реагування для усунення або зменшення загального негативного впливу кризової ситуації;

3) обов'язки та завдання суб'єктів владних повноважень, уповноважених брати участь у подоланні кризової ситуації;

4) обов'язки оператора та суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів з урахуванням впливу на них кризової ситуації;

5) першочергові заходи, що підлягають обов'язковому виконанню з метою подолання негативних наслідків кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів.

6. У разі виникнення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів Кабінет Міністрів України з метою початку швидкого, ефективного та прозорого використання мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів, дотримуючись обмежень на постачання та використання нафти та нафтопродуктів протягом періоду кризової ситуації, вживає заходи, необхідні для забезпечення кінцевих споживачів нафтою та нафтопродуктами.

7. Для мінімізації наслідків кризи на ринку нафти та нафтопродуктів Кабінет Міністрів України може прийняти рішення про обмеження обсягів споживання нафти та нафтопродуктів до закінчення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів в межах граничного розміру, що затверджується Кабінетом Міністрів України. При цьому такі обмеження не застосовуються до об'єктів державної власності, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави.

8. Після оголошення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів забороняється експортувати нафту та нафтопродукти, які знаходяться на території України, крім транзитних вантажів нафти та нафтопродуктів, що перевозяться через територію України. Нафта та нафтопродукти повинні використовуватися лише для задоволення потреб внутрішнього ринку України.

9. У разі припинення дії умов, які спричинили настання кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів, визначених у частині першій цієї статті, Кабінет Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, приймає рішення про закінчення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів.

10. Рішення про початок та закінчення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів, а також план дій для подолання кризової

ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів невідкладно публікується на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України, а також веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву.

Стаття 20

Розкриття мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів

1. Рішення про розкриття мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів у разі виникнення кризової ситуації на ринку нафти та нафтопродуктів приймає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, на підставі аргументованого висновку оператора про необхідність реалізації (продажу) нафти та/або нафтопродуктів із складу мінімальних запасів для мінімізації негативного впливу кризової ситуації на ринок нафти та нафтопродуктів.

2. У рішенні про розкриття мінімальних запасів зазначається:

- 1) причина та мета розкриття мінімальних запасів;
- 2) визначення державних запасів та/або запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів, що підлягають розкриттю;
- 3) номенклатура, обсяги та місця зберігання нафти та/або нафтопродуктів, що підлягають реалізації (продажу);
- 4) строки розкриття мінімальних запасів;
- 5) стартова ціна реалізації (продажу) нафти та/або нафтопродуктів на відкритому конкурсі (торгах);
- 6) строки поновлення реалізованих (проданих) матеріальних цінностей із складу мінімальних запасів за відповідною номенклатурою та обсягами;
- 7) інші умови розкриття мінімальних запасів.

3. За виняткових обставин рішення про розкриття мінімальних запасів може бути прийняте Кабінетом Міністрів України.

Стаття 21

Розкриття запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів

1. У разі прийняття центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, рішення про розкриття мінімальних запасів шляхом реалізації (продажу) запасів підприємств суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів,

відповідний суб'єкт ринку нафти та нафтопродуктів зобов'язаний здійснити продаж зазначеної у рішенні номенклатури матеріальних цінностей із складу запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів.

2. Розкриття запасів суб'єктів ринку нафти і нафтопродуктів здійснюється у спосіб та в строки, визначені у рішенні про розкриття мінімальних запасів, зокрема шляхом проведення відкритого конкурсу (торгів) або через оптово-роздрібну мережу відповідного суб'єкта ринку нафти та нафтопродуктів.

Розділ V

ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ МІНІМАЛЬНИХ ЗАПАСІВ

Стаття 22

Джерела фінансування державних запасів

1. Система державних запасів нафти фінансується за рахунок:

- 1) видатків Державного бюджету;
- 2) довгострокових кредитів, отриманих оператором для формування та обслуговування державних запасів нафти та нафтопродуктів;
- 3) коштів, отриманих оператором від реалізації (продажу) нафти та нафтопродуктів у випадках та у порядку, передбаченому цим Законом та іншими актами законодавства;
- 4) коштів, отриманих оператором від суб'єктів ринку нафти та нафтопродуктів, на підставі договорів про тимчасове резервування та зберігання нафти та нафтопродуктів (контракти «tickets»), договорів про відповідальне зберігання нафти та нафтопродуктів, тощо;
- 5) інших джерел, що не суперечать законодавству.

2. Оператор готує пропозиції щодо кошторису фінансування системи державних запасів нафти та нафтопродуктів на наступний фінансовий рік і подає їх центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, для затвердження.

3. Пропозиції щодо формування відповідних статей видатків Державного бюджету на фінансування системи державних запасів нафти та нафтопродуктів подаються та розглядаються у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України.

Розділ VI
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. Кабінету Міністрів України: у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:
 - 1) привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
 - 2) забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом;
 - 3) розробити та затвердити Національний план подолання нафтової кризи;
 - 4) розробити та затвердити Порядок створення мінімальних запасів, номенклатуру, обсяги та якісні характеристики нафти та нафтопродуктів, що включаються до складу мінімальних запасів;
 - 5) розробити та затвердити Порядок ведення та подання статистичної звітності суб'єктами ринку нафти та нафтопродуктів;
 - 6) розробити та затвердити Типову форму договорів щодо тимчасового резервування та зберігання нафти та нафтопродуктів (контракти «tickets»);
 - 7) розробити та затвердити Типову форму договорів відповідального зберігання нафти та нафтопродуктів;
 - 8) розробити та затвердити Типову форму договорів купівлі-продажу нафти та/або нафтопродуктів із складу державних запасів.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ДУДКІН Олег Миколайович – керівник секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки;

МІНЄВ Ангел Ніколов – керівник групи експертів проекту технічної допомоги ЄС «Допомога Україні у процесі впровадження реформ у секторі енергетики»;

МІЦАЙ Андрій Олегович – ключовий експерт проекту технічної допомоги ЄС «Допомога Україні у процесі впровадження реформ у секторі енергетики»;

МОСІЙЧУК Вадим Адамович – голова Державного агентства резерву України;

РЯБЦЕВ Геннадій Леонідович – провідний науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор;

САПЄГІН Сергій Віталійович – голова Комітету з питань розвитку економічної конкуренції при Торгово-промисловій палаті України, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник;

СУХОДОЛЯ Олександр Михайлович – завідувач відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор.

Наукове видання

**Дудкін Олег Миколайович,
Мінєв Ангел Ніколов,
Мищай Андрій Олегович,
Мосійчук Вадим Адамович,
Рябцев Геннадій Леонідович,
Сапегін Сергій Віталійович,
Суходоля Олександр Михайлович**

**СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ
НАФТОВОГО ТА ЕНЕРГЕТИЧНОГО РЕЗЕРВІВ**

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

За загальною редакцією *Г. Л. Рябцева* та *О. М. Суходолі*

Редактор *Т. В. Карбовнича*

Відповідальний за випуск *А. Ю. Іщенко*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 9,30.
Наклад пр. Зам. № ДФ

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень,
вул. Пирогова, 7-а, Київ, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua

ПП «Видавництво Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000 р.
вул. Шутова, 13-б, Київ, 03067
www.fenixprint.com.ua